

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

RANĚ STŘEDOVĚKÁ SAKRÁLNÍ

ARCHITEKTURA PÍSECKA – REVIZE A ANALÝZA

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Látal, Ph.D.

Autor práce: Bc. Petr Novodvorský

Studijní obor: Dějiny a filozofie umění

Ročník: 4.

2023

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Petr Novodvorský

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval Mgr. Hynku Látalovi, Ph.D. za vedení této práce, jeho rady a cenné připomínky. Velký dík patří také všem, kteří mi umožnili přístup ke zkoumání jednotlivých kostelů. Jmenovitě P. Mgr. Piovi Zdeňku Vágnerovi, O. Praem, Mgr. Vavřinci Martinu Šiplákovi, O. Praem, P. Mgr. Ing. Pavlu Němcovi, DiS., Miroslavě Kubešové a rodině Kratochvílových. V neposlední řadě děkuji své rodině a blízkým za plnou podporu v průběhu práce i celého studia.

Anotace

Písecko patří mezi jihočeské regiony, na jejichž území byla v raném středověku vyvíjena značná stavební aktivita. Tehdejší snaha o kolonizaci neosídlené a rozsáhlé lesnaté krajiny dala vzniknout několika důležitým kulturním centrům. Nejstarší z nich vzniklo na konci 12. století v Milevsku. Vlivný velmož Jiří zde nechal založit klášter, který obsadil konventem premonstrátského řádu. Při klášteře existovala stavební huť, která ovlivňovala stavební činnost širokého okolí. Jejím přičiněním tak v krajině vyrostlo množství venkovských kostelů, jejichž tvarosloví často o participaci huti vypovídá. Kolem poloviny 13. století vniká na jihu Čech další důležité kulturní centrum, spojené s šířením panovnické moci a zakladatelskou činností krále Přemysla Otakara II. Založení města Písku a zásadní rozšiřování hradu Zvíkova vyžadovalo vybudování další jihočeské stavební huti, literaturou označované jako písecko-zvíkovská. Její vliv zasáhl i do okolí Milevska, ve kterém se nachází kostely v této práci analyzované a mapované formou katalogu. Její součástí zároveň bude revize problematiky tzv. písecko-zvíkovské stavební hutě tak, jak byla v českém bádání formulována před více než čtyřiceti lety. Na základě stavebně-historických průzkumů a formální analýzy staveb by mělo dojít k upřesnění otázky vlivů stavebních hutí a k pokusu o zasazení jihočeských staveb do odpovídajícího středoevropského kontextu.

Klíčová slova

Milevsko, Písek, Jihočeský kraj, jižní Čechy, kostel, architektura, sakrální architektura, románský sloh, gotika, stavební huť, Zvíkov, středověk, klášter.

Annotation

Písecko is one of the South Bohemian regions where considerable building activity was carried out in the early Middle Ages. At that time, the efforts to colonise the uninhabited and vast forested landscape gave rise to several important cultural centres. The oldest of these emerged at the end of the 12th century in Milevsko. The influential Grand Duke George founded a monastery here, which he filled with a convent of the Premonstratensian Order. There was a workshop at the monastery, which influenced the construction activity of the surrounding area. As a result, a number of rural churches were built in the landscape, the morphology of which is often indicative of the participation of the workshop. Around the middle of the 13th century, another important cultural centre appeared in southern Bohemia, connected with the spread of monarchical power and the founding activities of King Přemysl Otakar II. The founding of the town of Písek and the major expansion of Zvíkov Castle required the construction of another South Bohemian building workshop, referred to in literature as the Písek-Zvíkov workshop. Its influence also reached the area around Milevsko, where the churches analysed and mapped in this thesis are located in the form of a catalogue. It will also include a review of the issue of the so-called Písek-Zvíkov workshop as it was formulated in Czech research more than forty years ago. On the basis of building-historical research and formal analysis of the buildings, the question of the influence of the building workshops should be clarified and an attempt should be made to place the South Bohemian buildings in a corresponding Central European context.

Keywords

Milevsko, Písek, South Bohemia Region, South Bohemia, church, architecture, sacral architecture, Romanesque style, Gothic, workshop, Zvíkov, the Middle Ages, monastery.

Obsah

1. Úvod	7
2. Katalog kostelů	20
2.1 Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou	20
2.2 Kostel sv. Martina v Bernarticích	61
2.3 Kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou	72
2.4 Kostel sv. Václava v Hodušíně	81
2.5 Další stavby	87
2.5.1 Kostel sv. Filipa a Jakuba v Předbořicích	87
2.5.2 Kostel Navštívení Panny Marie v Lašovicích	89
2.5.3 Kostel sv. Štěpána v Těchnicích	90
3. Závěr	93
Prameny a bibliografie.....	101
Obrazová příloha	105
Soupis obrazového doprovodu.....	132

1. ÚVOD

Území jižních Čech se ve středověkých dobách stalo významnou oblastí jak na poli kulturního rozmachu, tak ve směru vlivu na tehdejší politické uspořádání. I přes jakousi částečnou svébytnost, jejíž příčinou mohla být geografická situace související s nevelkou mírou zalidnění, se na českém jihu vytvořilo několik regionálních center, jejichž vliv postupně začal utvářet ráz jihočeské kulturní krajiny. Její neodmyslitelnou součástí se staly venkovské kostely, kterých v raném středověku začalo hojně přibývat a tato práce se bude několika z nich také zabývat.

Na následujících řádcích se pomocí obsáhlejších i stručnějších katalogových hesel seznámíme s kostely nacházejícími se poblíž Milevska, malého města v severní části jižních Čech. Milevsko je známé především díky zdejšímu premonstrátskému klášteru, který byl založen na konci 12. století a předcházel vzniku města samotného. Ke klášteru náležela také stavební huť a skupina, či skupiny kameníků s vlivem přesahujícím do širokého okolí. Tento vliv pronikající do sakrálních staveb okolního venkova bude na představených stavbách popsán za pomoci formální analýzy použitého tvarosloví. Na tomto základu budou zároveň vzneseny úvahy o vzájemném vlivu stavebních hutí ve sledovaném regionu a pokus o revizi problematiky stavební hutí písecko-zvíkovské, která byla formulována Jiřím Kuthanem v 70. letech minulého století. Výchozím těžištěm se stala především severní až severozápadní část jižních Čech tak, jak je známe dnes. Cílem práce není učinit nové objevy na poli bádání o středověké sakrální architektuře, ale bude usilováno o nabídnutí odlišného úhlu pohledu na již dříve formulované hypotézy týkající se stavebního vývoje v píseckém regionu a představení několika méně známých kostelů, ovlivněných činnostmi jihočeských stavebních hutí nebo jejich vlivů.

Na úvod je potřeba zdůraznit, že hranice jižních Čech jak je známe dnes ze současných map, v tehdejší době prakticky neexistovaly a oblasti, které byly součástí středověkého jihu, dnes uznávané hranice na mnoha místech značně překračovaly. Připomeňme například Prácheňský kraj se stejnojmenným správním centrem nedaleko Horažďovic, jeden z důležitých regionů, který svou rozlohou zasahoval daleko na západ do dnešního kraje Plzeňského. Důvodem takovýchto přesahů byla sféra vlivu jednotlivých dominií, která nemusela být nutně kompaktním celkem spojených území, přestože

celistvost ovládaných držav byla výhodou a často také cílem. Jednotlivá sídla byla budována v geograficky příznivých lokacích, například podél břehů řek a potoků nebo na důležitých dopravních stezkách a jejich křižovatkách. Jihočeský prostor konce 12. a zejména ve 13. století byl rozdělen převážně mezi panské rody, k nimž přibyla také církev, kdy značné množství pozemků získali v podobě rozsáhlých újezdů benediktini nebo pražská kapitula.¹

Drobná panství a méně důležitá šlechta koexistovala ve vzájemném menším či větším souladu s mocnějšími sousedy. Přes pohraničí zasahoval do jižních Čech také vliv bavorských a rakouských rodů. Oblasti královského majetku zde byly zastoupeny spíše menšinově. To se začalo měnit v období vlády Přemysla Otakara I., zejména pak ale za vlády jeho vnuka Přemysla Otakara II. V době, o které často mluvíme jako o období zakladatelského rozmachu, byla expanzí na jih a směrem do Dolního Rakouska zakládána nová zeměpanská správní centra. Setkáváme se s nimi například v oblastech zlatonosných rýžovišť, na kupeckých stezkách, důležitých dopravních trasách a také podél toku Vltavy, kde začaly postupně vyrůstat královské hrady.² Součástí těchto aktivit byla také snaha vklínit se do rozrůstajícího se panství Vítkovců. Ti ovládali jih a jihovýchod, kam se jejich statky rozrostly z nejspíš prapůvodního sídla v dnes středočeské Prčici, kde sídlil Vítek, pravděpodobný zakladatel dynastie, po němž rod přebral své jméno. Velký územní celek na západě a jihozápadě pak zaujímal rod Bavorů ze Strakonice, jejichž vliv sahal od Březnicka a Příbramska přes Blatnou a Strakonice až do kopců předhůří Šumavy a na západ k Horažďovicím a Práchni. Uprostřed tohoto vymezení stál na soutoku Otavy s Vltavou hrad Zvíkov. Později přibyl také královský Písek a České Budějovice, ještě jižněji pak klášter Zlatá Koruna. Nicméně ještě před příchodem jmenovaných Přemyslovců usazených na královském trůnu začal vznikat důležitý územní celek na východ od Vltavy, přibližně 30 kilometrů severovýchodně od Písku.

¹ Jiří Kuthan, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, in: *Umění XIX*, 1971, č. 6, s. 564.

² Ladislav Čapek – Jiří Fröhlich – Jiří Havlice – Rudolf Krajíc – Roman Lavička – Lukáš Reitingner, *Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců*, České Budějovice 2016, s. 269.

Regionální centra

Rozšiřovat svůj majetek zde ve druhé polovině 12. století začal velmož Jiří z Milevska. O jeho osobě není mnoho známo, nicméně i z kusých informací o něm víme, že jeho společenské postavení bylo pravděpodobně významné. Vypovídají o tom zápisy z letopisu Jarlocha, prvního opata milevského kláštera. Z jeho poznámek a literatury starších historiků vytvořil článek a posléze shrnující kapitolu Jiří Kuthan, jehož syntéza o pozadí vzniku kláštera v publikaci *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století* je vítaným pomocníkem. Díky tomu například víme, že velmož Jiří disponoval majetky na Milevsku, Litoměřicku, Chomutovsku, Ústecku a Lounsku, v západních Čechách kolem Teplé až k Přimdě a také na Prachaticku a Netolicku. Takto v rámci kolonizačních snah postupnými směny sjednocoval území kolem Milevska a vytvářel silný hospodářský subjekt, který by byl oporou pro vybudování kláštera. Tato snaha přetrvávala i během výstavby a zmínky o rozšiřování majetku se objevují ještě na počátku 13. století.³ Založení proběhlo u Milevského potoka na křižovatce cest z Pelhřimovska na Březnicko a Bechyňsko na Sedlčansko, v místě, které bývalo osídleno dávno před příchodem křesťanů.

Za tato zjištění vděčíme především Pavlu Břicháčkovi, který se archeologii v Milevsku a výzkumům kláštera v posledních letech věnuje z badatelů nejintenzivněji. V neposlední řadě je na místě uvést také Jana Sommera. Díky nálezům střepů z nádob bylo objeveno osídlení z doby halštatské a laténské. Z doby mezi 8.–10. stoletím našeho letopočtu bylo nalezeno bronzové byzantské pečetidlo a pozůstatky dřevěných budov. To vše v areálu dnešního kláštera nebo přímo pod bazilikou.⁴ Je tak patrné, že místo nebylo vybráno náhodně, ale mělo již dlouhou sídelní tradici. O tom nakonec vypovídá také severně od baziliky umístěný kostel zasvěcený sv. Jiljí, který v roce 1184, kdy byla její stavba započata, už stál.⁵ Obklopen byl pravděpodobně sídlištěm, které předcházelo pozdějšímu založení nedalekého města a kde musel mít sídlo také sám Jiří. Vypovídá o tom rozměrnost a propracovaná výzdoba západní věže s kostelní tribunou, která byla

³ Jiří Kuthan, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, České Budějovice 1977, s. 33.

⁴ Pavel Břicháček, *Premonstrátský klášter Milevsko*, Milevsko 2021, s. 4.

⁵ Pavel Břicháček, Archeologický výzkum jádra premonstrátského kláštera v Milevsku (okr. Písek), in: Michal Mašek – Petr Sommer – Josef Žemlička (edd.), *Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu*, Praha 2009, s. 104.

schopná pojmout značné množství lidí.⁶ Osídlení se nacházelo také jižně od baziliky, kde byl učiněn nález budovy pod podlahou zaniklého rohu jižního a západního ambitu. V jejích základech zhotovených z malých a pečlivě tesaných kvádrů byl nalezen dokonale zachovaný denár z knížecí doby vlády Vladislava II., což pomohlo určit datování do druhé poloviny 12. století. V okolí bylo odhaleno také množství hrobů situovaných kolem několika menších sakrálních staveb, jež předcházely pozdějšímu klášternímu kostelu. Pravděpodobně se jednalo o menší kostely s apsidovými závěry, jejichž zdivo bylo objeveno pod podlahou dnešní baziliky.⁷

Na takovémto základu bylo tedy možné zhmotnit fundaci nového kláštera, jehož konvent musel mít podle řádových pravidel k přesunutí vhodné zázemí.⁸ Jiří vybral osazení konventem tehdy nového a moderního řádu premonstrátů. Jeho vůdčí osobností byl sv. Norbert, který stál za jeho vznikem ve francouzském Premontré. Mezi základní principy patřila řehole sv. Augustina, ideál gregoriánských reform, misijní činnost a vzdělávání mimo zdi kláštera. Na příchodu premonstrátů do Čech měl značnou zásluhu Jindřich Zdík, který pomocí svých kontaktů tento řád na zdejší území přivedl. Po benediktinech tak nastala mohutná expanze premonstrátů a cisterciáků na východ, která posléze ovlivnila středoevropský i východoevropský prostor. První konvent premonstrátů vznikl v klášteře na Strahově filiací porýnského kláštera ve Steinfeldu. Ze Strahova pak byla zakládána či osazována další řádová centra, mezi nimi také původně benediktinský klášter v Želivi. Odtud se také v 80. letech 12. století vydělil konvent putující do jihočeského kláštera v čele s mladým Jarlochem, který se krátce na to stal v novém klášteře opatem.

V areálu budovaného kláštera vznikl na místě dnešní děkanské zahrady při východním okraji Milevského potoka prostor pro stavební huť, jejíž pozůstatky byly v této oblasti nalezeny. Řemeslnická dílna se zde mohla nacházet také už v předchozích dobách, kdy byl stavěn kostel sv. Jiljí a sakrální stavby předcházející bazilice. Potvrzující nálezy nebo pevnější oporu pro tuto hypotézu sice nemáme, víme ale o vlivu, který se z tohoto centra šířil po okolních Jiřího statcích. V poměrně širokém okruhu se projevoval

⁶ Viz Kuthan, Středověká architektura (pozn. č. 1), s. 566.

⁷ Viz Břicháček, Archeologický výzkum jádra (pozn. č. 5), s. 96.

⁸ Viz Břicháček, Premonstrátský klášter Milevsko (pozn. č. 4), s. 9.

ve stavbách vesnických kostelů, na některých místech zřetelněji, jinde méně. Činnost huti neustávala ani po dostavbě hlavní části kláštera a ve století 13. byla stále činná, byť s patrnou příměsí odlišných tvarosloví.

Jak je patrné, milevské državy byly v raném středověku jen jednou z několika oblastí, která se v dnešním píseckém regionu prosazovala. Ze západní a jihozápadní části jižních Čech pronikal směrem k Vltavě vliv huti působící na strakonickém hradu. Strakonice jsou situovány v rovinatém terénu středního Pootaví. Podobně jako v okolí Písku a dalších místech se na Otavě nacházela bohatá rýžoviště zlata, která aktivovala kolonizační úsilí. Mezi nejstarší archeologické nálezy z blízkého okolí patří především mohylové hroby z doby bronzové, nicméně obecně lze říci, že Strakonicko zůstávalo poměrně dlouho neosídleno, a to zejména kvůli souvisle zalesněnému a značně bažinatému terénu.⁹ Rychleji postupovala kolonizace po příchodu křesťanů, sídlo Bavorů zde ale vzniklo až mnohem později. Samotný strakonický hrad byl vybudován na nízkém skalnatém pahorku blízko soutoku řek Otavy a Volyňky. Ze dvou stran byl tak chráněn přirozeným vodním tokem. Západní a jižní část, kde se otvíral do rovinaté krajiny, chránil příkop. Na vyvýšenině se nacházelo sídliště již před založením hradu. V místě prvního nádvoří byly odhaleny pozůstatky hřbitova přiléhajícího ke kostelíku objeveného pod budovou kapitulní síně.¹⁰ Dále také hrob s denárem knížete Bořivoje II. z doby jeho vlády mezi lety 1101–1107, který zde byl pravděpodobně použit jako viaticum.¹¹ O století později zde již nejspíš stálo sídlo předcházející současnému hradnímu objektu, které by snad bylo možné přisoudit rodu Bavorů. Byť o tom, kdy do jižních Čech přišli prameny nevypovídají, předpokládá se, že se tak mohlo stát ještě před koncem 12. století. K této době také vztahoval vznik hradu Václav Mencl,¹² nicméně jeho teze byla později vyvrácena jak Anežkou Merhautovou, tak Jiřím Kuthanem.¹³

⁹ Bedřich Dubský, *Předhistorie Strakonicka*, Strakonice 1922, s. 6.

¹⁰ Antonín Hejna, Archeologický průzkum v areálu hradu ve Strakonících, in: *Výzkumy v Čechách II*, 1985, s. 75.

¹¹ František Kašička – Bořivoj Nechvátal, Ze stavebního vývoje hradu ve Strakonících, in: *Archaeologia historica XXXIX*, 2014, s. 521.

¹² Václav Mencl, Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, in: *Zprávy památkové péče XVIII*, 1958, s. 138.

¹³ Jiří Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.*, Praha 1975, s. 40.

Bavorové ze Strakonice, kteří na své jihočeské dominium přesídlili z Moravy se v pramenech připomínají před polovinou 13. století v darovací listině Václava I. z roku 1243. Bavor I. v ní daroval kostel s hradem do užívání johanitům. Rytíři řádu špitálu sv. Jana se spolu s řádem německých rytířů a templáři stali jedním z nejmocnějších duchovních rytířských řádů a v raném středověku začali ze Svaté země postupně pronikat do Evropy. V Čechách měli johanité v té době již několik komend a po darování Bavorem se na jih přesunula část johanitů z Prahy. Zde poté vytvořili jedno ze svých silných center. Byť se darovací listina datuje do roku 1243, z průzkumů vyplývá, že organizmus budov byl stavěn už v předchozích desetiletích. Johanité tak ve Strakonících působili již dříve a dokument tak byl zřejmě sepsán zpětně. Datování výstavby Jiří Kuthan stanovil mezi roky 1220–1243.¹⁴

Součástí hradního areálu se stalo panské sídlo umístěné v jihozápadní části při jižní zdi, jehož pozůstatky lze dodnes nalézt v hradním suterénu. Na bavorský palác navazovala na východní straně kapitulní síň orientovaná v ose sever–jih. Následoval konvent s rajským dvorem a za ním kostel sv. Prokopa. V severní části areálu se na protilehlé straně nádvoří nacházel komplex johanitské komendy, orientované v ose východ–západ. Západní zdi nádvoří pak dodnes vévodí břitová věž Rumpál. Stavební činnost ve Strakonících se odvíjela od místní huti, jejíž činnost lze podobně jako v Milevsku a posléze v Písku sledovat také na vesnických kostelech v okolí. Dobou největšího rozkvětu této dílny je považováno období od roku 1220 přes polovinu století a její činnost lze sledovat ještě v jeho závěru. V literatuře je v rámci její činnosti poukazováno zejména na dekorování kamennými bobulemi, používání mísovitých a talířových forem na kostelních portálech a svébytná forma umístování kostelní věže v jihozápadním koutu lodi.¹⁵ S tvaroslovím užívaným strakonickou hutí bývá spojována také cistercká gotika kláštera v Pomuku a architektonická činnost bavorsko–podunajská, jejíž vlivy díky vztahům s prostředím Čech pronikaly přes Šumavu do oblasti Pootaví.¹⁶

Mezi milevskými a strakonickými majetky se na horním toku Otavy začal v první čtvrtině 13. století prosazovat postupně zesilující vliv královský. Jak dokládá listina

¹⁴ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 235.

¹⁵ *Ibidem*, s. 125.

¹⁶ Viz Mencl, *Počátky středověké architektury* (pozn. č. 12), s. 137.

z roku 1226, oslovský újezd blízko soutoku Otavy a Vltavy, do té doby v majetku premonstrátského kláštera v Doksanech, získal vynucenou směnou Přemysl Otakar I., čímž vytvořil hospodářské zázemí pro vznik hradu Zvíkov. Jeho výhodná poloha na skalnatém ostrohu nad soutokem obou řek lákala k osidlování již v minulosti, jak dokládají nálezy z doby halštatské i laténské.¹⁷ S jedním z prvních jmen vázaných přímo ke Zvíkovu se setkáváme v době vlády Václava I., kdy je jako svědek na jeho listině z roku 1234 uveden správce hradu Konrád z Janovic. Mezi dalšími purkrabími jsou později zmiňováni také blíže nejmenovaný Ivan a Bavor I. ze Strakonice, které v polovině století střídají známé postavy spjaté zejména s osobou Václava syna Přemysla Otakara II., dvojice purkrabích Hirzo a Konrádův syn Purkart z Janovic.¹⁸ V této době byla také nejspíše zahájena přestavba hradu stavební hutí, kterou ve spojitosti s pozdější činností v Písku literatura pojmenovává jako huť písecko-zvíkovskou.

Do oblasti Písecka tak zasahují další uskupení stavitelů činných hned na několika místech. V průběhu přestavby a modernizace Zvíkova došlo Přemyslem k rozhodnutí o vytyčení města na skalnatém vrchu při pravém břehu Otavy, zhruba 10 kilometrů jižně od Zvíkova. Mluvíme zde samozřejmě o Písku, dalším z center jihočeské umělecké produkce. Jeho založení předcházela existence rýžovnické osady zvané Starý Písek. Nacházela se na levém břehu řeky pod Hradištským vrchem, zhruba kilometr od jádra dnešního města. Nad ní stál na vyvýšenině kostel sv. Václava, podle nalezených fragmentů původně raně středověký, dnes renesančně a barokně přestavěný. S první písemnou zmínkou o Písku, přičemž skutečnost zda jde právě o tuto osadu nelze zcela spolehlivě doložit, se setkáváme na již zmiňované darovací listině Václava I. z roku 1243 s donací Bavora I. Bližší informace o Písku její text neobsahuje, jeho existenci ale napovídá místo sepsání, formulované jako *aput Pezch*.

K založení většího města vybízela především kontrola a pevné zázemí zlatonosné lokality ve spojení s již mnohokrát zmiňovaným sbíháním a křížením cestovních tras. Nedaleko po proudu řeky se nacházel mělký brod, odkud pokračovala cesta na Čížovou, kde se dělila směrem na Strakonicko a na sever k Praze. K brodu se sbíhaly stezky, které se patrně v místech centra města křížily. Vypovídají o tom archeologické nálezy

¹⁷ Bedřich Dubský, *Pravěk jižních Čech*, Blatná, 1949, s. 379–380.

¹⁸ Viz Čapek – Fröhlich – Havlice – Krajíc – Lavička – Reitinger, *Královská založení na jihu Čech* (pozn. č. 2), s. 18.

jak na návrší s později umístěným městským kostelem, tak pod ním, na místě dnešního Velkého náměstí a kláštera dominikánů. Byly zde odhaleny stopy po osídlení z období mezolitu, doby bronzové, doby laténské a také raného středověku. Přesto podle archeologů nelze usuzovat, že by nové město navazovalo na starší osídlení a panuje všeobecná shoda o založení tzv. na zeleném drnu.¹⁹ Menší shoda se ovšem týká doby založení v souvislosti s problematikou výkladu slovního spojení apud Pezch. Je možné, že nový Písek na pravém břehu Otavy byl založen až Přemyslem bez návaznosti na předchozí osídlení, nelze ale vyloučit možnost případné existence menšího sídla už v době Václava I., na jehož základu později jeho syn nechal vybudovat celé město. Po mnohonásobných průzkumech použitého tvarosloví a analýze dochovaných architektonických forem se odborná veřejnost shoduje spíše na založení města Přemyslem v 50. a 60. letech 13. století.²⁰

Na vybraném místě bylo nutné počítat s mírně zvlněným terénem. U kamenného mostu přes řeku budovaném paralelně s výstavbou města, stála Pražská brána, od níž stoupala ulice do mírného kopce až na rovinatou plošinu. Zde bylo rozvrženo čtvercové náměstí s blokem budov v jeho středu a síť ulic podél městských hradeb. Z jejich hmoty vystupovaly půlkruhové bašty, jejichž pozůstatky dnes stále lze ve městě nalézt. Ve východní hradbě byla umístěna brána Budějovická a na návrší u hradby jižní pak městský kostel se hřbitovem. Od brány Putimské v jihozápadní části města, terén padal z kopce zpět na náměstí. Jeho západní stranu zaujímal klášter dominikánů situovaný při západní hradbě s konventem na jižní straně. Ze severu k němu přiléhal areál tehdy ne příliš běžného městského hradu. Čtyřkřídlý patrový palác s arkádovým ochozem otevřeným do obdélného uzavřeného nádvoří byl opatřen třemi věžemi, minimálně dvěma rozlehlými sály, srubovými obytnými místnostmi a hradní kaplí v jižním křídle. Na jižní i severní straně byla předpokládána hospodářská stavení sloužící hradnímu provozu. Bohužel vzhledem k pozdější zástavbě a složitosti archeologického zkoumání není možné tuto úvahu plně ověřit. Postupným odhalováním fragmentů a dalšími průzkumy bylo v minulosti uvažováno o vybudování hradu kastelového typu, nicméně tuto hypotézu nelze zcela jasně potvrdit. Po opětovném zhodnocení dosavadního bádání

¹⁹ Ibidem, s. 82.

²⁰ Ibidem.

a vzhledem k ne příliš rozsáhlé znalosti původní situace v bezprostředním okolí paláce se poslední průzkumy staví k definování píseckého hradu jako typického střeoevropského kastelu spíše skepticky.²¹

Budování města probíhalo velmi rychle a Písek se záhy stal jedním z Přemyslových oblíbených královských sídel, kde se často a dlouho zdržoval. O rychlosti výstavby svědčí dochované záznamy o panovníkových četných, téměř každoročních návštěvách, které trvaly i několik měsíců. První je doložena v březnu roku 1258 a v průběhu let ji následovalo minimálně deset dalších. V létě 1265, kdy ve městě pobýval s celým dvorem se jednalo o osmou zaznamenanou návštěvu.²² Zejména přítomnost dvorské výpravy pak směřuje k úvahám o již tehdejší existenci odpovídajícího zázemí. Ve spojitosti se značně reprezentativním charakterem a mohutností Otakarovy zakladatelské činnosti tak v jižních Čechách vzniklo jedno z přemyslovských rezidenčních zázemí na trase mezi Prahou a rakouskými zeměmi, které se ve stejné době těšily taktéž značné přízni českého krále, zejména díky jeho vládě ještě před usednutím na český trůn. Na jeho budování se pak podílela řemeslnická skupina vysoké kvality, která ovlivnila okolí Písku i Zvíkova a jejíž vlivy se venkovským prostředím proluly do drobnějších sakrálních staveb zkoumaných v této práci.

Problematika písecko–zvíkovské stavební huti

Vzhledem k množství pozůstatků z Přemyslovské doby a jejich poměrně dobrému dochování, vznikl bezpočet publikací mapujících jeho zakladatelské aktivity na jihu Čech. Některé z nich zmiňovaly panovníkovu činnost pouze okrajově jako součást větších tematických celků, další pak přinášely bližší pohled na tehdejší královské stavby. V nověji vydané odborné literatuře a článcích se tématu stavební činnosti v Písku a na Zvíkově věnovali například Jan Adámek,²³ Tomáš Durdík,²⁴ Jiří Fröhlich,²⁵ Jiří

²¹ Ibidem, s. 101.

²² Ibidem, s. 85.

²³ Jan Adámek – Jan Sommer – Zuzana Všetěčková, *Středověký kostel Panny Marie v Písku*, Písek 2001.

²⁴ Tomáš Durdík, K původu kastelů střeoevropského typu, in: *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 233–255.

²⁵ Jiří Fröhlich, *Královské město Písek z pohledu archeologa*, Putim 2015.

Havlice,²⁶ František Kašička,²⁷ Roman Lavička,²⁸ Bořivoj Nechvátal,²⁹ Jan Sommer³⁰ nebo Jiří Varhaník.³¹ Pokud se podrobněji začteme do jejich příspěvků ke stavební historii Písecka, nelze si nevšimnout literatury pro autory ve většině případů základní, od které se odvíjejí jejich vlastní příspěvky. Máme zde na mysli díla profesora Jiřího Kuthana, známého historika a historika umění, který se díky svým obsáhlým knihám převážně o středověké sakrální architektuře, stal respektovanou, uznávanou a důležitou osobností českých dějin umění.

Patrně i zásluhou jeho kořenů³² se pro něj v první fázi kariéry stala těžištěm výzkumu raně středověká architektura na jihu Čech, zejména pak dva sledované úseky, mimo jiné příhodně vymezené názvy autorových stěžejních děl. *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století* a *Umění doby posledních Přemyslovců*. Kromě zmíněných souhrnných publikací napsal Jiří Kuthan v rámci těchto témat množství dalších článků i knih. Vzhledem k velmi podrobnému zpracování spolu s kontextuálními kapitolami z pohledu historika se především *Středověká architektura* stala důležitým a zásadním dílem, ze kterého dodnes mnoho historiků umění, badatelů, amatérských historiků či studentů hojně cituje. Své poznatky o činnosti písecko-zvíkovské stavební huti, jak ji ve svých textech nazývá, pak Kuthan shrnul v knize s názvem *Gotická architektura v jižních Čechách* s podtitulem *Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.*, vydané v roce 1975. Právě ta je v souvislostech s informacemi o zmiňované huti výchozím zdrojem informací pro mladší badatele. S novějšími autorovými texty, které by tehdy formulované teze reflektovaly, obohacovaly, či dokonce revidovaly, se od té doby v literatuře nesetkáváme. Ne snad, že by nebyly vydávány knihy obsahující zmíněné téma, nicméně novější Kuthanovy příspěvky lze v těchto případech označit bohužel pouze

²⁶ Viz Čapek – Fröhlich – Havlice – Krajíc – Lavička – Reitinger, *Královská založení* (pozn. č. 2).

²⁷ Tomáš Durdík – František Kašička – Bořivoj Nechvátal, *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku*, Písek 1995.

²⁸ Viz Čapek – Fröhlich – Havlice – Krajíc – Lavička – Reitinger, *Královská založení* (pozn. č. 2).

²⁹ Viz Durdík – Kašička – Nechvátal, *Hrady, hrádky a tvrze* (pozn. č. 26).

³⁰ Viz Adámek – Sommer – Všecková, *Středověký kostel* (pozn. č. 23).

³¹ Jiří Varhaník, *K morfologii hradu v Písku*, in: *Archaeologia historica* XXV, 2000, s. 159–170.

³² Narozen 13. června 1945 v Písku.

za texty přenesené z *Gotické architektury* s případnými následnými stylistickými úpravami.³³

Nahlížení na huť působící při stavbách v Písku a na Zvíkově se Jiří Kuthan dotýkal ve svých publikacích opakovaně, dalo by se říci, že poměrně pravidelně. S odkazy na ní se setkáváme spíše v knihách katalogového charakteru,³⁴ ve většině případů šlo ale pouze o krátkou zmínku přiřazující určitou stavbu k činnosti huti.³⁵ S podrobnějším souhrnem písecko-zvíkovských staveb se tedy setkáváme zejména v již uváděné *Gotické architektuře* a novějších variantách tohoto textu. Pro způsob dešifrování vzájemných slohových vztahů autor použil formální analýzu a za pomoci komparativní metody utvářel skupiny staveb provázané shodami v tvarosloví. Pro vazby zároveň hledal opodstatnění v pramenech, starší české a německé literatuře, především pak v dílech Václava a Dobroslavy Menclových³⁶ nebo Ericha Bachmanna. Díky nim se mu sice podařilo vybudovat základ svých hypotéz uváděných do historického kontextu, nicméně nevelké množství pramenů přineslo také některá úskalí.

Na budování města Písku se podílela stavební huť působící také na 10 kilometrů vzdáleném hradu Zvíkov a její vliv lze podobně jako v případě Strakonice a Milevska vysledovat na drobnějších sakrálních stavbách v okolí. Mezi větší díla profánního charakteru stejné huti pak počítáme také králův menší hrad v Myšenci u Protivína.³⁷ Takto rozsáhlá stavební činnost vypovídá o mohutnosti tohoto stavitelského uskupení. Překvapující je pak především fakt, jakou rychlostí díla vznikala a nutí nás tak přemýšlet nad strukturou a organizací tehdejšího dělnického společenství.

Navzdory tomu, že se téma písecko-zvíkovské stavební huti v textech Jiřího Kuthana často opakuje, jasná a ucelenější, byť hypotetická představa o její struktuře nebyla autorem nikdy řádně formulována. Vyústěním jsou pak některé problematické pohledy na stavební historii zejména u drobnějších sakrálních staveb. V těchto případech se při analýze autor občas dostává do slepých uliček nebo se před ním otevírá

³³ Jiří Kuthan, *Dílo knížat a králů z rodu Přemyslovců*, Praha 2019.

³⁴ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3).

³⁵ Jiří Kuthan, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely*, Vimperk 1994.

³⁶ Viz Mencl, *Počátky středověké architektury* (pozn. č. 12).

³⁷ Viz Kuthan, *Dílo knížat a králů* (pozn. č. 33), s. 392.

mnoho možností, z nichž se jen těžko k některé přiklání. Nežádka tak nechává vlastní položenou otázku otevřenou a přechází na jiné téma či analýzu další stavby.³⁸ Při jejich analyzování a přiřazování se tak Kuthan v souvislostech s hutí pohybuje v několika rovinách, jejichž plochy o sebe vzájemně třou.

Ve snaze o slohové zařazení se lze v autorových textech setkat s dvojitým nahlížením na sledované prostředí. Při něm často dochází ke kombinování globálního a regionálního pohledu na středověkou architekturu. Například v pasážích věnovaných profánním stavbám se objevuje hledání inspiračního vlivu, který by souvisel se stavbou otakarských hradů. V jeden moment je tak naznačena možnost inspirace z prostředí Podunají a klášterní architektury Dolního Rakouska, posléze je uvažováno o vlivu štaufské architektury z Itálie, Frank i Bavorska.³⁹ Takovéto uvažování by nebylo překvapivé, nicméně v tomto směru Kuthan uvažuje o královském kameníkově s globálním rozhledem zastřešujícím stavby hutí, kterou v tento moment označuje jako královskou. To se střetává s jeho regionálním pohledem na huť písecko-zvíkovskou. Označuje ji za místní a laickou s pevným ukotvením na Písecku, kde se její vliv postupně šíří. Zároveň ale pracuje s myšlenkou regionálně působících mistrů, obeznámených se stavbami blízkého zahraničí. Vzniká tak jakési střídání dvou odlišných pohledů na jednu stavební huť nazývanou jednou královská a podruhé písecko-zvíkovská. Přesto nelze vysledovat jednoznačnější příklon k jedné z uvedených myšlenek.

Při hledání odpovědí se problematicky může jevit také velké množství staveb, které jsou na Písecku připisovány přímo hutí a není zvažováno jakékoliv její rozmělnění, ovlivnění nebo přemístování, byť se v tvarosloví setkáváme s proměnami forem. Stává se tak, že publikace hovoří na jedné straně o úzkém sepětí staveb v okolí Písku a Zvíkova. O několik stran dále, se ale setkáme s názorem, že písecko-zvíkovská huť vytvářela kromě Písku, Zvíkova a jejich bezprostředního okolí také stavby ve Strakonících, Milevsku nebo Vimperku.⁴⁰ Ve světle těchto tvrzení se otázka strukturálního členění hutí a systém jejího fungování stává složitější. Kuthan se v tomto směru omezuje pouze na vysvětlení, že motivy dílny byly podle něj šířeny cestováním jedno z mistrů

³⁸ Viz Kuthan, *Středověká architektura v jižních Čechách* (pozn. č. 3), s. 191.

³⁹ Viz Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách* (pozn. č. 13), s. 54.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 109.

na vzdálenější místa a výsledek jeho vlivu poté označuje za dílo celé jeho mateřské huti. Překvapuje zejména fakt, že není příliš brána v potaz možnost vlivu dalších dvou jihočeských stavebních hutí. Částečně to lze pravděpodobně přičítat tomu, že Kuthan vnímá časové úseky jejich působení spíše odděleně. Proměny a odlišnosti v tvarosloví na jiných místech než je Písek se Zvíkovem jsou tedy autorem označeny jako běžná architektonická geneze, přestože o existenci dalších dvou hutí v jihočeském regionu věděl, a také o nich psal. Nelze tvrdit, že by si mísení vlivů jihočeských hutí nepovšiml, zmiňuje se o nich ale pouze okrajově a fakticky, především pak v případech kdy jde o propojení opravdu zřetelně odlišných stavebních prvků.

Možným řešením nebo alespoň přiblížením se k nezodpovězeným otázkám stavební historie drobných sakrálních staveb by mohl být bližší pohled na vliv výše uvedených stavebních hutí na jihu Čech. Jiří Kuthan v genezi tvarosloví písecko-zvíkovské huti nepřikládá tomuto směru přílišnou důležitost a v řešení otázek se mu věnuje pouze okrajově.⁴¹ Vzhledem ke kvalitě stavebních prvků venkovských kostelů v severovýchodní oblasti Písecka, jejich proměnám a některým formálním shodám s výše zmíněnými kulturními centry, bude v katalogové části práce věnována pozornost vlivu a projevům písecko-zvíkovské stavební skupiny na činnost jihočeských stavebních hutí. zejména pak na činnost huti milevské, která je se zkoumaným regionem úzce spjata.

⁴¹ Jiří Kuthan, *Architektura strakonické huti a sféra jejího vlivu v období 1220–1240*, Separát Jihočeského historického sborníku, č. 3, České Budějovice.

2. KATALOG KOSTELŮ

2.1 Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou

Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou je stavbou, která je pro písecký region významná nejen svým místem na poli historie nebo v dějinách umění, ale také svým pohnutým příběhem, který tyto regionální hranice dalece přesahuje. Nevypovídá pouze o jedné z historických etap místních sakrálních staveb, ale nabízí spojení hned několika rovin a problematik, se kterými se při uměleckohistorickém bádání můžeme setkat. Tento na první pohled nenápadný malý kostelík, dnes skrytý očím člověka a pro nezasvěceného návštěvníka v krajině téměř nenalezitelný se v minulosti několikrát stal středem pozornosti a součástí nespočtu debat na velmi odlišná témata. Je to stavba, které se různí badatelé v průběhu uplynulých desetiletí věnovali nejen pro objasnění její stavební historie nebo ukotvení do historického kontextu, jak by se mohlo zprvu nabízet, ale také z důvodu posouzení jejích architektonických kvalit, historického významu a nakonec pokusu o její záchranu ve velmi specifické době, která památkové péči i památkám obecně nebyla příliš příznivě nakloněna. Mozaika jednotlivých průzkumů, posudků, dopisů, schůzek, jednání, politických vlivů, zvrátů a snah tak vytvořila rozmanitou a místy nejasnou historii kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou.

Červená nad Vltavou se řadí mezi místa, která se v uměleckohistorických publikacích objevují poměrně pravidelně a v populárně naučné literatuře regionálního zaměření je krátká kapitola o ní k nalezení téměř vždy. Narazit v ní ovšem na ucelenou, rozsáhlejší nebo alespoň komplexnější pasáž není dost dobře možné. Lze tak jen postupně vrstvit jednotlivé informace z různých zdrojů a skládat obraz, který by nám poskytl kompletní pohled na tuto stavbu. Každé heslo, které se v již vydaných publikacích Červené věnuje je tak jen částečným nahlédnutím do její historie a slouží pak především záměru a zájmu autora nebo tématu daného díla. Je na místě také upozornit na to, že nezřídka bývají texty přejímány ze starší literatury. Obsahově se tedy často opakují a pozbývají tak možnosti komplexněji shrnout kapitolu věnovanou tomuto místu. V tomto směru hovoří proti také délka katalogových hesel, která jsou poměrně krátká a některé problematiky nastiňují pouze zevrubně. Téměř nikdy ale nedochází

k jejich širšímu rozvedení nebo popsání. Vždy jsou pouze krátce zmíněny, občas také s odkazem na literaturu, ze které bylo při psaní citováno.

Pokud bychom měli poukázat na několik důležitých zdrojů, kde se texty o kostele sv. Bartoloměje vyskytují, musíme zmínit v roce 1898 vydaný *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese milevském*, který je součástí zastřešující edice *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století*. Pátý díl věnující se památkám v dnes již neexistujícím okrese Milevsko, který napsali Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem se stal výchozí publikací, z níž mnozí další badatelé vycházeli a odkazují se na ni také ve svých kapitolách o Červené. Lze říci, že v populárně naučné literatuře jako jsou bedekry, mladší regionální soupisy památek, vlastivědné články a publikace je katalogové heslo ze *Soupisu památek* nejčastěji citovaným zdrojem. Jako příklad uveďme jednu z podrobnějších statí o Červené od Josefa Kytky v jeho publikaci *Milevsko a jeho kraj. Turistika, památky, historie*, vydané v roce 1940 jako třetí svazek série *Milevská vlastivědná knižnice*. Odborná literatura tento zdroj cituje také, nicméně ne tak často a to z důvodu, že výchozími zdroji se stala novější literatura historiků umění v čele s Václavem Menclem a Anežkou Merhautovou. Z Menclových literárních počinů jsou v souvislosti s Červenou citovány nejčastěji *Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách* vydané v časopise *Zprávy památkové péče* v roce 1958 nebo *Středověká architektura na střední Vltavě* z roku 1962. V případě Anežky Merhautové je hojně citována *Raně středověká architektura v Čechách* z roku 1971, kde je kostel v Červené sice zmiňován, ale pouze několika krátkými odstavci.

Zejména tyto zdroje jsou výchozími podkladovými materiály pro obsah vydaný před rokem 1976, kdy vychází pro jihočeské dějiny středověké architektury pravděpodobně nejzásadnější dílo *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*. Jiří Kuthan, který je jejím autorem, tehdy přinesl pro jižní Čechy nejkomplexnější katalogovou publikaci, která se od té doby stala výchozím zdrojem pro mnoho pisatelů nejen o Červené nad Vltavou. Kuthanova krátká kapitola a v knize později zařazené katalogové heslo o kostele sv. Bartoloměje jsou od té doby bezesporu nejobsáhlejšími a nejdelšími texty, se snahou vytvořit na něj zastřešující pohled. Přes tuto snahu, podobně jako u předchozích autorů zjišťujeme, že problematika datování nebyla vyřešena, což popisuje sám autor ve výše zmiňovaném příspěvku. Konkrétně říká:

„Názory badatelů na datování kostela v Červené jsou značně odlišné. Tato stavba hodná je pozoruhodná zejména časným výskytem hranolového žebra na klenbě presbytáře. S jistými rozpaky klademe vznik této stavby do doby kolem roku 1230–1240. Datování bude nutno v budoucnu prověřit.“⁴² Předposlední větu o datování s rozpaky pak citují také pozdější autoři textů, kteří z této publikace vycházejí. Názory na stavební historii kostela sv. Bartoloměje se tak ustálily na Kuthanově východisku, které nechává otázku bližší interpretace nezodpovězenou a sám autor ani nenaznačuje, který směr bádání by mohl otázku datace upřesnit.

Dějiny místa

Obec Červená nad Vltavou leží v severní části jižních Čech na pravém břehu Vltavy, zhruba v polovině cesty mezi Podolským mostem a hradem Zvíkov položeným dále po proudu řeky. Dnes se Červená dělí na dvě části, které spadají pod několik katastrálních území. Převážná část spadá pod katastr Jetětice–Červená, kam patří větší část obce s vyšší koncentrací obyvatel a to především díky rekreačním objektům, které v podobě chatové oblasti leží v blízkosti řeky. K nim je připočítáno několik chalup a větších zemědělských usedlostí vzdálených od řeky na rovinách mezi poli. Menší část obce, která spadá pod katastr Vůsíč–Květov leží o několik kilometrů dále po proudu řeky. V této lokalitě se nachází malá chatová oblast přiléhající přímo k vodě a v její bezprostřední blízkosti pak kostel sv. Bartoloměje. Třetí část obce, která se nacházela na protilehlé straně řeky, zanikla v roce 1961 v důsledku zatopení během dokončování stavby vltavské kaskády a obnovena již nikdy nebyla. Od dob socialismu až do dnešních dnů je tak okolí kolem zatopené obce Červená známé spíše jako rekreační oblast s jen minimálním počtem stálých obyvatel a kostelem sv. Bartoloměje, který byl v 50. letech přesunut do svahu, o zhruba 40 metrů výše a 100 metrů dále od původního místa [1].

Osada Červená vznikla na místě důležitého brodu přes řeku Vltavu na jedné ze starých středověkých stezek, která spojovala Pasovskou a Lineckou cestu, dvě tehdejší důležité dopravní tepny mezi nimiž ležela právě řeka Vltava. S jistotou nelze určit, kdy osada vznikla, nicméně první písemné zmínky o tomto místě se objevují na konci 12. století a to dokonce v souvislosti přímo s kostelem sv. Bartoloměje. V nekrologu

⁴² Viz Kuthan, Středověká architektura (pozn. č. 3), s. 191.

uloženém v klášteře ve Schläglu kam na počátku 15. století přesídlili milevští mniši prchající před husitskými válkami je zmiňována Zdislava, matka Jiřího z Milevska, která dle zápisu zemřela v roce 1190 a byla zakladatelkou kostela v Červené, v zápise psaného jako *Ruffa ecclesia*. Pozdější prameny informují o vlastnictví ve vztahu k premonstrátskému řádu se sídlem v milevském klášteře, kromě doby husitské, kdy Červená patřila Zvíkovu. V novověku, konkrétně v období baroka byla k bezvěžovému kostelu přistavěna o několik metrů výše ve svahu samostatně stojící zvonice. V odborné literatuře se pak kostel objevuje v 19. století, kdy jej zmiňují ve svém *Soupis památek historických* Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem. Na místě kde tento kostel stával, ale nebyl osamocen. Přiléhal k němu poměrně velký, na čtvercovém půdorysu situovaný hřbitov, vzhledem ke svažitému terénu uzpůsobený vybudován ve třech etážích. Byl obehnaný zdí, přičemž v severovýchodním koutě hřbitova se nacházela márnice.

Kromě kostela samotného dlouho neexistovaly přímé a hmatatelné důkazy o osídlení, které by souviselo s obdobím raného středověku. To se změnilo po polovině minulého století, kdy byl západně od hřbitovní zdi, v roce 1960 proveden na rovinatém terénu v bezprostřední blízkosti řeky archeologický průzkum pod vedením Antonína Hejny.

Pro průzkum bylo určeno několik různých lokalit, nicméně všechna spadala do oblasti mírně vyvýšené rovinaté plošiny mezi říčním tokem a západní zdí hřbitova severozápadně od lodi kostela. Dále zkoumaná oblast pokračovala na této plošině jižním směrem, kde bylo pro výzkum vytyčeno několik sektorů a končila zhruba na úrovni kostela. Jako první sektor, kde průzkum započal, bylo určeno místo na severním okraji západní hřbitovní zdi, odkud měl odkryv pokračovat jižním směrem. Zde byla odkryta plocha 40 x 20 metrů, na které byly objeveny stopy zaniklých objektů.⁴³ Zpod hřbitovní zdi vybíhaly základy 2,5 metru široké stavby z nasucho kladených kamenů, dochované do výšky 20–30 centimetrů a orientované v ose západ–východ. Jihozápadně od toho nálezu se nacházela podlážka z vypálené mazanice o rozměrech 75 x 75 centimetrů. V místě kde plošina již přecházela do krátkého svahu rychle spadajícímu k hladině řeky, byl otevřen další severní sektor, tentokrát na ploše 4 x 4 metry. Zde byly nalezeny

⁴³ Antonín Hejna, Středověká stanice říční plavby v Červené nad Vltavou, in: *Archeologické rozhledy* XIV, 1962, s. 484–496.

pozůstatky dvoukomorové pece z lomového kamene v rozměru 80 x 85 centimetrů s vypáleným podlažím v hloubce 70 centimetrů pod povrchem. Podél hřbitovní zdi byly do hloubky 50–65 centimetrů otevřeny také dva jižněji položené sektory, které přinesly nález šedé keramiky a dvou pásů zdiva, prvního v šířce 50 a druhého 100–150 centimetrů. Kromě nálezů architektonických došlo během archeologického průzkumu také k objevu keramických fragmentů, jako byly části hrnců, misek, láhví, poklic, zásobnic v šedých, hnědých a červených barvách. Jejich zpracování bylo hrubé a neslo stopy obtáčení a točení. Zdobeny byly buďto šikmými vrypy nebo ččkami a jednoduchými vlnicemi. Dna nádob byla opatřena značkami většinou geometrických obrazců.⁴⁴ Mezi další předměty z těchto sektorů patří také tři nožíky o velikosti 8–9 centimetrů, ovčácké nůžky nebo část podkovy a hřeby.

Podobně jako v severní části oblasti byly na místech položených jižnějším směrem vytyčeny další dvě zkoumané plochy přímo u říčního koryta. Jižnější sektor odhalil základy budovy o rozměrech 4,7 x 3,5 metru z hladce opracovaných pravidelných kvádrů spojených maltou a vnitřní litou výplní z neopracovaných kamenů. Další neopracované kameny větších rozměrů tvořily základy, na kterých byly obvodové zdi posléze nasazeny. Tato základna svědčila o existenci jakéhosi rizalitu nebo výstupku v šířce 50 centimetrů, táhnoucím se v délce 3 metrů. Nález budovy byl kompletně překryt vysokou, téměř 40 centimetrovou vrstvou požáru, která skrývala kamennou suť, a vypáleno bylo také hlinité podloží. Tato situace by mohla nasvědčovat, že objekt pravděpodobně zanikl požárem a způsob zhroucení předpokládal nanejvýš dřevěnou nástavbu. Na severozápadní nároží objektu byla přímo napojena 5 metrů dlouhá a 100 centimetrů široká zeď z lomového kamene vybíhající severním směrem. Od ní pak vedla ohradní zídka napojená kolmo k západu a vedla tedy přímo k řece. Takto situovaný prostor vytvářel mezi řekou a nalezeným objektem malý dvůr. Na druhé straně budovy obrácené k východu bylo nalezeno dláždění z velkých plochých kamenů, které směřovalo směrem k severozápadnímu nároží kostela.

V blízkosti řeky se nacházel také další objekt odkrytý v jiném z jižních sektorů nedaleko výše popisované budovy. Tentokrát šlo ovšem o nález mnohem rozměrnější. Na půdorysu obdélného tvaru byla zčásti na rovinaté plošině a zčásti ve svahu k řece

⁴⁴ Ibidem, s. 505.

objevena podezdívka objektu se severojižní orientací, vytvořená z lomového kamene s absencí malty a 60 centimetrů silná. Kratší příčné strany této 50 centimetrů vysoké zídky měřily na severu a jihu 8,5, respektive 7,5 metru. Na délku v orientaci sever–jih měřily strany 18 metrů. V délce 8,5 metru byla východní zeď v její jižní části zesílena na 100 centimetrů. Mezi tímto zesílením byl 40–50 centimetrů široký žlábek a skrz něj spojovaly k sobě obě souběžné hmoty příčné pasy. V severozápadním a jihozápadním koutě byly zjištěny vchody, na různých místech uvnitř ohrazení pak celkem 5 topenišť. Vzhledem k povaze následné destrukce, která byla způsobena požárem, je podle průzkumu nutné u této stavby předpokládat celkově lehčí, spíše dřevěno-hlinitou konstrukci. Minimálně severní část objektu, ale byla využívány i po požáru, o čemž vypovídají nálezy mladší keramiky. Nálezy keramiky starší se pak ukázaly jako shodné s těmi, které byly nalezeny v nejstarším severním sektoru. Pozoruhodným nálezem jak v tomto rozměrném, tak menším nedalekém objektu s dvorem a dlažbou byly úlomky obkládacích desek s reliéfním ornamentálním motivem květu či lyry a fragment dlaždice s reliéfem gryfa. Ten měl na sobě stopy žlutohnědé polevy, stejně jako fragmenty dalších polévaných dlaždic bez reliéfů. Dále bylo objeveno například křesadlo, lžička s tordovanou rukojetí, hrot šípu a dobře dochovaný 30,5 centimetru dlouhý hrot kopí ve tvaru listu.⁴⁵

Nejmladší nálezy se archeologům podařilo objevit ve dvou již zmiňovaných jižních sektorech, které byly vytyčeny v dlouhých pásech. V jejich východních částech blíže ke kostelu, ale zároveň stále při severní straně uvnitř velkého objektu s topeništi se nacházely úlomky keramiky s tenkým střepem. Konkrétně šlo o hrnce, misky, pánve, džbány nebo poháry s uchy. Kromě keramiky šedé barvy se objevovaly také střepy béžové nebo okrové. Okraje nádob vypovídaly o značné členitosti a dekoru v podobě arabesk nebo rozvilin. Mezi nálezy byl také čtvercový kachel v rozměru 19 x 19 centimetrů s reliéfní pětilistou růží, ostruha s trnem nebo dva dlouhé nože.

Než se naše pozornost přesune již zcela k budově kostela sv. Bartoloměje, máme zde příležitost si vytvořit shrnující představu o prostorovém uspořádání v okolí kostela v Červené. Lze pro ni použít zmíněný archeologický průzkum, jehož výsledky lze rozdělit do tří fází. Do nejstarší archeologickým průzkumem doložené fáze osídlení Červené lze

⁴⁵ Ibidem, s. 508.

zařadit torza objektů v severním sektoru, z nichž jeden vybíhal pod hřbitovní zdí. Tuto stavební aktivitu lze dle Antonína Hejny považovat za současnou se vznikem kostela, dataci ovšem uvádí pouze rámcově a s odkazem na datování jiných badatelů, kdy uvádí rozpětí od „konce 12. a počátku 13. století“.⁴⁶ Do následující etapy bychom zařadily nálezy z jižních sektorů umístěných blízko řečiště nedaleko kostela. Připomeňme menší stavbu, svým charakterem podle Hejny připomínající stavbu věžovitého charakteru.⁴⁷ V případě, že bychom se drželi Hejnova názoru, lze připustit možnost, že se mezi kostelem a řekou mohla nacházet zpola dřevěná zvonice, která byla po svém zániku nahrazena novodobou a větší variantou, posazenou do krajiny tvorně zajímavější polohy. Vzhledem k nálezu výše uvedené dlaždice s gryfem, byla tato fáze osídlení odhadována zhruba od poloviny 13. století do počátku 14. století, kdy obě stavby zanikly. Vzhledem k počtu nalezených topenišť, velikosti objektu, poloze a odhadovanému stavebnímu materiálu panuje názor, že v tomto případě šlo o budovu poskytující zázemí plavcům cestujících po řece, doložit lze také převoznickou činnost. Poslední fázi osídlení zde potvrdilo částečné znovuoživení stavby po požáru. V pozdějších dobách se na břehu řeky vyskytovaly také ještě další objekty drobných rozměrů, sloužící nejspíše jen jako přechodná stanoviště říční plavby. V nich došlo k nálezům keramiky z 16. a 17. století. Vzhledem ke skutečnosti, že polévaná keramika, svědčící o sídelní aktivitě v 16. století se mezi nálezy z objektu se žárovišti neuplatňuje, lze zánik budovy podle Hejny datovat do počátku 15. století. Poté veškeré osídlení severozápadně od kostela zcela zaniklo.

Popis stavby

Kostel sv. Bartoloměje [2] je bezvěžová stavba s jednolodní obdélnou dispozicí [77, 78] v rozměrech 9,5 x 14 metrů, ke které je na východní straně připojen kvadratický presbytář o délce každé ze stěn 4,5 metru. K presbytáři přiléhá na severní straně sakristie. Střecha lodi je sedlová a přímo na ni navazuje nižší valbová střecha presbytáře, který je oproti lodi z vnější strany o 2 metry zúžen. Vrchol střechy presbytáře byl opatřen sanktusníkem, střecha sakristie má střechu pultovou. Západní štít lodi má tvar téměř rovnostranného trojúhelníku a v jeho vrcholu je mírně mimo osu umístěno půlkruhově

⁴⁶ Ibidem, s. 506.

⁴⁷ Ibidem, s. 507.

zaklenuté románské okno, na jehož vnitřní straně špalet byly ponechány značky, které v době přesunu kostela ze zátopové oblasti sloužily k přesnému popsání stavebních částí [3]. Stejně jako směrem do interiéru se špalety otevírají také na vnější stranu zdi. Díky své poloze ve svahu je západní průčelí nejvyšší vnější částí kostela a jeho výška činí od země až ke koruně zdi, na které je nasazen štít 7 metrů. Jižní strana kostela se otevírá do malého obloukově obezděného areálu, který má připomínat situaci na místě kde kostel původně stával. Toto prostranství bylo ponecháno pouze zatravněné a prázdné. Z tohoto jakéhosi parčíku, který připomíná spíše zahradu je také umožněn přístup jak do areálu, tak do stavby samotné. V jižní zdi lodi dnes můžeme zhruba uprostřed vysoko nad terénem vidět dvě obdélná novověká okna vsazená do segmentově zaklenutých výklenků, jejichž špalety se směrem ven rozevírají. Mezi okny jsou situovány sluneční hodiny. Pod pravým oknem je umístěna předsíň na čtvercovém půdorysu, opět se segmentově zaklenutými výklenky po obou jejích stranách. Zastřešená je sedlovou střechou. V předsíni se nachází vchod do lodi. Je řešen portálem zaklenutým půlkruhovým obloukem a zhotoveným z mohutných obdélných kvádrů. Nemá téměř žádné členění, pouze při pohledu směrem do lodi je na levé vnitřní straně mírně okosený.

Vnější jižní strana kvadratického presbytáře pokračuje do mírně se zvedajícího svahu. V jejím středu je vloženo opět obdélné novověké okno v segmentově zaklenutém otvoru s rozevírajícími se špaletami. Oproti oknům v lodi je toto zhruba o polovinu menší. Východní zeď presbytáře je ve své spodní části částečně včleněna do svahu a dnes jen velmi špatně přístupná. Pravděpodobně z důvodu bezpečnosti byla od jihovýchodního nároží presbytáře postavena kamenná zeď, která zabraňuje případnému zřícení do hluboké jámy mezi zdí presbytáře a uměle odebraným svahem, ale také brání bližšímu průzkumu dolní části zdi. Zeď samotná je rozčleněna na dva pásy, z nichž větší je posazen níže a zhruba o 25 centimetrů předsazen před hmotu stavby. Na ní navazuje horní a menší část zdi, která ustupuje a je vnořena do hmoty presbytáře. Uprostřed na první pohled zaujme kruhové okno v němž je umístěna rozeta se šesti loukotěmi [4]. Její ostění je tvořeno masivními a dlouhými klenáky, které umožnily rozetu zasadit hluboko do zdi a její loukotě vytváří napůl kapkovitý a napůl listový tvar.

Pokud budeme pokračovat, dostaneme se k severní stěně presbytáře, ke které je připojena sakristie. Ve vrcholu její východní stěny se dovnitř otevírá malé obdélný otvor,

nijak zvlášť zdobený nebo umělecky zajímavý. Interiér osvětluje trojlisté okénko vložené do horní poloviny napůl zazděné segmentově zaklenuté hluboké niky v severní stěně s do exteriéru se rozevírajícími špaletami. Na západní straně se nalézá vnější vchod do sakristie. Dveře jsou orámovány žulovými kvádry s rovným překladem, tvořícím tak běžný obdélný tvar. Nad překladem je umístěno kruhové okénko o průměru 60 centimetrů, které je z vnitřní strany zasazené do čtvercového výklenku. Na severní straně lodi je obdobná situace jako na straně protilehlé, tedy dvě obdélná novověká okna, vsazená do hlubokých segmentově zaklenutých výklenků se špaletami otevírajícími se na tentokrát severní stranu.

Tím se přesouváme do interiéru lodi. Loď je plochostropá s dřevěným trámovým stropem a všechny její stěny jsou omítnuty několika centimetrovou vrstvou bílé omítky, která na některých místech není záměrně aplikována, aby odhalila skryté kvádrové zdivo, nástěnné malby a některé další fragmenty [5]. Západní stěně vévodí již výše zmíněné románské okno s půlkruhovým zaklenutím a špaletami otevírajícími se do interiéru, které jsou zbaveny omítky a odhaleny, stejně jako ostění okna. Celá zeď je stejně jako ostatní části lodi sestavena ze středně velkých kamenných bloků s maltou přetaženou přes jejich okraje a s podřezávanými spárami. Také ve špaletách okna je malta přetažená přes okraje kamenů a opatřena podřezáváním. Tímto způsobem byl vystaven původní kostel a po vzoru tehdejších stavitelů se staronová přenesená stavba měla té původní co nejvíce podobat. Podrobněji se k původní podobě a přenesení stavby dostaneme později. Západní části lodi dnes vévodí varhany umístěné na zvýšeném dřevěném pódiu. Na něj navazuje řada lavic umístěná uprostřed lodi, přístupná od stěn z obou stran.

Jižní stěna je hladce omítnuta kromě místa přibližně zhruba v polovině lodi, kde je zdivo z kvádrů odhaleno na ploše přibližně 1 x 1,25 metru ve tvaru nepravidelného obdélníku. Nalevo od tohoto fragmentu, tedy východním směrem se již nachází východ z lodi do představené předsíně. Zdivo v síle stěny až k průchodu samotnému je včetně ostění odhaleno, horní překlad dveří v lodi ovšem nenalezneme. Je nahrazen novým vyzděním ve tvaru jednoduché stříšky. Nade dveřmi z obou jejich stran ve výšce zhruba 1 metru nad jejich vrcholem jsou návštěvníkovi odhalena dvě další románská okna [6]. V tomto případě jsou menší než okno v západním průčelí, nicméně způsob jejich zhotovení se mu velmi podobá. Dvojice oken má stejně profilované špalety otevírající se

do lodi a stejně tak půlkruhová zaklenutí. Z exteriéru ovšem nejsou vidět. Z vnější strany byla zazděna a jejich někdejší přítomnosti mohou napovídat pouze tmavší obloukové skvrny na omítce, které na první pohled nezaujmu a upoutají tak pozornost pouze všímavého návštěvníka. Nalevo od dveří je ve stěně vyhloubena malá nika s miskou na svícenou vodu, dále pak téměř v rohu jižní a východní stěny lodi je ve výšce přibližně 2,5 metrů odhaleno několik malých fragmentů nástěnné malby.

Protilehlá severní stěna je na několika místech opět zbavena omítky a odhaluje tak nástěnné malby zobrazující fragmenty několika postav. Ta největší z nich je oděna ve světlých šatech s červenými proužky a zeleném plášti do poloviny stehem. Zbytek nohou je odhalen, stejně tak má postava bosé nohy. Její hlava bývala v místech, kde se dnes nachází okno. Od tohoto okna napravo, tedy východním směrem blíže k presbytáři pak lze vidět další fragment, pravděpodobně hlavu jakési postavy. Nalevo od výše zmíněné bosé postavy je vyobrazena horní polovina menší postavy v plášti se zlatou berlou opřenu o pravé rameno. Detaily obličeje jsou smazány, zatímco na točenici zlaté berly je velmi zjednodušeně naznačen dekor. Pod tímto výjevem je nízko nad zemí opět odkryta omítka v obdélníkovém tvaru a ve zdivu je mezi kameny zasazen a zazděn dřevěný pahýl o rozměru přibližně 10 x 10 centimetrů, zřejmě pozůstatek po dříve připevněném bočním oltáři. O něco dál směrem k západu je v severní stěně proražen menší obdélníkový otvor, který vede do malého prostoru skrytého v síle severní zdi. Tento vchod není dnes nijak uzavřen a je možné do přibližně 1 metr vysoké, východním směrem zalomené vestavěné prostory nahlédnout. Nakonec se dostáváme do severozápadního kouta lodi. Zde přibližně 2 metry nad zemí je v severní stěně umístěn výklenek s odhaleným kamenným ostěním bez překladu či oblouku, podobně jako u dveří na protilehlé stěně opatřený vyzděnou stříškou. Tento výklenek byl objeven při rozebírání původního kostela a jednalo se o severozápadní průchod na tribunu v západní části lodi, která v kostele v minulosti existovala. K těmto i dalším změnám se podrobněji vrátíme v následujících částech kapitoly.

Východní stěna lodi je přirozeně členěna triumfálním obloukem, spojujícím loď s prostorem presbytáře [7]. Nalevo od oblouku je ve zdi proražen otvor spojující sakristii a hlavní loď. V minulosti byla před tímto otvorem předsazená kazatelna, dnes je průchod přehrazen kovovým zábradlím a slouží jako výklenek pro květinovou výzdobu.

Nad obloukem vystupují z omítky další fragmenty nástěnných maleb. Fragmenty jsou ohraničeny červenými linkami, takže vytváří jakési čtvercové rámy kolem vyobrazených námětů. Ústředním motivem nad vrcholem triumfálního oblouku je hlava Krista s poprsím, kolem které je vymalován nezřetelnými barvami jakýsi čtverec připomínající kamenný rám, obtočený snad dlouhými pruhy látky, místy připomínající dlouhé listy rostliny. Tento šedý rám s hlavou je na vnější straně ještě jednou orámován již výše zmíněnou červenou linkou. Nalevo od oblouku vyobrazen rožmberský erb, tedy červená pětilistá růže na stříbrném poli a vlevo od něj fragment postavy, jejíž většina není dochovaná. Na protější straně, tedy napravo od průchodu do presbytáře se nachází vyobrazení erbu se stříbrnou labutí na červeném poli, tedy erb švamberský.

Přesuňme se nyní k napojení lodi a kněžiště. Presbytář spojuje s lodí půlkruhově zaklenutý triumfální oblouk s oblounovými římsami zdobenými bobulovitým a pilovitým dekorem [8]. Římsy jsou posazeny v místě záklenků a jsou protaženy kolem nároží oblouku až do prostoru kněžiště a to v délce téměř 30 centimetrů. V presbytáři se v severní stěně nachází téměř metr vysoký výklenek, sloužící jako sanktuář. V jeho vrcholu zakončeném hrotitým obloukem je umístěn kamenný křížek s okosenými hranami. V ose východní stěny se nachází již dříve zmiňované kruhové okénko. Na jižní stěně se kromě segmentového okna z období baroka nachází dva malé půlkruhově zaklenuté výklenky. Stejně jako v lodi, tak i v presbytáři se nacházely nástěnné malby, jejichž fragmenty byly nalezeny při archeologickém průzkumu, ty se ale bohužel do dnešních dnů nedochovaly. Pravděpodobně nejzajímavější částí presbytáře je klenba. Ta je žebrová, 30 centimetrů široká, ale překvapivě nestoupá do hrotitého vrcholu se svorníkem [9, 10]. Profilace žeber je pouze kvadratická, nenalezneme zde nic co by připomínalo hruškovitou profilaci blízkých staveb. Jak již bylo naznačeno, vrchol klenby postrádá svorník a klenba samotná se vzdouvá téměř do oblouku. Hlavice žeber nejsou nijak zdobné, lze dokonce říci, že téměř úplně chybí. Jsou nahrazeny pouze plochými, zhruba 10 centimetrů vysokými tesanými kameny. Strany směřující směrem do kněžiště jsou opracovány do roviny. Strany kamene, který je zapuštěn do hmoty zdi, mají téměř obloukový tvar. Lze zde hovořit o tvaru připomínající písmeno D [11]. Sakristie je na rozdíl od presbytáře zaklenuta valenou klenbou a v severní zdi je osvětlena

trojlístým okénkem. V její západní stěně se pak nachází východ mimo budovu kostela a nad ním již dříve popisované malé kruhové okénko.

Z pohledu badatelského se přes škody a relativně velké množství nedochovaných prvků nyní dostáváme do velmi neobvyklé situace, ve které lze přistupovat ke stavbě ze dvou pohledů. Vzhledem ke skutečnosti, že kostel byl v minulosti rozebrán a přesunut na jiné, byť blízké místo, vzniká paradoxní situace při průzkumu in situ. Situace, kdy lze prozkoumávat jednotlivé fragmenty na místě a vyvozovat určité závěry, ale s vědomím, že dané prvky před více než šedesáti lety od sebe někdo oddělil a poté opět sestavil. Podle některých dobových fotografií si lze všimnout, že znovuobnovený kostel prodělal při sestavování dílčí změny, tudíž současné interpretace nutně vyžadují kompletní znalost stavby před uvedením do současného stavu. K tomuto uvědomění nás přiblíží několik tehdy zaznamenaných popisů a průzkumů, které souvisely jak s běžným průzkumem památky pro např. souborné soupisy památek nebo uměleckohistorickou literaturu, tak s nutným ohledáním objektu a určení jeho památkové hodnoty v dobách budování vltavských přehrad. V následující části se tak seznámíme s původní podobou kostela sv. Bartoloměje, s názory badatelů, komisí a samozřejmě s hledáním časového rámce pro ukotvení datace. Tím dojde k prolnutí názorů z 60. let minulého století, zamyšlení se nad úvahami o stavební historii z desetiletí následujících a připojení současných poznámek k tehdy formulovaným tezím. Vzhledem k povaze zaměření této práce bude pozornost zaměřena primárně na starší stavební etapy a novověké, respektive novodobé zásahy tak budou zmiňovány pouze okrajově a v nutných případech.

Stavební historie

K datování červenského kostela vede poměrně složitá cesta a i přes zájem a bádání nepovolanejších odborníků na středověkou sakrální architekturu se zcela nepovedlo dobu vzniku kostela určit s větší přesností. Vede k tomu především několik pohledů na architektonický vývoj stavby nebo nejistota nad určitými architektonickými vlivy a to i poté, co byl kostel rozebrán a přesunut a došlo tedy k jeho bezprostřednímu a podrobnému prozkoumání. Rozdílná situace je také v podobě kostela, který stál ještě na původním místě před zatopením údolí a současnou situací, která se v mnoha ohledech od té původní liší.

Kostel stál v mírném svahu, zhruba 10 metrů nad hladinou řeky a podobně jako dnes, jihovýchodním směrem od kostela stála samostatně zvonice. Na rozdíl od dnešní situace přiléhal ke kostelu na severní straně hřbitov s márnicí v jeho severovýchodním koutě a vzhledem k terénu byl uspořádán ve třech etážích. Ke kostelu přiléhala na jižní straně zatravněná plocha, která byla v minulosti pravděpodobně starším hřbitovem a za kterou se nacházelo několik budov, konkrétně šlo o barokní faru s přílehlými hospodářskými staveními a přízemní budovu školy.

Rozměry tehdejšího kostela se od těch dnešních nijak nelišily. Střecha lodi byla sedlová s valbou na východní straně, stejná střecha presbytáře byla opatřena polygonálním sanktusníkem s jehlancovou střechou, kupolí a křížkem. Sakristie s pultovou střechou na severní straně presbytáře byla situována stejně jako její současná podoba. Vchod na její západní straně, kruhové okénko nad ním i trojlísté okénko na severní straně se shodují se současnou podobou kostela. Součástí presbytáře byla nezdobená rozeta se šesti loukotěmi tvořící motiv jednoduchých listů v jeho ose. Z dobových fotografií lze odhadnout, že válcovitý otvor, v němž byla rozeta usazená, byl z vnější strany zasklen pravděpodobně buď listovým, nebo paprscitým způsobem. Románské půlkruhově zaklenuté okno v západní zdi lodi bylo na rozdíl od dnešní situace z poloviny zazděné. Všechna ostatní okna v presbytáři i v lodi byla již barokní, segmentově zaklenutá a otevírající se do exteriéru širokými špaletami. Stejnou podobu jako dnes měla jak předsíň předstupující před vchod v jižní zdi lodi, tak prostor mezi jižními okny, kde byly situovány sluneční hodiny. Odlišná situace se nacházela na západní části jižní zdi lodi, tedy nalevo od zmíněné předsíně. Zde bylo umístěno nekryté kamenné schodiště, které ústilo na kruchtu. Vchod na ní byl vytvořen proražením, respektive zvětšením západního okna jižní zdi [13]. Dne 19. prosince 1960 byla uvnitř kostela provedena archeologická sondáž, která měla prozradit více o nečasnější fázi výstavby. Podle jednotného založení románského zdiva, které se skládalo z velkých valounů kombinovaných s taktéž velkými lícovanými kvádry, potvrdilo, že žádná starší stavba založení kostela nepředcházela.⁴⁸ Tento průzkum prováděla stejně jako výkopy v oblasti blízké říčnímu korytu skupina Archeologického ústavu Československé akademie věd, vedená Antonínem Hejnou.

⁴⁸ Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, in: *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 297.

Lod' byla plochostropá omítaná na rákos a v západní části stála kruchta s varhanami. V severní části kruchty bylo vedle varhan umístěno litinové točité schodiště, které vedlo na půdu. Střecha byla přestavěna v baroku, krov byl podle ale tehdejších výzkumů datován do roku 1823. Při průzkumu stavby, kdy došlo k postupnému odkrývání omítky na vnějších stranách zdiva byla odhalena románská okénka s obloukovým zaklenutím posazená nad vchodem do předsíně. Do té doby se o nich zatím nevědělo protože byla z obou stran zazděna. Významný nález byl učiněn v severozápadním koutě lodi. Na vnější straně u místa kde se kostel stýkal se hřbitovní zdí, byl již na fotografiích z minulosti patrný fragment vystupující na nároží z hmoty kostela severním směrem. Po následném odejmutí omítek byl objeven pozůstatek průchodu s několika schůdky vedoucího na tribunu, který zpřístupňoval tribunu z vnější severní strany [12]. Pod vrstvami novějších překryvů se také nacházely fragmenty nástěnných maleb z mladších období a odhaleno bylo také původní románské zdivo s maltou přetaženou přes okraje kamenů a podřezávanými spárami.

V lodi pod kruchtou byl pak nalezen v síle severní zdi vyhloubený otvor či spíše výklenek, který hmotou zdiva pokračoval východním směrem a který se tehdy nepodařilo interpretovat [14]. Vystala především otázka, zda byla tato nika součástí kostela již při jeho výstavbě nebo byla dodatečně vyhloubena. Jiří Kuthan tento nález interpretoval jako fragment schodiště z lodi na tribunu.⁴⁹ Jak ale správně poznamenal Jiří Varhaník, v připojeném Kuthanově nákrese se tato zmiňovaná skutečnost neobjevuje a zdivo lodi je zde zakresleno jako celistvé.⁵⁰ Jeho názoru také odporuje samotné prostorové řešení výklenku. Jako první překážku pro vyústění schodiště na kruchtě je velmi krátká vzdálenost od severozápadního kouta lodi, v tomto případě jde o pouhých 1,2 metru, tudíž by při výstavbě muselo nutně dojít k pravouhlému zalomení v předpokládané horní části ústící na kruchtě. O tom ale stav zdiva v uvedených místech nevypovídá. Nebyl nalezen ani náznak zazdění, či jiné stopy po existenci, proti této myšlence hovoří také kolize severního vstupu na kruchtě v její úrovni. Nejpodstatnějším ukazatelem nepravděpodobnosti této varianty je směr, kterým se vyhloubený prostor ubírá. Směřuje totiž nikoliv na západ, ale na východní stranu, načež je zhruba po 1 metru

⁴⁹ Viz Kuthan, Středověká architektura (pozn. č. 3), s. 104.

⁵⁰ Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 48), s. 300.

ukončen a opracování zdiva vizuálně nepřipomíná nic, co by se podobalo základům schodiště. V neprospěch tvrzení také ukazují nečetné případy schodišť orientovaných na západ.⁵¹ Jednou z mála takovýchto staveb je kostel sv. Martina ve zdi v Praze na Starém Městě, kde jsou v obou jeho podélných protilehlých zdech vybudována schodiště směřující do východní části, kde ústila do dnes obtížně rekonstruovatelných prostor.⁵²

V případě, že bychom chtěli uvažovat o podobné hypotéze také v kostele sv. Bartoloměje, musíme si zde položit otázku, zda je možné odhalit pozůstatky po zamýšlených prostorových uspořádáních. Jak již bylo uvedeno na předchozích řádcích, výklenek, považovaný za základ schodiště je umístěn 1,2 metru od západní zdi lodi, tudíž se i podle nákresů nacházel v prostoru pod kruchtou. Ta zabírala plochu více než třetiny lodi, o čemž vypovídá také umístění jižních oken a vchodu pod nimi. Obojí je výrazně posunuto směrem k východu. Poměrně překvapivě se může jevit také jejich poloha. Ve stěně jsou totiž okna posazena netypicky nízko. V článku týkajícím se stěhování kostela nad čáru zaplavované oblasti je také mimo jiné uvedena zmínka o tehdy zřetelné horizontální spáře ve výšce přibližně 1 metr nad záklenky jižních románských oken. Ta je pak dávana do souvislosti s částečně odlišným strukturálním řešením zdiva v interiéru, což badatele vedlo ke zvažování možnosti vystavění lodi v podstatně menší výšce a následnému pozdějšímu nadezdění. Pokud by došlo k potvrzení této hypotézy, přibyl by další argument ve prospěch zhotovení dalšího patrového uspořádání.⁵³ K potvrzení ovšem nedošlo. Proti hovořila situace po kompletním odkrytí vnějších omítek, které odhalilo nárožní armatury. Jejich kvádrové uspořádání bylo nezpochybnitelně homogenní a vyloučilo tedy jakékoliv možnosti pozdějšího nadezdívání. Ve stejném duchu se jevil také průzkum protější, tedy severní interiérové zdi. V jejích horních částech se nenašly žádné stopy potvrzující přítomnost patrového členění a jeho existenci nad lodí tak zcela vyvrátily.

⁵¹ Jiří Varhaník, K podobě vertikální komunikace v románských kostelech, in: *Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb z roku 2012*, Plzeň 2013, s. 50-55.

⁵² Jan Sommer – Jiří Varhaník, Stavební vývoj kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě v Praze do doby husitské, in: *Archaeologia Pragensia* V, 1984, s. 147-157.

⁵³ Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 48), s. 301.

Poslední varianta, jež byla v bádání kolem niky v severní zdi uvažována, se zabývala existencí chórové věže. I přes na první pohled poměrně velkou nepravděpodobnost její existence bylo o jejím vybudování a zpřístupnění schodištěm uvažováno, jak uvádí opět Varhaník. Její tehdejší přítomnost dle jeho názoru naznačuje shodná tloušťka zdiva triumfálního oblouku se zdmi presbytáře „a zejména okolnost, že zatímco se dobře dochoval západní štít lodí, její východní štít a štít presbytáře zmizely beze stop“.⁵⁴ Právě pro celistvost stavby a stav jejího dochování Varhaník zaujala absence štítů v její východní části a označuje ji dokonce za nepřímé poukázání na existenci věže nad chórem. Dále nabízí možnost, že chórová věž byla později pečlivě rozebrána a nahrazena jen několik málo metrů vzdálenou zvonicí, ve které mohly být kvádry druhotně použity. Nicméně jejich zmiňované použití dnes již, a to autor nakonec sám přiznává, dokázat nelze. Je to z důvodu, že barokní zvonice byla před zatopením údolí odstřelena a dnes v sousedství kostela stojí pouze hmotová replika z nových materiálů.

I přes tyto možnosti nabízené Varhaníkem se však přítomnost chórové věže jeví jen jako velmi málo pravděpodobná. Proti této hypotéze stojí několik protikladných reálií. S chórovou věží se samozřejmě lze setkat i u kostelů s méně velkorysou prostorovou dispozicí, nicméně v píseckém a milevském regionu se v první polovině 13. století uplatňovaly především kostely bezvěžové nebo kostely s věží v západním průčelí.⁵⁵ Pokud bychom se tak bavili v regionálních intencích, není příliš velký předpoklad očekávat stavbu této typologie. Další možností by mohl být například požár kostela a následné zhroucení nebo snesení věže, této variantě však neodpovídají ani prameny, které by podobnou událost zmiňovaly a nesvědčí o tom ani stopy po požáru, které na tomto typu staveb bývají viditelné i po mnoha staletích.⁵⁶ Paradoxně může hovořit proti také důvod výstavby nové barokní zvonice. V případě, že ta předchází stále existovala, nebylo by možná zapotřebí stavět novou. Pokud bychom se vydali do oblasti spekulací, mohl být pro odstranění štítů zcela pragmatický důvod, který nemusel nutně souviset s přítomností věže. Lze si představit situaci, kdy při celkové vnější úpravě kostela do barokní podoby byly krovky a původní střecha v takovém stavu, že bylo

⁵⁴ Ibidem, s. 301.

⁵⁵ Viz Kuthan, Středověká architektura (pozn. č. 3), s. 89–96.

⁵⁶ Viz kapitola: Kostel sv. Martina v Bernarticích.

rozhodnuto o kompletním rozebrání pudy s výjimkou západního štítu lodi, jenž měl buď určovat původní charakter stavby nebo zůstal jako jediný neporušen. Stejně tak mohlo jít s trochou nadsázky jednoduše o dobovou modernizaci. A konečně se také obloukem vracíme k již zmiňované a neméně podstatné části, kterou je přístup do případných prostor věže. Pozůstatky po jakékoliv komunikaci, která by napovídala existenci chórové věže nebo by alespoň zvyšovala její pravděpodobnost, nebyly objeveny. Lze se proto důvodně domnívat, že kostel sv. Bartoloměje chórovou věží vůbec nedisponoval.

Absenci jakýchkoliv dalších pokusů o vybudování schodiště potvrdilo následné rozebírání zdi v době přesunu stavby. Okolní zdivo bylo neporušené a úzký prostor uvnitř zdi byl tak jediným nálezem. Alespoň částečně uspokojivým stanoviskem může být vysvětlení, že šlo o původně zamýšlený nástup na schodiště, od jehož realizace bylo v průběhu stavby upuštěno a komunikace byla později vyřešena odlišným způsobem. Přesto všechno se nelze nepozastavit nad skutečností, že prostor nebyl během vrstvení jednotlivých řad zdiva zasypán a zazděn, ale došlo k zachování dutiny v hmotě zdi. Bohužel nelze ani ověřit, zda byla dutina ve zdi ponechána záměrně, o čemž mohla napovědět podoba stropu niky, kde by bylo možné najít stopy po konstrukci či bednění které by prokazovalo záměr jejího zachování. Vytvoření prostory jako skryše nebo prostého užitného prostoru v pozdější době pak odporovala intaktní podoba zdiva před nálezem. Problematika nalezené niky v severní zdi tak zůstala víceméně pouze u spekulací.

Několik dalších prvků, které vyvolávají otázky, se nachází také na dalších místech v interiéru. Ten byl v 19. století kompletně vymalován novogotickou výmalbou. Malované linky vytvářely síť obdélníků, čímž přispívaly k imitaci pravidelných kamenných kvádrů a ve středu každého z obdélníků byl vyobrazen zdobený římský křížek. Stejným způsobem byl vymalován také presbytář [15], u kterého lze zaznamenat rozdíl oproti dnešnímu stavu a to především v podobě klenebních kápí. Mezi částmi, které se přenesly v téměř nezměněné podobě, tak lze započítat především už výše popisovaná hranolová žebra bez svorníku ve vysoce vzdušném profilu. Pouze u popisu klenebních konzol Varhaník uvádí, že žebra spočívají na konzolách, které jsou pravoúhlé, přičemž již bylo uvedeno, že na straně vnořené do zdi lze hovořit spíše o půlkruhovém zakončení.⁵⁷

⁵⁷ Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 48), s. 293.

V klenebních kápích se po odstranění omítek daly rozeznat zhruba kruhové otvory o poměrně malém průměru, které byly pravidelně rozmístěny ve výběžích klenby, což lze sledovat na obrazové fotodokumentaci pořizené Vladimírem Hyhlíkem přímo na místě [16]. Je poměrně s podivem, že otvory nejsou součástí žádného dochovaného archivního záznamu, žádný z badatelů se o nich nikdy nezmínil, dokonce nefigurují ani v náčrtcích a zákresech stavby. Jediným ukazatelem na tuto situaci jsou dobové fotografie, na které správně upozornil Jiří Varhaník.⁵⁸ Stejně tak poznamenává, že kromě nákresů a psaných poznámek nebyla k otvorům zhotovena žádná jiná fotodokumentace, tudíž nelze ani odhadovat situaci, která by např. pomohla osvětlit, zda a jak včlenění těchto otvorů ovlivňovalo rubovou stranu klenby. Z podoby a umístění lze poměrně bezpečně odvodit, že jde o otvory po ozvučnicových nádobách. Sám Varhaník dokonce přímo tvrdí, že „o tom není pochyb“.⁵⁹ Paradoxní je situace, kdy přestože záznam o ozvučnicových nádobách neexistuje a v žádné literatuře se neuvádí, o jejich existenci se přesto vědělo. Varhaníkovi to potvrdila doktorka Pechová, která byla v době odkrytí kleneb přítomna.⁶⁰ Vysvětlit tuto situaci lze snad jen tak, že rozebírání neprobíhalo pod soustavným odborným dohledem, což lze podle Varhaníka doložit ve spisových materiálech. Ten také zároveň ve svém textu lituje, že vzhledem k obecně obtížnému zkoumání ozvučnicových nádob bylo vynucené rozebírání kleneb skvělou příležitostí k vypreparování nádob a jejich bližšímu přezkoumání. Je téměř jisté, že se nádoby sloužící ke zlepšení akustických vlastností prostoru kostela či k tlumení nepříjemných frekvencí nedochovaly.⁶¹ Jejich opětovné použití je vyloučeno podobou již přesunutého presbytáře. Nově vyzděné klenební kápě jsou v nové stavbě neomítnuty a pokud by byly nádoby znovu osazovány, musely by být zákonitě viditelnými prvky. K jejich nereflektování a opakující se absenci dokumentace o jejich nálezu se Varhaník opakovaně vrací a se znatelnou hořkostí, která je z textu patrná se podivuje nad tímto pochybením. Do tohoto kontextu vhodně zapadá také závěr článku K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, kde auto přímo uvádí: „Nelze než konstatovat, že přes nesporné intenzivní a systematicky

⁵⁸ Ibidem, s. 298.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, s. 299.

⁶¹ Jiří Varhaník – Jan Zavřel, Ozvučnicové nádoby z klenby presbytáře kostela sv. Havla v Myšenci, okres Písek, in: *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 344.

prováděné průzkumové práce, nebyly vyčerpávajícím způsobem bezpečně identifikovány a dokumentovány všechny prvky stavebního organismu kostela, přestože právě ojedinělá příležitost jeho rozebrání poskytovala možnost ověřit skutečnosti, které nedestruktivním průzkumem není možné zjistit.⁶²

Varhaník také zmiňuje dvě již v předchozím textu uváděné niky zakončené konchou v jižní zdi presbytáře, ale přidává také poznámku o velké pravoúhlé nice pod rozetou na východní zdi a to o rozměrech 75 x 90 x 90 centimetrů. Na řadu pak přichází popis tehdejšího triumfálního oblouku, u kterého lze narazit na několik nepřesností. V prvním případě zde musíme opravit tvrzení Jiřího Varhaníka, který ve svém článku o záchraně červenského kostela poznamenal, že skutečnosti, kdy se zdobená římsa v záklenku zalamuje za nároží presbytáře a pokračuje zhruba 35 centimetrů na obou stranách jeho západní zdi si v tehdejších dosavadních bádání všimla pouze Eva Šamánková.⁶³ To ovšem není pravdivé tvrzení. O zalomení římsy informují v heslu pro Červenou nad Vltavou již Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem v Soupisu památek historických, kde konkrétně uvádějí popis: „římsa se táhne pak ještě 0,34 m dále po kratší straně pilíře obrácené k presbytáři“⁶⁴ a tento text je následně doplněn o odkaz na stránku s kresbou, kde je zalomení přímo vyobrazeno.⁶⁵ Nicméně i přes Varhaníkovu nepřesnost, Šittler s Podlahou ve svém Soupisu vůbec nerefletovali důležitou skutečnost, že dekor římsy sice je, respektive byl opatřen bobulovitým dekorem, ale součástí římsy je také dekor pilovitý nebo chceme-li zubovitý. To dvojice badatelů nereflektuje ani v textu, ani na zmíněném nákresu.

14. dubna 1960 došlo v rámci záchrany kostela v Červené ke schůzce, které se zúčastnila větší skupina akademiků a zástupců dalších organizací, mezi nimiž jmenujme zejména Václava Mencla, architekta Jana Sokola, historika umění Františka Peťase nebo Zdeňka Budinku; stavebního inženýra zabývajícího se záchranou památek.⁶⁶ Před samotným rozebráním stavby na jednotlivé části mělo dojít k souhrnnému

⁶² Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 47), s. 301.

⁶³ Ibidem, s. 293.

⁶⁴ Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, s. 59.

⁶⁵ Ibidem, s. 61.

⁶⁶ Ibidem, s. 296.

zhodnocení situace, pohledu na stavební historii a doporučení postupu, který by měl být při přesunu dodržován. Během tohoto setkání, tentokrát přímo v terénu, vznikl opět zápis, který obsahuje některá konkrétní zhodnocení stavební historie kostela. Uvedeno je zjištění, že kostel „přes své typicky blokové pojetí projevující se v nadměrných tloušťkách zdí patří již k onomu výtvarnému směru 12. věku, který otevírá cestu k tektonisaci hmotného tělesa stavby“.⁶⁷ Zápis dále uvádí, že klenba je nepochybně první žebrovou klenbou v Čechách a pojetí zdiva se také liší. Konkrétně od staršího románského typu tím, že používá v nárožích větších kamenů, které jsou hladce otesány, a prostor mezi nimi je tvořen vrstvením jen hrubě otesaných kamenů, které nejsou řádkovány s příliš velkou mírou přesnosti.

Pokud bychom hledali spojitosti zmíněného technologického postupu s činností huti při klášteře v Milevsku, není nutné se prvoplánově obracet přímo směrem ke stavbám v bezprostřední blízkosti Milevského potoka. S obdobnou situací, kdy jsou vrstvené kameny otesány hrubě, řádkování není příliš pravidelné a místy o pravidelnosti nelze vůbec hovořit, se setkáváme také na lícové straně západního průčelí kostela sv. Martina v Bernarticích,⁶⁸ přičemž tuto situaci lze dnes spatřit v prvním i druhém patře věže. O kostele v Bernarticích, který je od Červené vzdálen zhruba 10 kilometrů vzdušnou čarou a který patří do portfolia staveb milevské dílny, zároveň víme, že etapa, během které bylo zdivo takto řazeno, proběhla v roce 1222 nebo bezprostředně poté. Věž, v jejímž vrcholu byla umístěna sdružená dvouetážová románská okénka, ale zdivo je již z malých a přesně tesaných kvádrů, byla k západnímu průčelí přistavěna sice o trochu později, ale jistě ještě v první polovině 13. století než byla zahájena gotická přestavba. Přibližně tedy lze klást horní hranici datace, kdy se mění používaná morfologie milevských stavitelů lehce za rok 1222. V případě kostela sv. Bartoloměje lze tedy hovořit o výše uvedené masivnosti zdí, které měří zhruba 1,5 metru, ve spojitosti s využíváním nárožních armatur a zdiva do řádků kladeného ne příliš precizně. Mluvíme tedy o tvarosloví objevujícím se na relativně blízké stavbě postavené ve své románské kamenné podobě bezprostředně po roce 1220.

⁶⁷ Ibidem, s. 296.

⁶⁸ Ke kostelu sv. Martina v Bernarticích podrobněji níže.

Komise, která v zápisu zmiňuje, že široce přetahovaná malta vytlačena ze spár vahou kamenů a následně podřezávaná se objevuje jak u obou kostelů při klášteře v Milevsku, tak ale také na stavbách v Posázaví, na Voticku a Sedlčansku. Následně je připojena poznámka o četnosti takto řešených staveb v těchto regionech a zařazení technologického postupu do celé druhé poloviny 12. století.⁶⁹ Tímto způsobem tak byl tehdejšími historiky a historiky umění vytvořen časový rámec, který měl pomoci ukotvit či snadněji začlenit a pochopit dataci vzniku kostela v Červené. Spojitosti se stavbami druhé poloviny 12. století, vzdáleností a majetkovým vztahem milevského klášteřa postaveném v 80. letech 12. století a donátorskou činností matky Jiřího z Milevska Zdislavy, vytvořily časové rozmezí, do kterého bylo možné kostel zařadit. Z této teze, případně podobného směru uvažování vycházeli badatelé, kteří přejímali informace o Červené a zařazovali je tak do svých soupisů. Jak již ale bylo naznačeno, tento směr nemusí být nutně jediným správným.⁷⁰ Vzhledem k tvarosloví, shodujícím se s blízkou stavbou novějšího data jsou veškeré do té doby vyřčené hypotézy o dataci vhozeny opět do nejasných vod.

V případě klenby, která je popisována jako první žebrová klenba v Čechách, jde jistě o odkaz na Menclova starší tvrzení, která popisuje v knize *České středověké klenby*.⁷¹ V tomto okamžiku vstupuje na pole názorů další badatelský pohled, tentokrát ze strany Anežky Merhautové. Ta ve svém krátkém heslu ke kostelu sv. Bartoloměje publikovaném v její známé knize *Raně středověká architektura v Čechách*,⁷² dala názorům jejich předchůdců zcela odlišný směr. Jak ale brzy zjistíme, některá tvrzení a hypotézy lze i ze strany Merhautové považovat za opodstatněné jen s určitou dávkou optimismu. K otázkám datace se ve svém krátkém textu mimo jiné vyjadřuje v souvislosti s dříve uváděnými postoji Václava Mencla, navazujícího na Evu Šamánkovou a jejich směr bádání neguje. Nejprve se odkazuje se na podobu stavby, což ovšem blíže nijak zvlášť nerozvádí. Podstatná je ale především následující věta, která upozorňuje na skutečnost,

⁶⁹ Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 48), s. 296.

⁷⁰ To se ukázalo jako pravdivé poté, co se mezi badatele zkoumající kostel sv. Bartoloměje později přidali Anežka Merhautová s Jiřím Kuthanem.

⁷¹ Václav Mencl, *České středověké klenby*, Praha 1974, s. 16.

⁷² Anežka Merhautová, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 106.

že v pramenech byla zmínka⁷³ o Zdislavě, zakládající kostel v Červené, připojena do nekrologu z kláštera ve Schläglu až v mnohem pozdější době.⁷⁴ Doporučuje tedy zařazení vzniku stavby před rok 1251 a rozpětí datace stanovuje na druhou čtvrtinu 13. století. V tomto směru vychází z tvarosloví v presbytáři a argumentuje nejen celkovou dispozicí, ale také způsobem jakým jsou použita žebra v chóru, což ovšem v textu opět nijak konkrétněji nerozvádí. Pravděpodobně nejpodstatnější část její argumentace spočívá v detailech výzdoby triumfálního oblouku a také rozety, o které v úvodu oddílu píše: „V ose chóru je kruhové okno se zešíkmeným ostěním z klenáků, které je na vnitřní straně oživeno bobulemi a uprostřed má v kameni vytesanou růžici.“⁷⁵ Zde je zapotřebí upozornit na fakt, že toto tvrzení Merhautové je mylné. Okno je pouze prosté bez okosení a dekorativní prvky se na něm nenachází a to jak na dobových fotografiích, tak ani v současné době po přesunu. Informace o zdobnosti rozety nepřinesla žádná bádání v minulosti ani nákresy v historických soupisech, byť i u nich se lze setkat s ne vždy přesnými informacemi, jak bylo popsáno na předchozích řádcích.⁷⁶ Autorka dále uvádí několik konkrétních míst, na kterých vznikly stavby s obdobnými interiérovými prvky až po první čtvrtině 13. století, např. Ostrov u Karlových Varů nebo Šlapánov. Připojuje také poznámku o aplikování bobulovitých a pilovitých motivů, rozšířených z Bamberku směrem na východ. V této souvislosti jmenuje Strakonice, kde se motivy objevují v první čtvrtině 13. století. V tomto kontextu uzavírá Merhautová segment o sv. Bartoloměji konstatováním, že stavby milevského typu mají odlišná tvarosloví, tudíž je dle jejího názoru vhodnější kostel datačně zasadit do druhé třetiny 13. století a přiřadit jej k dílům strakonického okruhu.

Tyto hypotézy poté reflektoval také Jiří Kuthan, který se je ve své *Středověké architektuře* pokusil konkrétněji rozvinout.⁷⁷ Z jeho podání problematiky je poměrně znatelné, že s východisky Merhautové víceméně souhlasí a doplňuje je o několik vlastních poznatků. Menclův výše uvedený názor na prvenství v použití jednoduchých

⁷³ Zmínku cituje přímo: R 1190 (z bible drkolenské – mladší přípisek) *obiit Dislava matrona, fundatrix ecclesie in Ruffa R. 1251 (FRB II, 289) plebanus de Czeruen.*

⁷⁴ Viz Merhautová, *Raně středověká architektura* (pozn. č. 72), s. 107.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 106.

⁷⁶ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 59.

⁷⁷ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 106.

kvadratických žebber přímo nerozporuje a uvádí, že jeho výskyt je na území dnešních Čech poměrně vzácný, vzápětí ale připojuje konstatování, že s obdobnými formami se lze setkat v rakouském prostředí a to již ve druhé polovině 12. století. Konkrétně zde jmenuje zaklenutí hlavní lodi konventního kostela v Heiligenkreuzu a kapitulní síň jeho dceřiného kláštera ve Zwettlu. V případě kostela sv. Petra a Pavla ve Šlapánově, zmiňovaném Merhautovou, který leží nedaleko mezi Voticemi a Vlašimí Kuthan upozorňuje na jeho vznik před polovinou 13. století. Do stejné doby vřazuje také podklenutí východního křídla na zvíkovském hradě, které přiléhá k východní straně Hlízové věže a kde bylo užito podobných forem, nicméně odlišné bylo okosení kvadratických hran. Následuje pasáž navazující na předchozí hypotézy Merhautové týkající se založení kostela a majetkovým poměrům. Zde je zopakováno tvrzení o zcela odlišném tvarosloví, vztahovaném ke stavební huti v blízkém Milevsku, což podle autora vážně otrásá předpokladem, že kostel byl založen před rokem 1190. Pokud by Kuthanovi i Merhautové šlo pouze o vyloučení časné datace, lze se s jejich názory vcelku bez větších výhrad ztotožnit. Nicméně jak již bylo poukázáno na předchozích stranách, o zcela odlišném tvarosloví zde nelze hovořit bezvýhradně. Dekorativními motivy na triumfálním oblouku, z nichž Kuthan zmiňuje zejména bobule na profilované římse, odkazuje na kamenickou dílnu působící od první čtvrtiny 13. století na hradě ve Strakonících. Zde odkazuje přímo na Merhautovou a přidává shodný názor, že výskyt bobulí a rozetového okna spolu s kvadratickými žebry na strakonickém hradě tuto hypotézu podporuje. Snahu o definování původu stavby nakonec spojuje s přesvědčením, že užitím těchto prvků lze potvrdit analogii ke stavbám v podunajské, respektive dolnorakouské oblasti.⁷⁸ Ostatně tento názorový proud lze u Jiřího Kuthana odhadnout také v souvislosti s jeho texty o hradu ve Strakonících, který časově zařazuje do třetího desetiletí 13. století a odklání se tím od Menclových názorů na dřívější dobu vzniku. Stavby architektonické dílny ve Strakonících dává Kuthan do spojitosti s dolnobavorským Windbergem z čehož vyplývají jeho pozdější tvrzení podporující návaznost na podunajskou architekturu.

Odstavec o problematice datace nakonec uzavírá poukázání na archeologický nálezi již zmíněné dlaždice s gryfem, datačně vřazené do druhé čtvrtiny 13. století, kterou

⁷⁸ Ibidem, s. 106.

považuje za nepřímý důkaz nasvědčující vzniku kostela v této době.⁷⁹ V tomto bodu bychom ovšem měli minimálně zpozornět. V článku publikovaném Antonínem Hejnou v *Archeologických rozhledech*, je velmi jasně patrné, že nalezená dlaždice byla spolu s keramickými deskami objevena nikoliv přímo v kostele, či v jeho bezprostřední blízkosti, ale v budově od kostela vzdálené severozápadním směrem.⁸⁰ Hledat proto oporu v tomto nálezu není příliš spolehlivé. Přes všechny zde uvedené poznatky, se ale v závěru katalogového hesla Kuthan konkrétnější dataci vyhnul a pro nastínění rozmezí let 1230–1240 použil slovního spojení „s jistými rozpaky“. Je pak také na místě poznamenat, že problematiku si autor byl sám velmi dobře vědom a na závěr tak připojil větu: „Datování bude nutno v budoucnu prověřit.“⁸¹

Ve směru stavebního vývoje, který takto po sobě nastínili Václav Mencl, Anežka Merhautová a Jiří Kuthan, pokračuje také již mnohokrát citovaný Jiří Varhaník. Připouští, že největší pozornost předchozích badatelů přitahovala žebrová klenba v presbytáři a v této souvislosti přináší velmi podnětnou poznámku. Byť nelze v období 13. století hovořit o stavbě na území tehdejších Čech, upozorňuje na existenci formálně shodného žebrování v klášterním kostele Zvěstování Panny Marie v Chebu. Ten v roce 1270 vyhořel a systém kvadratických žeber se v něm překvapivě uplatňuje i po tomto roce.⁸² Z Kuthanových textů zároveň víme, že v dolnorakouské oblasti se tato typologie objevuje již před koncem 12. století. Na tomto příkladu tedy vidíme, že formy, se kterými se můžeme setkat v cisterciáckých kláštorech ve Zwettlu a Heiligenkreuzu mohly přetrvat až do dob mnohem pozdějších a uplatnit se v architektuře prokazatelně vyspělejší. Toto jejich dlouhodobé přežívání proto značně komplikuje způsob datace vytvářený slohovou analýzou.

Na závěr části věnované stavební historii se pokusme zhodnotit její výše nastíněnou problematiku. Kostel sv. Bartoloměje byl po prvních pokusech o stavebně historickou analýzu řazen v první polovině 20. století mezi nejstarší románské kostely v Čechách. Doba jeho vzniku byla určena badateli do poslední čtvrtiny 12. století, přičemž toto tvrzení vycházelo z předpokládaného pravdivého tvrzení o založení kostela

⁷⁹ Viz Hejna, *Středověká stanice říční plavby v Červené nad Vltavou* (pozn. č. 43), s. 509.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 508.

⁸¹ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3) s. 191.

⁸² Pavel Šebesta, *Nové příspěvky ke stavebnímu vývoji Chebu*, in: *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 123–130.

Zdislavou, matkou Jiřího z Milevska. S tímto tvrzením pracovali především Eva Šamánková a Václav Mencl. Zmínka v pramenech byla v následujících letech zhodnocena jako přípisek v později přepsaném nekrologu. To částečně znejistilo pravdivost výroku, k němuž přibyla další zjištění, posouvající dataci do pozdějších let. Těm se věnovali nejprve Anežka Merhautová a jen o několik let později Jiří Kuthan. Jejich přístup v uměleckohistorickém bádání byl definován komparativní metodou jednotlivých slohových prvků, stavební typologie a jejich formální analýzou. V tomto směru dospěla Merhautová k tvrzení, že kostel nepřísluší činnosti stavební huti při klášteře v Milevsku a přiřadila stavbu k činnosti dílny aktivní na strakonickém hradu a datování vzniku včlenila do druhé čtvrtiny 13. století. Na tyto hypotézy navázal Jiří Kuthan, který se ve své knize *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století* věnoval kostelu sv. Bartoloměje v několika pasážích. Jeho pohled v podstatě přejal názory Merhautové, které se Kuthan pokusil více rozvinout a zaměřil se převážně na přiblížení cest, kterými se jednotlivá tvarosloví přesouvala mezi regiony a ovlivnila tak tehdejší jihočeské prostředí. Dobu vzniku sám určuje mezi roky 1230–1240, čímž upřesňuje předchozí názor Merhautové, přesto ale zmiňuje, že datování bude zapotřebí v budoucnu znovu prověřit.

Veškerá tato stanoviska působí v určitém úhlu pohledu zcela přirozeně a s navrženou datací by bylo možné souhlasit. Při bližším přezkoumání ale zjišťujeme, že několik skutečností může hovořit proti výše vzneseným hypotézám. Přestože u obou zmíněných badatelů panuje převažující názor na stavební aktivitu vzešlou z huti působící při strakonickém hradu, z pramenů ani literatury nelze doložit žádný bližší vlastnický vztah Bavorů ze Strakonic ke statkům na východ od Písku, natož od Vltavy.⁸³ Vlastnictví Červené spadá kromě krátkého období před husitskými válkami, kdy patřila Zvíkovu, milevskému klášteře. Na shodě autorů týkající se případné vazby na strakonickou stavební huť pak také poněkud překvapuje fakt, že Jiří Kuthan kostel v Červené nezmiňuje ve svém textu *Architektura strakonické huti a sféra jejího vlivu v období 1220–1240*. Součástí poměrně krátkého textu jsou mimo jiné kapitoly *Kostely s články zdobenými bobulemi* a *Ostatní stavby*, kde zmiňuje příbuzné kostely situované ve větší vzdálenosti

⁸³ Miroslav Svoboda, *Páni ze Strakonic. Vládcí Prácheňska a dobrodinci johanitů.*, Praha 2010, s. 194–233.

od Strakonice, nicméně kostel sv. Bartoloměje mezi nimi ani jinde v textu nezmiňuje ani okrajově.⁸⁴

Pokud bychom se zaměřili přímo na analyzování dekoru, Merhautová uvádí, že kruhové okno v ose presbytáře je zdobeno bobulemi stejně jako okno strakonické kapitulní síně. Jak již bylo ale uvedeno, nic takového se v Červené nevyskytuje. Okno je nezdobené a bobule tak lze najít pouze na římsě triumfálního oblouku. Liší se také jeho provedení. Pokud se u kapitulní síně setkáváme s profilovaným a ustupujícím ostěním, v Červené je okno zhotoveno z klenáků a jakoukoliv profilaci postrádá. Pokud bychom blíže přezkoumali také římsu oblouku, je dobře patrné, že technika dekoru nedosahuje stejných kvalit jako ve Strakonících. Bobule jsou částečně zapuštěné v římsě, čímž se situace odlišuje od kapitulní síně, kde je dekor provedený podstatně umněji a působí jako by téměř nabádal k utržení bobulí z ustupujícího ostění. S tím se v Červené nesetkáváme, byť nelze mluvit o provedení neumělém. Posledním ukazatelem je technika zdění, kde Merhautová vyslovila předpoklad, že není přímo navázána na činnost dílny v Milevsku. Kuthan pak tuto hypotézu sice přímo nepotvrzuje, ale nepřímou ji uznává hledáním formálních shod s hutí strakonickou. Paralelu lze ovšem najít u kostela sv. Martina v Bernarticích, který dílem milevské huti je a kde se technika zdění západního průčelí, nejlépe viditelná v prvním a druhém patře věže, shoduje se zděním minimálně západního průčelí v Červené a to včetně hladce tesaných nárožních armatur, kterými je zdivo rámováno.

Po zhodnocení situace, fotodokumentace, archeologických zpráv, článků i uměleckohistorické literatury se lze přiklonit k názoru, že kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou byl vytvořen skupinou stavitelů milevské huti, kteří museli být obeznámeni s architektonickou tvorbou huti strakonické. Technika provedení nedosahuje takových kvalit jako dekor kapitulní síně, nicméně lze zde hovořit o kvalitní práci pokročilejších kameníků. Vzhledem k tehdy běžnému regionálnímu cestování a mísení řemeslníků nabírajících pracovní zkušenosti a inspiraci, nelze tuto možnost považovat za nepravděpodobnou. Naopak zde lze uvažovat o krátce vyučených, či již nějakou dobu tvořících řemeslnících, kteří přišli pracovat pro milevskou huť z oblasti Strakonicka. Promítnutí tvarosloví z této oblasti právě v Červené lze přičíst snaze vytvořit

stavbu nastupujících progresivních forem na tehdy velmi exponovaném místě, jakým tamní brod přes Vltavu a zároveň vstup do milevských držav bezpochyby byl. Stanovení datace, naposledy určené Kuthanem mezi roky 1230–1240 tak lze vzhledem ke zmíněným zjištěním rozšířit mezi roky 1220–1240, přičemž se lze domnívat, že vystavění probíhalo pravděpodobně v dřívější fázi tohoto časového vymezení.

Přesun kostela ze zátopové oblasti a jeho problematika

Samostatnou kapitolou historie kolem kostela v Červené, je jeho přesun z původní situace, o kterém bylo rozhodnuto v rámci zatopení vltavského údolí, které muselo ustoupit stavbě orlické přehrad. Byť by se mohlo zdát, že více než 700 let stará stavba bude přirozeně v centru zájmu ubírajícímu se k jejímu zachování, dnešní přístup k záchraně památek se velmi liší od způsobu, jakým se památková péče ubírala v dobách socialistického Československa. Částečně na to doplatil také kostel sv. Bartoloměje.

Jeho stavební historií se zabývali historici umění již dávno před polovinou minulého století. Bylo vysloveno mnoho domněnek a mnoho názorů, nikdy se ale nestalo, že by byla možnost tak detailního rozboru stavby, která právě tuto stavbu v minulosti potkala. V roce 1960 došlo po množství komplikovaných jednání a nutnosti vyvinout značnou snahu ze strany tehdejších památkářů k přesunu kostela nad zátopovou linii dnešní vodní nádrže Orlick. Tento náročný úkol tak představoval nejen nutnost složitého technologického řešení, ale také příležitost zjistit skutečně detailní informace o tehdejší stavitelské činnosti a potvrdit si nebo naopak vyvrátit teorie, které se stavbami tohoto předpokládaného data souvisí.

I přes tehdejší nevelký zájem státního aparátu o kulturní dědictví minulosti, panuje mezi veřejností všeobecné povědomí zejména o záchraně kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě v roce 1975, který byl tehdy široce medializován. Tento pozdně gotický chrám v dispozici halového trojlodí byl vystavěn na základech staršího vyhořelého kostela ve druhé polovině 16. století Jakubem Heilmannem ze Schweinfurtu, který použitým tvaroslovím odkazuje na svého učitele a předchůdce Benedikta Rieda. Díky snaze a tlaku akademické obce se podařilo stavbu nesporných architektonických kvalit uchránit před demolicí. Ta se ale bohužel nevyhnula celému městu Most, včetně jeho středověkého historického centra, které ustoupilo hnědouhelné těžbě a jižně

od původního Mostu bylo vystavěno město nové. Kostel Nanebevzetí Panny Marie byl v průběhu září a října 1975 pomocí kolejnic přesunut z místa svého původního umístění o 841 metrů. Tento bezpochyby výjimečný technologický počín, byť pro mnohé s hořkou pachutí byl pro tehdejší vládní garnituru skvělou příležitostí k propagaci především technologického pokroku, spojeném s činností na podporu ochrany památkových objektů. I přes tehdy veřejnosti prezentovaný úspěšný inženýrský projekt vedoucí k záchraně památky se šťastným koncem a zachování cenné architektury, byla obecná situace týkající se ochrany památkových objektů, potažmo jejich zachování, velmi odlišná. Nejen architektura, ale často cokoliv spojeného s minulostí, bylo bez ohledu na historickou či kulturní hodnotu považováno spíše za její doklad, než za cokoliv jiného. Bezohledně kladený důraz na pokrokovost, budování nového s ústupem nebo často likvidací starého tak postupně a v mnoha případech nenávratně zdevastovalo jak památkový fond, tak kulturní krajinu. Projekt přesunu církevní stavby, tak aby nedošlo k jejímu zániku v důsledku budovatelského rozmachu, se dal do pohybu také na jihu Čech a to více než deset let před záchranou kostela v Mostu.

Po vzoru sovětského hospodářství bylo v 50. letech 20. století rozhodnuto o stavbě největšího vodního díla v řetězci Vltavské kaskády. Soustava dnes devíti přehrad na řece Vltavě měla být po vodních nádržích Štěchovice, Vrané, Slapy, Kamýk a Lipno rozšířena o novou vodní plochu, pro jejíž umístění bylo vybráno hluboké údolí mezi 145. a 200. říčním kilometrem. Nově budované přehradě mělo ustoupit 16 obcí a osad včetně Červené nad Vltavou. Příprava započatá v roce 1951 pokračovala přípravami v terénu, k nimž se přistoupilo v roce 1954. Součástí tohoto vodohospodářského projektu bylo také tzv. mapování průzkumového území, během kterého mělo dojít k postupnému průzkumu všech historických objektů v celé zátopové oblasti, určení jejich kvalit a následnému rozhodnutí zda a případně jakým způsobem památky zachovat. Nad tímto zhodnocením se pozastavuje sám autor zde citované kapitoly: *Když Vltava stoupala... Ze zákulisí přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené na Písecku: 1958–1964*, Martin Gaži. Zmiňuje, že není bez povšimnutí zajímavý fakt, a sice ten, že v průzkumovém území se v rámci sakrální architektury tehdy nacházela ještě minimálně jedna kvalitní stavba. Konkrétně má na mysli kostel sv. Štěpána, který před zatopením nebyl odstřelen ani rozebrán a dodnes se nachází pod hladinou v zatopené obci Těchnice (dříve také Technič) a který shledává

„umělecky hodnotnější“.⁸⁵ K němu přidává ještě druhý kostel sv. Mikuláše pod hradem Zvíkov. Ovšem tato stavba se v době projektování vltavských přehrad nacházela již pouze v torzálním stavu, kdy se po archeologickém průzkumu podařilo odhalit kromě zbytků obvodového zdiva také dlažbu v presbytáři.⁸⁶ Rozhodnutí vyřadit tuto stavbu z užšího výběru k záchraně je tak, dá-li se o tom tak snad vůbec hovořit, o něco pochopitelnější. V zamyšlení nad volbou kostelíku v Červené tak předkládá názor o pravděpodobně lákavém spojení architektury s označením nejstarší s prostředím tehdy propagovaném jako rekreační oblast pracujících v tehdejší Československu. To by z kostela vytvořilo příkladný doklad minulosti zachráněný technologickým řešením v době socialistického pokroku, navíc v oblasti určené k rekreaci socialistického občana.

Byť situace týkající se památkové hodnoty kostela sv. Bartoloměje byla všeobecně známá a to i před provedením výše zmíněného mapování, záchrana se rozběhla, až když už bylo téměř pozdě. Ani skutečnost, že se jedná o památkově významný kostel, nezabránila plánovanému zatopení do výše 11 metrů nad patu západního průčelí. To znamenalo, že nad hladinou by zůstala pouze špička samostatně stojící zvonice, umístěné o něco výše ve svahu. Teprve po sedmi letech od začátku prací na vodním díle byl projeven zájem o aktivní řešení nastalé situace, tedy v roce 1958, kdy se přímo u kostela sešla trojice pražských památkářů ve složení Bedřich Hacar, Viktor Kotrba, Ivan Vaněček, a to na popud Zdeňka Wirtha. Ti doporučili nové umístění kostela „na mírně skloněné plošině nad zátopovou čarou při silnici z Květova do Červené“.⁸⁷ Nicméně několik následujících měsíců se opět nic nedělo až do doby, kdy mezi iniciátory záchrany přibyl nový člen. Šlo o milevského okresního konzervátora Josefa Kytka. Ten na 19. listopadu 1958 svolal zasedání Okresní komise státní památkové péče, jehož výsledkem bylo odeslání dopisu pražskému ředitelství výstavby, rozvoje a správy vodohospodářských děl. Obsahem byla argumentace poukazující na významnou historickou hodnotu, dobu vzniku, která byla komisí zařazena do 12. století a trojice dotazů týkajících se podrobného archeologického průzkumu. Byly vzneseny dotazy, zda se uskuteční archeologický průzkum, poté podrobná uměleckohistorická analýza, u které byla

⁸⁵ Martin Gaží, *Když Vltava stoupala... Ze zákulisí přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené na Písecku: 1958–1964*, in: *Památky jižních Čech 5*, České Budějovice 2014, s. 12.

⁸⁶ Martin Čechura, *Zaniklé kostely Čech*, Praha 2012, s. 297.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 10.

vznesena domněnka, že by mohlo dojít k objevení románských nástěnných maleb a konečně zda se stále počítá s přenesením kostela nad zátopovou linií.

Členové okresního národního výboru v Milevsku snaze Josefa Kytky a jeho kolegů nebyli příliš nakloněni a poměrně jasně dávali najevo svůj nezájem o uskutečnění záchrany. Přesto se nakonec záchranná akce dala do pohybu, a to paradoxně zásluhou vodohospodářů. Ti odeslali opis dopisu, který obdrželi od okresní komise státní památkové péče, do Českých Budějovic na tehdy nově vzniklé Krajské středisko pro věci státní památkové péče a ochrany přírody s průvodním dopisem, ve kterém, mimo jiné, uvedli, že se tato záležitost „vymyká z rámce naší investiční výstavby“.⁸⁸ Stejně tak bylo uvedeno, že k záchraně kostela dosud nebyly provedeny žádné úkony. Krajské středisko začalo vyvíjet poměrně intenzivní iniciativu o záchranu, což lze doložit poznámkou, ručně připsanou k průvodnímu dopisu s opisem, zaslaném od pražských vodohospodářů, kde pisatel uvádí, že na záchraně kostela by se mělo trvat a měla by být vykonána na náklady střediska.⁸⁹ Připojená byla také informace o doporučení spojit se s archeologickým ústavem a požádat o pomoc tehdejší ministerstvo školství a kultury. Na konci roku 1958 se tak na základě terénního průzkumu z června téhož roku a tlaku krajského střediska v Českých Budějovicích uskutečnilo zasedání vedené Zdeňkem Wirthem, kde došlo k jednoznačné shodě na přesunu památky na nové místo. Kostel byl také přímo označen jako „nejvýznamnější stavební památka v celém průzkumovém území“ a bylo doporučeno přemístění na „obdobně situované místo“.⁹⁰ Na jaře 1959 se sešla akademická komise a opět doporučila přestěhování kostela „na vhodné místo v nejbližším okolí“.⁹¹

Četnost těchto schůzek a neustálého řešení umístění kostela se může zdát poněkud překvapivá. Dopisů a debat na toto téma bylo od počátku zahájení projektu několik, i když hned první schůzka iniciovaná Zdeňkem Wirthem doporučila vhodné místo. Přesto se k místu, na které se měl kostel později přesunout, debata stočila několikrát znovu, ale k vyřešení definitivní varianty přesto nedošlo. Na této výše zmíněné

⁸⁸ NPÚ UOP ČB, PI 2539, dopis Ředitelství výstavby, rozvoje a správy vodohospodářských děl v Praze adresovaný KSSPPOP z 20. ledna 1959 s přílohou opisu dopisu z 19. listopadu 1958.

⁸⁹ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 12.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 12.

⁹¹ *Ibidem* s. 13.

schůzce na jaře 1959 bylo doporučeno sjednat další schůzku všech zainteresovaných stran a rozhodnout o místě, na které se stavba definitivně přemístí. Opět se tedy otevřela debata o záležitosti, která ale byla řešena komisí už v roce 1958.⁹² Jedním z hlavních problémů pojících se záchranou bylo nedostatečné množství času, způsobené pozdním řešením celé situace. Pokud bychom si tak chtěli zaspekulovat, mohli bychom vzít v potaz možnost, že včasné řešení přesunu mohlo předejít problémům a škodám, které celé řešení projektu později způsobilo. Poslední schůzky, která měla konečně rozhodnout o definitivním výběru nového místa, se zúčastnili jak zástupci vodohospodářů, krajského, okresního i místního národního výboru, tak i českobudějovičtí památkáři, zástupci akademické komise pro pomoc vodnímu hospodářství, pražského Státního ústavu památkové péče, Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů a pražského Ústavu pro dějiny a teorii umění.⁹³ Schůzka se konala 5. června 1959 a jejím vyústěním bylo několik poznámek k celkové situaci. Jako nejhodnotnější celá komise shledala klenbu v presbytáři, kterou hodnotí jako vysoce vypjatou ve formě kupole a přidala také poznámku o zániku kulturně hodnotného krajinného rázu. Pro umístění byly nakonec vybrány dvě lokality, pro komisi každá s odlišnými kvalitami. První variantou bylo umístit stavbu do mírného svahu nad serpentinou silnice z Červené do Květova. Jako výhoda této možnosti byla uvedena viditelnost kostela, který by po přesunu tvořil výraznou krajinnou dominantu viditelnou i z větší vzdálenosti. Problém ovšem nastal u zástupců několika stupňů národních výborů, kteří s výběrem místa nesouhlasili kvůli původnímu plánu, který počítal s výstavbou rekreačních chat a nutnosti zdlouhavého byrokratického procesu. Druhá varianta nabízela možnost zachovat situaci co možná nejpodobnější té původní, včetně terénu s velmi podobným sklonem. Odbornou částí poroty byla vybrána první ze dvou variant, a to i přes potenciální komplikace, které vyžadovaly mimo jiné změnu územního plánu. Nicméně zástupci milevského ONV poté začali vytvářet velmi silný politický tlak proti tomuto rozhodnutí.

Pro nasbírání dalších argumentů, které by podpořily snahu o přesun, byla památkáři na místo brzy povolána pražská restaurátorka Milena Zbiralová, která dorazila

⁹² Ibidem, s. 12.

⁹³ Ibidem, s. 13.

25. června 1959 a měla za úkol průzkum omítek v interiéru. K rozsáhlejší sondáži stěn ale nakonec nedošlo, protože musela být provedena pouze na místech, která zakrývaly obrazy nebo která nebyla z lodi viditelná.⁹⁴ Celý problém vzešel z neústupného postoje místní farní správy, respektive místního faráře, který zatvrzele požadoval absolutní minimalizaci restaurátorského průzkumu a to i v době, kdy bylo o osudu stavby již dávno rozhodnuto. Tento odmítavý postoj zřejmě pramenil z faktu, že dosavadní problematika celého projektu včetně všech rozhodnutí byla řešena bez zainteresování církve, jejímž majetkem kostel byl a stal se tak jakýmsi posledním, hrdým, nicméně zoufalým a krátkozrakým vzdorem.⁹⁵ Restaurátorka Zbiralová tak průzkum provedla pouze na několika místech v presbytáři, kde, jak uvedla, dokázala zachytit jen zbytky pásové malby v zemitých a jasně modrých tónech, na jižní stěně presbytáře pak fragmenty, které by mohly znázorňovat draperii. Žádné bližší detaily, které by mohly pomoci objasnit datování, neobjevila. Žebra klenby včetně římsy s bobulovitým dekorem pak byla podle jejího zjištění opatřena již novodobými štuky.⁹⁶

Jen několik dní po snaze restaurátorky Zbiralové o sondáž, zaslala rada ONV v Milevsku vodohospodářskému ředitelství v Praze dopis, ve kterém se vymezovala proti přesunu kostela ze zátopové oblasti vzhledem k poskytnutí finančního příspěvku na záchranu a žádala o „*prověření nutnosti přesunu*“. Argumentovala nedostatkem finančních prostředků na výstavbu podle nich „*daleko důležitějších akcí*“.⁹⁷ Nicméně žádost o schválení celého projektu přesunu byla už tou dobou na tehdejší ministerstvu školství a kultury. V srpnu 1959 se k této žádosti vyjádřil pozitivně náměstek ministra Václav Křístek, který k vyjádření připojil také poznámku o propagandistické roli schváleného projektu, kdy napsal: „*Po přemístění bude objekt zpřístupněn jako kulturní památka, v jehož interiéru bude vhodným způsobem připomenuta státní péče o kulturní památky jako neodlučná součást socialistického budování naší vlasti.*“⁹⁸ Následně tehdejší ministerstvo energetiky a vodního hospodářství definitivně potvrdilo realizaci přesunu kostela a smluvilo další

⁹⁴ Milada Zbiralová, *Zpráva o průzkumu v kostele v Červené n./Vlt.*, NPÚ ÚOP ČB, restaurátorská zpráva inv. č. 35.

⁹⁵ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 14.

⁹⁶ Viz Zbiralová, *Zpráva o průzkumu v kostele v Červené n./Vlt.* (pozn. č. 94).

⁹⁷ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 15.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 15.

schůzku, tentokrát mezi pražskými vodohospodáři jako zadavatelem, generálním dodavatelem stavby, kterým se staly Vodní stavby, národní podnik Sezimovo Ústí a pražským památkářem Zdeňkem Budinkou.⁹⁹ Mezi účastníky této schůzky však českobudějovičtí památkáři, kteří v ten moment ještě nebyli rozhodnuti, na které místo bude kostel přesunut, pozváni nebyli. Toto rozhodnutí tak vyústilo v situaci, kdy se přítomní zástupci jednomyslně shodli na místě ve svahu, 40 m nad původní situací. Zároveň došlo také k výměně skupin památkářů v terénu, kdy hloubkový průzkum konstrukcí nakonec prováděli památkáři pražští a nikoliv českobudějovičtí.¹⁰⁰

V tento moment se těžiště celého projektu přeneslo do roviny řešení přesunu samotného. Jiří Varhaník publikoval v roce 1998 v časopisu Zprávy památkové péče článek s názvem *K záchraně kostela v Červené nad Vltavou*,¹⁰¹ kde se věnoval interpretaci informací, týkajících se přesunu kostela a kterému pro tento účel posloužily dobové prameny z tehdejšího Státního ústavu památkové péče. V případě výše uvedeného článku nicméně zřejmě došlo ze strany Varhaníka k dezinterpretaci, na což ostatně poukazuje také Gaži.¹⁰² Varhaník totiž pravděpodobně zaměnil varianty vznesené během diskuzí mezi památkáři pouze hypoteticky s variantami poté skutečně zamýšlenými a předložil tak interpretaci, podle které se měl být celý kostel včetně zvonice přesunut podbetonováním jednotlivých celků zpevněných kleštinami.¹⁰³ Nicméně architektonický průzkum shledal, že struktura zdiva je ve stavu, který vyústil v nutnost zvolit jiný druh přemístění a to jak u samotného, tak u blízké zvonice. Bylo rozhodnuto, že celková situace bude přesně a podrobně zdokumentována, jednotlivé části budou popsány a následně dojde k rozebrání kostela i zvonice aby vše mohlo být na novém místě opět znovu postaveno. Doslovný popis přesunu zněl takto: „*Kostel se přenese v blocích, jejichž určení se stane v dohodě se SUPPOP a prováděcím závodem tak, aby bylo zajištěno zachování všech vzácných stavebních prvků. Totéž platí i pro základy kostela.*“¹⁰⁴ Součástí zápisu byl také požadavek na kompletní přenesení mobiliáře po opětovné stavbě kostela.

⁹⁹ Ibidem, s. 15.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 15.

¹⁰¹ Viz Varhaník, *K záchraně kostela v Červené nad Vltavou* (pozn. č. 48), s. 293–304.

¹⁰² Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 13.

¹⁰³ Viz Varhaník, *K záchraně kostela v Červené nad Vltavou* (pozn. č. 48), s. 294.

¹⁰⁴ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 15.

V následujících měsících došlo opět k několika situacím, kdy se politická moc snažila přesun stavby blokovat. Na konci roku 1959 se již několik měsíců pracovalo na přípravách přesunu, přesto se vodohospodáři s odvoláním na názor generálního projektanta zdráhali připustit, že k záchraně může dojít. Stále byl ponecháván manévrovací prostor pro možnost, že nakonec dojde k zatopení objektu a pro účely záchrany postačí pouze přenesení nejcennějších částí stavby. Reakce pražských památkářů dostala podobu opětovného doporučení kostel kompletně přesunout, nicméně brzy poté přispěchala se svým názorem také plánovací komise českobudějovického KNV. Ta na přesun hodnotných prvků vyčlenila 200 000 Kčs, čímž vyslala zcela jasný vzkaz o tom, jaký pohled na celou záležitost má. V její argumentaci mimo jiné uvádí silné narušení rázu stavby pozdějšími přestavbami a tím, že se v interiéru na stěnách nedochovaly nástěnné malby. Tím došlo ke zcela absurdnímu paradoxu, kdy se snaha restaurátorky Zbiralové, která narazila na odpor, obrátila proti zastáncům přesunu a vytvořila argument podporující opačné rozhodnutí.¹⁰⁵ Proti této argumentaci se postavil českobudějovický památkář Stanislav Vetter, který prohlásil nástěnné malby za prokazatelně nalezené, což byl z jeho strany pravděpodobně jen pokus situaci na poslední chvíli zachránit. Tuto skutečnost překvapivě prezentoval ze stejných podkladů, ze kterých vycházela i komise KNV v Českých Budějovicích se svým negativním postojem, a sám se rozhodl vstoupit do vyjednávání s vodohospodáři o změnách ve financování celého projektu.

Na jaře roku 1960 se stále řešilo technické provedení přesunu. Po zjištění, že zdivo kostela je tvořeno kamennými bloky, Bedřich Hacar předpokládal, že jádro stěn je vysypáno lomovým kamenem nebo sypaným zdivem a kamenné bloky tvoří pouze líce stěn. Navrhl tak variantu, kdy mělo dojít k oddělení kvádrových líců, které se měly přesouvat ve větších celcích na nové místo určení. Plán byl uvolňovat v pásech do 1,5 metru a váhy 2,5 tuny kamenné bloky, které by byly zpevněny dřevěnými výztuhami, jeřábem naloženy na valník tažený traktorem, který by je převezl na nové místo. S tímto postupem mělo dojít také k postupnému rozebrání kleneb a v případě tesaných kamenů k jejich opětovnému sestavení. Klenební kápě z lomového zdiva měly být vyzděny nově. Pro přenesení přesných proporcí klenby Hacar doporučil zhotovit její

¹⁰⁵ Ibidem, s. 16.

sádrový odlitek. Uvažoval také nad přenesením omítek, které plánoval přenést stejným způsobem, jakým se přenášely nástěnné malby. K těmto krokům, se ředitelství v Praze vyjádřilo poněkud skepticky a doporučilo zvážit i jiné možnosti přesunu. 7. března 1960 došlo k potvrzení, na které památkáři čekali. Z ministerstva školství a kultury přišla správa, která definitivně potvrdila a schválila přesun kostela sv. Bartoloměje s odůvodněním, že tehdejší ministr František Kahuda se rozhodl: „(...) *vzhledem k mimořádné kulturní hodnotě a památkovému, historickému i umělecko-historickému významu románského kostelíka z konce 12. století v Červené nad Vltavou setrvat na ochraně a na požadavku zachování vlastní románské architektury přenesením v původní hmotě podle technického postupu navrženého Statním ústavem památkové péče a ochrany přírody*“.¹⁰⁶ Po tomto finálním rozhodnutí zbývalo do začátku napouštění přehrady necelých sedm měsíců.

Vraťme se ale ještě k odborné komisi, která do té doby pracovala na vypracování stavebně historické analýzy, započaté po 14. dubnu 1960. Následovala diskuze nad rozhodnutím, která stavebně historická etapa je pro přenesení stavby nejdůležitější a tudíž je nezbytné dodržet její přesné přenesení. Tento bod je sám o sobě velmi zajímavý. Poukazuje na fakt, že i přes vyvíjenou snahu o záchranu památky nebylo zamýšleno přesouvat kostel kompletně a to i za použití tehdejších nejpřesnějších metod.

Podoba nalezeného zdiva pod omítkami paradoxně členy komise přivedla k názoru, že „(...) *tu tedy nelze hovořit v umělecko-historickém smyslu o řádkovém zdivu, jež by bylo výtvarným znakem románského cítění, bylo by nehospodárné a také z hlediska vnitřní vazebné struktury tohoto zdiva protismyslné vytvářet z něho bloky o velikosti 2 metrů délky; navrhuje proto vyzdít novou stavbu z jednotlivých kvádrů ze staré stavby a jen na nárožních osadit tesané kvádry. Tento způsob rozebrání a znovuvyzdění doporučujeme i pro převezení žebrové klenby. Ušetří se tím těžký jeřáb, jehož zapůjčení samo má stát podle vyjádření přítomného zástupce provádějího závodu cca 300 000,- Kčs. Pro názor jaká byla struktura románského zdiva, postačí přenést jeho partii pod kruchtou*“.¹⁰⁷

I přes, svým způsobem, znehodnocení historického objektu samotným přesunem tak mělo dojít k další památkové degradaci zapříčiněné zachováním pouze vybraných

¹⁰⁶ Viz Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou (pozn. č. 48), s. 294.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 296.

fragmentů, jak bylo popsáno na předchozích řádcích. Shoda mezi odborníky panovala v názoru, že „románská stavba lodi a presbyteria se nezachovala v původní podobě“¹⁰⁸ a jistě chybí původní okna, která se měla nacházet na místech oken barokních. Obsah zápisu pokračuje nástinem názorů komise na další stavebně–historické etapy, např. zjištění, že vzhledem k již zmíněné částečné barokní přestavbě byla stavba v půdních prostorách připravena o původní štíty nad presbytářem a vítězným obloukem. To způsobilo značnou proměnu siluety kostela a pokud by došlo ke shodě přesunout zejména románské jádro, měla by být tato skutečnost brána v potaz. Nicméně proti tomu byl postaven argument, že stavba by měla působit v novém prostředí přirozeně a navozovat dojem, že z něj vyrostla. Opětovným vyzdáním štítů by pak ovšem vznikly dvě sedlové střechy, které by podle odborníků působily „jako abstraktní model, který nemá za sebou žádnou historickou minulost“.¹⁰⁹ Navíc se jako problematický jevil také technický způsob moderního vyzdívání. Bylo tak doporučeno překrytí kamenného zdiva omítkou zevně i uvnitř, což vedlo komisi k rozhodnutí, že kostel bude přenesen v podobě barokní a s ním bude přenesen také náznak ohradní zídky, předsíň na jižní straně lodi a novější zvonice. Přeneseno být nemělo schodiště, kruchta a vřetenové schodiště do podkroví. Zaznamenán je také plán, kdy starší smrky a nově vzrostlé stromy olemují ohradní zeď.

Samotné přenesení kostela pak bylo zevrubně nastíněno v několika variantách. Jak již bylo popsáno v předchozích odstavcích, původní varianta přenášení v blocích byla zamítnuta z finančních důvodů. Bylo také doporučeno kameny přepravovat pomocí lana, nicméně pohled na technologické pojetí přesunu byl později komisí přehodnocen, způsob přenášení zdiva v blocích se vrátil zpět mezi zvažované možnosti a bylo doporučeno jeho využití. Nová výstavba zvonice i ohradní zdi měla být provedena z jakéhokoliv materiálu. Všechny podněty byly odeslány na ministerstvo školství a kultury, které následně schválilo projektovou dokumentaci první etapy přesunu, ve které jsou tyto změny zaznamenány a doplněny o zřízení staveniště. Květen 1960 přinesl první terénní kroky a zahájení první fáze přesunu. Bylo zahájeno sejmutí veškerých vnějších omítek, odkrytí románských oken, portálu na kruchtu i zalomeného výklenku v severní zdi lodi, které měla v kompetenci již zmiňovaná skupina Antonína

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 296.

Hejny z archeologického ústavu Akademie věd, která současně prováděla průzkum na říčním břehu.

V červnu byla poté definitivně finalizována podoba přesunu stavby. Mělo tedy dojít k přemístění zdiva v blocích a umístění na stejná místa. K tomuto účelu byly vybrány pouze některé úseky, které byly zpevněny rozepřenými ocelovými stojkami ve vysekaných rýhách se zabetonovanou výztuhou. Tím vznikl železobeton rám, zpevňující celý blok zdiva. Rám byl opatřen oky, skrz která se protáhla lana, a transport probíhal za pomoci autojeřábu. Kamenné detaily byly rozebrány a přemisťovány po jednotlivých kusech. Dlažba měla být očíslována a opětovně totožně poskládána, podobně jako veškerá okna a triumfální oblouk. V interiéru měly být opětovně umístěny nástěnné malby. Nejobtížněji se jevilo přenesení klenby v presbytáři. Dřevěnými skružemi byla z dolní strany obemknuta klenba a následně shora se nanášela sádrová malta vyztužená pletivem, která zhotovila otisk. Takto se posléze dal zrekonstruovat tvar i výšková dispozice ve vztahu k podkladové rovině.¹¹⁰ Poté se klenba obemkla truhlíkovými ramenáty, v nichž byly její jednotlivé díly rozebrány.

V červenci bylo překročeno k sejmutí nástěnných maleb v interiéru, což se ovšem neobešlo bez komplikací. Úkol měl v kompetenci Stanislav Vetter, jenže vinou neustálých časových posunů v souvislosti se zmiňovanými problémy s financováním ho ostatní pracovní skupiny předběhly. To mělo v kombinaci s tehdy deštivým létem pro snímání maleb katastrofální důsledky.

Tuto bezprecedentní a velmi nešťastnou situaci asi nejvěrněji popisuje poměrně rozsáhlá citace části zápisu restaurátorské zprávy. Práci byli pověřeni restaurátoři Blažej, Alt, Němec a Bösserová. Část jejich zápisu z 10. srpna 1960 popisující nastalé komplikace je velmi výmluvná. *„Nastoupili jsme po rychlé, asi týdenní přípravě, kdy jsme svízelně narychlo opatřovali těžko dostupný potřebný materiál. V Červené jsme nastoupili ve středu 13. července ráno. Nalezli jsme stavbu kostela v pokročilém stádiu demolice. Krytina byla odstraněna a kostelní interiér byl zakryt pouze stropem, který se ukázal jako naprosto nedostatečná ochrana před nepohodou. Nastalé deštivé počasí jej velice brzy a zcela promáčelo tak, že voda skapávala ze stropu, a co víc, po stěnách se valily potoky dešťové vody, proti nimž nepomáhala žádná zakrytí. Aby fragmenty maleb, přelepené a připravené k sejmutí, byly alespoň*

¹¹⁰ Ibidem, s. 298.

zčásti a povrchově zaschlé, musili jsme je různými způsoby vysoušet. Použili jsme koksových košů, koksu a později samotného dříví, neboť vysoušení koksem bylo nedostatečné a pomalé. Zde patří vyjádřit dík stavební firmě za ochotu, s kterou nám koše poskytla, stejně i stavebním dělníkům, kteří pomáhali stropy zakrýt dehtovými papíry nebo plechy – ovšem bez déletrvajícího úspěchu. Voda zasákla do zdí a stékala po stropě ke stěnám. Jelikož přšlo téměř nepřetržitě a také vydatně déle než týden, hrozilo zničení maleb, nezbylo než za těchto podmínek malbu snímat, a to s největším urychlením. To se neobešlo bez rizika, neboť dokonalé vyschnutí přelepů nebylo prakticky proveditelné, byť jsme používali hojně i lihových sušičů (spotřeba lihu šla do desítek litrů) a vlhké přeplepy nebyly tak pevné při snímání, jak by bylo potřeba. Rovněž vlhká omítka podporovala celkové rozměknutí a nesoudržnost s přeplepem. (...) Tím ovšem nejsou vyčerpány všechny potíže, protože sejmuté malby musily být uloženy suché (!) do suché (!) bedny, zhotovené z mokrého dřeva stavební firmou přímo na místě. (...) Ze stavu maleb a hlavně jejich rozsahu a umístění se dá s určitostí soudit, že dnešní fragmentární stav je zčásti dílem právě poslední doby, kdy jim nebyla věnována dostatečná pozornost a péče při obnažování zdiva a byl snad zcela zanedbán, anebo byl jen nedostatečný průzkum, jehož cílem by bylo zjištění výzdoby interiéru kostela. Podle vyjádření s. Tintěry, který malby odkrýval, přišel již pozdě, když zednické práce s obnažením zdiva značně pokročily. Jest již jen litovat, že tu bylo postupováno s takovou lehkovážností.“¹¹¹

Novostavba byla založena v listopadu 1960 na vybetonovaných základech, které byly zhotoveny ve větší šíři pro lepší umístění nepravidelného základu stavby, na který se položila izolační vrstva. Následně byl kostel stavěn kombinací kladení přenášených bloků [17] a nového vyzdívání starou románskou technikou.¹¹² Aby vzhled fasády zůstal barokní, románská okénka se na lícové straně zazdila a zůstala tak otevřená pouze do interiéru. Presbytář byl složen na základě podpůrného lešení se skružemi a ramenátovými truhlíky. Do nich byly vloženy očíslované části klenby a spojeny cementovou maltou. K tomuto systému se připojila sádrová matrice, na kterou se ve směru k vrcholu klenby postupně vyzdily klenební kápě. Celá klenba se nakonec zalila betonovou skořepinou a po vytvrnutí mohla být odstraněna konstrukce i skruže. Hrubá stavba byla dokončena na jaře 1961, stále ještě bez ohradní zídky a zvonice. Poté došlo k nucenému přesunutí

¹¹¹ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 20.

¹¹² Viz Varhaník, *K záchraně kostela v Červené nad Vltavou* (pozn. č. 48), s. 300.

stavebních jednotek na jiná pracoviště a ne zcela dokončený kostel takto setrval až do srpna 1962, kdy se otevřela otázka osazení sejmutých nástěnných maleb. Vzhledem ke stavu stavby ale bylo osazení neproveditelné a tak se opět čekalo až do zimy, kdy se práce znovu rozběhly. V plánu bylo vystavění věže zvonice, ohradní zdi, spárování kostela, omítky a nátěry.¹¹³ Bohužel vzhledem k tomu, že se omítalo v zimních měsících, kvalita omítky značně utrpěla a nebyla posléze shledána vhodnou k osazení maleb. Nutnost opravy odsunula dokončení do roku 1963, ve kterém bylo nutné malby přesunout z hostince, kde byly tehdy bedny uloženy, kvůli hrozícímu poškození do suchého a větraného prostředí. Konečně stanovený termín oprav omítek byl ale stanoven opět na prosinec a tak i přes nucené vytápění kostela se náprava neobešla bez komplikací. Na jaře došlo k osazení nástěnných maleb a 24. červen 1964 byl určen jako den kolaudace. Kompletní areál byl zkolaudován 9. října 1964, nicméně vzhledem k politické situaci a tlakům byl církvi oficiálně předán až v červnu 1967. Po tomto předání bylo následně zjištěno, že veškeré osazené malby jsou v celém rozsahu napadeny plísní, která se i posléze přes veškeré snahy o odstranění a ošetření stále vracela.¹¹⁴

Přesun kostelního mobiliáře

V době kdy se ještě vedly debaty o uskutečnění přesunu a rozhodovací proces byl v plném proudu, v prvních měsících roku 1960 se také paralelně řešila situace ohledně stěhování kostelního mobiliáře. Výše zmíněný farář, který restaurátorce Zbiralové nepovolil archeologický průzkum kostela v plném rozsahu, následně zcela rezignoval na jakoukoliv snahu o záchranu stavby jako takové a zaměřil se pouze na řešení situace kolem mobiliáře. Opět se ale postavil proti názoru památkářů, kteří byli rozhodnutí mobiliář z kostela odstěhovat a po přesunu ho na místo vrátit zpět. Pro administrátora farnosti bylo jeho navrácení zbytečné, neboť po přesunu shledával jiné kostely v diecézi potřebnější. Jednotlivé části vybavení tak plánoval rozdělit a poté mezi vybrané kostely rozdat. Dokonce věřil, že se mu podaří přesvědčit také Zdeňka Wirtha, o kterém doufal, že se zastane jeho názorů a na začátku roku ho proto oslovil dopisem. Wirth měl ovšem na věc zcela jiný názor a navzdory farníkovým nadějím v dopise s odpovědí napsal,

¹¹³ Viz Gaži, *Když Vltava stoupala* (pozn. č. 85), s. 26.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 27.

že celkový vývoj památky lze zachovat pouze opětovným navrácením mobiliáře zpět do nově vystavěného kostela. Stejným způsobem reagoval na vyjádření českobudějovických památkářů, kteří o památkovou ochranu mobiliáře z 19. století neměli velký zájem a dle jejich názoru neměl valnou hodnotu. Wirth k odpovědi připojil také opis článku z Rudého práva, který vyšel v březnu téhož roku. Referoval o tehdejší stavbě přehrady v SSSR a záchraně pravoslavného kostela v obci Spas. Článek, který byl k dopisu připojen jistě záměrně, aby naboural názory stranických představitelů, pravděpodobně úspěšně upoutal pozornost. V dopise totiž bylo po doručení ručně připsáno červenou tužkou slovo „POZOR!“ Přesto Wirth v dubnu 1960 poslal do Českých Budějovic ještě další dopis, ve kterém podrobněji argumentoval svým výkladem o ochraně památek.¹¹⁵

Zatímco se takto vyvíjela korespondence na regionální úrovni, došlo k paradoxní situaci, kdy s konečným řešením přišel státní aparát, konkrétně přímo ministr Kahuda. Samotný projekt považoval za skvělou ukázkou socialistické péče o památkový fond a rozhodl, že v prostorách nově přeneseného kostela bude zřízena muzejní expozice věnující se tomuto tématu. S odstěhovaným mobiliářem tak do budoucna nemělo být počítáno a jeho navrácení podle Kahudy nepřipadalo v úvahu. O tomto kroku ovšem ministr rozhodl zcela sám bez jakékoliv konzultace či schůzky s odborníky. Definitivní tečku za řadou zmatených dohad a rozhodnutí udělala situace kolem samotného odvozu vybavení.¹¹⁶ Poté co byli s ministrovým rozhodnutím obeznámeni všichni zainteresovaní účastníci projektu, došlo k jedné z posledních odborných schůzek přímo v terénu. Její účastníci byli překvapeni, že Kapitulní konzistoř v Českých Budějovicích odmítá převzít vybavení kostela a přemístit jej do kostela jiného. Vodohospodářské ředitelství bylo přesvědčené, že českobudějovičtí památkáři vše dohodli s konzistoří a počítali tak, že ta si stěhování sama zajistí. Řešením posledního problému před přesunem se tak zhostil Stanislav Vetter, jehož úsilí posléze vyústilo v kompromisní dohodu, že vodohospodáři kostelní mobiliář vystěhují a přemístí na faru do Květova, vzdáleného od Červené 4 kilometry. Tam mělo být veškeré vybavení uskladněno a po ukončení všech prací z něj měli lidé, kteří budou pověřeni instalací budoucího muzea, provést výběr, jenž bude

¹¹⁵ Ibidem, s. 18.

¹¹⁶ Ibidem, s. 17.

využit v nové expozici. Plány na její vybudování ovšem v následujících letech vzaly za své a muzeum tak na místě nikdy nevzniklo. Ani poté se ale mobiliář do přesunutého kostela nevrátil a využity byly pouze varhany.

Závěr

Zánikem obce [18], která zmizela pod vodní hladinou, postupně uhasl i duchovní život a bohoslužba v něm tak dnes probíhá pouze dvakrát za rok. Kostelík, který byl dříve viditelnou dominantou na travnatém svahu blízko rychle proudící řeky, na jeho novém místě postupem času pohltily stromy a kromě knih tak o jeho osudu vypráví pouze vybledlá cedule a malý počet lidí, kteří do něj na Velikonoce a svátek sv. Bartoloměje zavítají.

Kostel sv. Bartoloměje se tak díky svému příběhu a komplikované stavební historii stal ve své době značně exponovanou památkou. Zájem o její stavební historii byl nejprve vyvolán zejména její podobou, která zřetelně odkazovala na časné datum jejího vzniku. Po jeho datování do závěru 12. století, které bylo přisuzováno zmínce o založení matkou Jiřího z Milevska, se několik badatelů přiklonilo k této možnosti. I přes pozdější vyvrácení zmíněného vročení se další historici umění potýkali se slohovým zařazením a nejednoznačné průniky několika tvarosloví znesnadňovali jasnější odpovědi. Bližší vhled do stavební historie nicméně přinesla také nutnost rozebrání hmoty stavby za účelem přesunu kostela ze zátopové oblasti. Po několika dalších průzkumech a schůzkách komisí byl zjištěn způsob zdění podobný milevskému typu staveb. Přesto byl kostel v literatuře o deset let později přisouzen stavební aktivitě hutí ve Strakonících. Názor byl vysloven po zhodnocení bobulovitých a pilovitých dekorů a kruhového okna v presbytáři. V tehdejším akademickém prostoru velmi řešená stavba v souvislosti s upozorněním Jiřího Kuthana na problematiku datování a stavebního vývoje, vedla k záměru kostel opětovně blíže přezkoumat.

Výše uvedené otazníky spolu s problematikou přesunu a existencí textů o kompletním rozebrání stavby, vyústily v její opětovnou podrobnější analýzu. Výsledky zasazené nejen do pomyslných porovnávacích tabulek formální analýzy, ale především do kontextu prolínání vlivů jihočeských stavebních hutí tak vedly k nastíněnému východisku. Spojení milevských stavebních postupů s redukovanou variantou

strakonického dekorování nabízí možnost účasti kameníků z huti strakonické, pracujících při klášterní huti premonstrátského kláštera v rámci vzájemné výpomoci či výměny, projevující se na zde uplatněných formách. Této hypotéze by bezpochyby pomohl další průzkum a hledání staveb vykazujících shodně použitá tvarosloví.

2.2 Kostel sv. Martina v Bernarticích

Městys Bernartice je obec s asi 1 300 obyvateli, ležící přibližně v polovině cesty mezi Pískem a Tábořem. Centrem obce je trojúhelníkové náměstí, na jehož severovýchodní straně se za řadou domů, které ho od náměstí dělí, nachází malý pahorek, na kterém stojí kostel sv. Martina [19]. Vzhledem ke své poloze a poměrně rovinnému terénu, na kterém se Bernartice nachází, je viditelnou dominantou jak obce, tak dalekého okolí.

S Bernarticemi se lze v literatuře věnované památkám a umění setkat zejména ve starších katalogových publikacích a článcích. Jsou uvedeny jak v historickém soupisu Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera,¹¹⁷ tak v textech Václava Mencla¹¹⁸ i Anežky Merhautové.¹¹⁹ Nepřekvapí také zahrnutí kostela do publikace Jiřího Kuthana *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*,¹²⁰ později kostel zkoumal Jiří Varhaník.¹²¹ Ucelený pohled na stavbu se pokusil přinést ve své knize *Staletý svědek bernartický* historik František Mikolášek,¹²² který jej již dříve zmiňoval ve svých místopisných knihách.¹²³ Zmíněné pohledy tedy přinesly názory na stavební vývoj již v minulosti. Tyto starší i některé z novějších textů ovšem může částečně poupravit nebo doplnit několik nových zjištění nejen v souvislostech se zkoumáním okolních staveb.

¹¹⁷ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 55.

¹¹⁸ Viz Mencl, *Počátky středověké architektury* (pozn. č. 12), s. 133.

¹¹⁹ Viz Merhautová, *Raně středověká architektura* (pozn. č. 72), s. 94.

¹²⁰ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 182–183.

¹²¹ Jiří Varhaník, *Pozůstatky románského zastřešení kostela sv. Martina v Bernarticích*, in: *Zprávy památkové péče* LIII, 1993, s. 122-124.

¹²² František Mikolášek, *Staletý svědek*, Bernartice 2014.

¹²³ František Mikolášek, *Bernartice*, Bernartice 2001.

Dějiny místa

Bernartice jsou poprvé zmiňovány roku 1251 ve *Druhém pokračování Kosmovo*, nicméně je jisté, že okolí místa bylo osídleno již mnohem dříve. Archeologické nálezy Pavla Břicháčka ze sedmdesátých let minulého století v podobě střepů z nádob, které byly provedeny na návrší zvaném Na Skalce, dokazují, že okolí Bernartic bylo osídleno již v období staršího eneolitu. Následný výzkum prokázal existenci eneolitického sídliště i osídlení knovízskou kulturou z mladší doby bronzové.¹²⁴

Bernartice jsou pojmenovány pravděpodobně po jejich majiteli Bernartovi, který byl patrně jedním z Vítkovců.¹²⁵ Poprvé je zmiňován v roce 1293, kostel byl v pramenech uveden až ve století čtrnáctém.¹²⁶ Součástí Bernartic byla také tvrz nebo dvorec. Sídlo se nacházelo na nízkém návrší přibližně 200 metrů východně od kostela. Později bylo rozebráno a pohlceno zástavbou, stopy po něm tak dnes již nenajdeme. V období středověku se majitelé obce často měnili. Mezi vlastníky se tak postupně zařadili např. zvíkovský purkrabí Mikuláš Krchlebec, Rynart z Dubu na Dobronicích a Borovanech a od třetí čtvrtiny 15. století na dlouhou dobu Bechyňové z Lažan. Nejdéle patřila obec i přilehlé statky Jezuitům, jejichž kolej ji v roce 1606 koupila od měšťanky Starého Města Pražského Anny Puchfelderové z Hemersdorfu. Po zrušení řádu v roce 1773 připadly Bernartice Studijnímu fondu a později je ve veřejné dražbě v roce 1825 získal rod Paarů na Bechyni. Během 20. století pak obec těsně unikla stejnému osudu jako středočeské Lidice, kdy nacisté vážně uvažovali o vyhlazení Bernartic za pomoc obyvatel poskytnutou na jaře 1942 československým výsadkářům operace Intransitive.¹²⁷

Popis stavby

Kostel sv. Martina je původně románská, později goticky a barokně přestavěná trojlodní stavba [79]. Dominuje jí především hranolová věž v západním průčelí, kterou lze vzhledem k poloze stavby zahlédnout již z velké dálky. Napojena je na západní průčelí, dnes barokně přestavěného trojlodí a byla zhotovena z malých, do řádků pečlivě

¹²⁴ Jiří Fröhlich, *Písecko v zrcadle archeologie*, Písek 1997, s. 9–10.

¹²⁵ Uváděn jako Bernart z Bernartic, erbu růže.

¹²⁶ Viz Merhautová, *Raně středověká architektura* (pozn. č. 72), s. 94.

¹²⁷ Viz Mikolášek, *Bernartice* (pozn. č. 123), s. 49.

kladených kvádrů [23]. K připojení samotné věže došlo až krátce po zahájení výstavby, zpočátku byl kostel bezvěžový. Vrchol má stejně jako celý exteriér kostela barokní úpravu, ostatní vnější plochy věže a původního západního průčelí byly omítky zbaveny, k čemuž došlo po odstranění historizující fasády. Nechávací tak vyniknout právě kvádrové zdivo s velkými a hladce tesanými nárožními kvádry. V přízemí se na západní straně věže nachází hlavní vchod s jednoduchým hladkým širokým ostěním z bílé omítky. V posledních desetiletích bývá otevřen pouze v období velikonočních svátků a během svatebních a pohřebních obřadů. Primárně jsou využívány boční vchody na stranách lodí. V podvěží je na severní i jižní straně odhaleno románské zdivo. K jižní zdi věže přiléhá na vnější straně barokní přístavek s točitým schodištěm do prvního patra věže.

Součástí trojlodí je trojramenná varhanní kruchta na hranolových pilířích s trojitými arkádami, umístěná v jeho západní části. Hlavní loď byla v baroku rozšířena a nově zaklenuta, současně byly v její východní části vybudovány lodě severní a jižní. Jejich řešení situovalo prostor do podoby otevřených kaplí, ve kterých jsou dnes umístěny oltáře Panny Marie Lurdské a sv. Linharta. Západní polovinu bočních lodí vyplňují ramena kruchty, pod jejichž rameny se nachází dnes nejvíce využívané vchody do kostela.

Na loď navazuje užší pětiboký presbytář z období gotiky v takřka nezměněné podobě. Zaklenutý je dvěma poli křížové klenby s masivními žebry, zakončenými tvarovanými hlavicemi [20]. Od hlavní lodi ho dělí z čelní strany zkosený lomený vítězný oblouk. Součástí presbytáře jsou tři vysoká hrotitá okna s kružbami ve svých vrcholech a středovým sloupkem [21]. Na východní zdi v závěru presbytáře pak přibyla barokní sakristie, jejíž výstavbě muselo ustoupit jedno z původních oken. Jeho pozůstatky jsou dodnes stále patrné. Z vnější strany je presbytář vyztužen opěrnými pilíři z masivních kvádrů [22].

Na severní stěně je k presbytáři připojená stavba bývalé sakristie, později využívaná jako zpovědní kaple [24]. V její východní zdi se do exteriéru otevírá zevnitř zazděné okénko s hrotitým vrcholem. Tento přístavek je s budovou kostela spojen hned čtyřmi vchody. Jedním s nich lze projít zpět do hlavní lodi, respektive do lodi severní. Jako první byl velmi pravděpodobně vybudován vchod přímo z kněžiště. V současnosti má podobu dvou arkádových oblouků, oddělených silným kvadratickým sloupem. Třetím

vchodem, umístěným na severní stěně sakristie lze vyjít ven z kostela. V západní stěně pak vede skrz masivní stěnu poslední čtvrtý východ. Těmito dveřmi lze projít do severní kaple lodi. Bezprostředně za nimi prochází hmotou severní zdi presbytáře úzké schodiště. Ústí na severozápadním nároží presbytáře, kde se otvírá na zavěšenou kazatelnu, předstupující před vítězný oblouk.

Stavební historie

Z románské podoby kostela se kromě části věže dodnes zachovalo jen málo. Rozměry stavby, která předcházela současnému stavu tak nelze určit s úplnou přesností. Bližší podobu je možné odhadovat pouze z několika málo fragmentů a především částí západního průčelí. O podrobnějších informacích, které by napověděly o minulosti více, se dnes můžeme pouze dohadovat a předkládat množství domněnek. Na místě byly v průběhu času provedeny sice drobné průzkumy, nicméně podrobnější archeologický průzkum ve větším měřítku je stále jedna z možností, jak ještě více podhalit historii této stavby.

Jedním z prvních důkazů o existenci kostela již v raném středověku bylo odkrytí novodobých omítek a zbavení stavby historizující podoby, při kterém bylo v západní části lodi kostela objeveno románské zdivo. Nález byl učiněn v podvěží a po vzoru věže zůstaly severní a jižní stěna obnaženy. Je patrné, že podoba podvěží je kromě barokního zaklenutí prakticky nezměněná, z čehož lze soudit, že přístup do lodi byl po zbudování věže umožněn minimálně průchozím přízemím věže od západu. Podobu původního vchodu dnes nelze určit. Je barokně upraven širokým štukovým ostěním a stopy po bývalém portálu, byť jen minimální, se nezachovaly.

Omítka byla sejmuta také z věže samotné. Odhalila zdivo z malých, hrubě tesaných kvádrů, kladených do precizně vyrovnaných řádků. Celá hmota je pak v každém z rohů sevřena velkými hladce tesanými bloky tvořícími masivní nárožní armaturu. Václav Mencl proto přisoudil stavbu kostela milevské huti.¹²⁸ Vrcholu věže byla ponechána barokní úprava i novogotické zastřešení.

Jedním z nejstarších architektonických fragmentů, který by mohl alespoň částečně pomoci k objasnění původní podoby kostela, je úzké okénko západního průčelí.

¹²⁸ Viz Mencl, Počátky středověké architektury (pozn. č. 12), s. 133.

To dnes směřuje do prvního patra věže a dříve se otevíralo na kostelní tribunu [25]. Z interiéru lodi je zazděno cihlami a výhled na něj zakrývají na kruchtě umístěné varhany z roku 1907. Překlad a parapet jsou z vnější strany, tedy ze strany směřující do věže hrubě opracovány, ostění je zkosené a přes jeho část je přetažená malta. V té je dobře patrná podřezávaná spára. Právě tento detail je dokladem, že okolní zdivo vznikalo ve stejnou dobu jako okenní otvor. Ten se nachází v prvním patře věže, a to uprostřed její šířky zhruba 3 metry nad úrovní podlahy. Pokud bychom si představili tehdejší loď bez věže, okénko by se nacházelo 8–10 m nad zemí. Tato situace, tedy okno z lodi směřující do temné věže, nasvědčuje, že s věží nebylo původně při stavbě lodi počítáno. K tomuto tématu svým názorem přispěl také Jiří Varhaník. Jeho několik výzkumů v Bernarticích velmi podstatně přispělo ke snaze porozumět první stavební etapě. Varhaník ve svém článku *Pozůstatky románského zastřešení kostela sv. Martina v Bernarticích* píše, že okno „vedlo bezpochyby na pavlačovou tribunu v západní části lodi.“¹²⁹

V raném středověku byly tribunové kostely velmi oblíbeným typem venkovských sakrálních staveb. Že tomu tak mohlo být také v tomto případě, nasvědčuje skutečnost, že v bernartickém kostele je na kruchtě pod zmíněným okénkem za skříní varhan patrná prohlubeň, která byla zřejmě spolu s oknem při barokní přestavbě zazděna slabší příčkou a velmi pravděpodobně se jedná o průchod z věže na tribunu. Šířka průchodu v úrovni zazdění je 1 m, v úrovni zdi lodi 116 cm. Hloubka zazdění je 66 cm. Výška průchodu je 185 cm a jeho spodní hrana končí 60 cm nad podlahou současné kruchtě. Na druhé straně se ve věži výška shoduje. Je zde tedy předpoklad, že z průchodu na tribunu vedlo několik schodů, které musely být následně z prostorových důvodů odstraněny. Skrz zazdívku prochází s neuměle protaženou kabeláží trám, na kterém jsou ukotveny varhany. K podlaze je trám připevněn ve věži. Zdivo, které vyplňuje prostor průchodu je překryto 3 centimetry silnou omítkou. Překlad zpevněný dvěma silnými dřevěnými fošnami byl natřen na bílo. Varhaník ve svém textu dále píše, že k proražení průchodu do věže došlo „pod starším okénkem“.¹³⁰ Vzhledem ke stavu zazdívky v bývalém průchodu nelze blíže určit původní situaci zdiva a tím tuto časovou posloupnost upřesnit. Staré zdivo na mnoha místech úplně chybí nebo je jeho velká část vydrolená.

¹²⁹ Viz Varhaník, *Pozůstatky románského zastřešení* (pozn. č. 121), s. 122-124.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 122-124.

Možností jak mohla být řešena komunikace na tribunu je ale více. Jednou z variant je na příklad vchod přímo do lodi proražený vysoko nad zemí a přístupný po dřevěném schodišti nebo dřevěném mostku, který mohl vést až ke dvorci místního feudála jak uvádí Jiří Kuthan.¹³¹ Tento způsob přístupu, se ale zdá vzhledem k poloze dvorce v Bernarticích jako jen málo pravděpodobný. Tehdejší tvrz se totiž nacházela zhruba 200 metrů východně od kostela a její fragmenty v pozdějších dobách pohltila budova dnešní sokolovny a okolní zástavba. Další možností, která se v raném středověku často objevovala, je přístup po schodišti přiléhajícím ke stěně uvnitř lodi.¹³² Tato varianta se může jevit jako pravděpodobnější, nicméně z důvodu barokní přestavby, při které zmizela celá hmota středověké lodi, ji ověřit nelze. Pod vrstvou místy opadané omítky lze na kruchtě sice nalézt malé fragmenty zdiva, kde některé plošky připomínají jakési náznaky tenkých linií ze seřazených kamenů. Nicméně o záměru tehdejších stavitelů dekorovat interiér pomocí kamene zde nelze uvažovat, a to jak z důvodu malého vzorku viditelných ploch, tak zejména skutečnosti, že raně středověké interiéry byly v drtivé většině případů omítnuty a neomítané interiéry byly tehdy vzácností.¹³³

Pokud bychom se ohlédli zpět ke dříve zmiňované věži, stojí před námi otázka vstupu do jejího prvního patra. Situace v podvěží, které je pouze jakousi průchozí chodbou nám jasně naznačuje, že vstup do věže z něj nikdy nevedl. Dnes se v patře nachází portál v jižní zdi. Neporušená hmota severní i západní zdi napovídá tomu, že zde mohl být i v období před četnými přestavbami, navíc se na jižní zdi nachází také přístavek zhotovený v baroku, ve kterém se točitým schodištěm dostaneme ke vchodu do prvního patra.

Vchod samotný je tvořen žulovými kvádry použitými pro zárubně i rovný překlad. Za tímto vchodem je hmota zdi věže zpevněna cihlami jak po stranách, tak v zaklenutém průchodu. První patro je opatřeno dvěma malými okénky směřujícími na západ a na jih. Obě jsou téměř shodná s výše popsaným zazděným okénkem vedoucím na bývalou tribunu, shodné je i podřezávání spár na zdi a ve špaletách oken podobně jako u západní zdi lodi. Lze tak soudit, že stavbu věže a lodi nedělil příliš velký časový odstup. Proč se

¹³¹ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 139.

¹³² Viz Varhaník, *K podobě vertikální komunikace* (pozn. č. 51), s. 50-55.

¹³³ Jiří Varhaník, *Středověké neomítané interiéry*, in: *Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb z roku 2008*,

stavitelé nebo stavebník rozhodli k výstavbě napřed bezvěžového kostela a až následně došlo po krátké době k dostavbě věže, není jasné. Jižní okénko se otevírá pouze do podkrovní části přístavku s točitým schodištěm vedoucím k východu. Ve východním i západním koutě jižní stěny jsou patrné kapsy, ve kterých byly upevněny stropní trámy. To lze vyvozovat ze situace na protilehlé straně věže, kde v severní stěně nalezneme kapsy na stejných místech. Je tedy možné určit původní patrování věže. Stejnou situaci lze nalézt také o patro výš. Na úrovni podlahy druhého patra je patrné ztenčení hmoty zdiva tvořící tak rám pro základ podlahy druhého patra. Toto ztenčení začíná zhruba 30 centimetrů nad umístěním kapes. Ke komunikaci ve věži slouží dřevěné schodiště, vybudované v odlišném systému pater než tomu bylo ve středověku. Věž totiž na konci 18. století vyhořela a původní patra už obnovena nebyla.

V úrovni 2. patra se nachází půdní dvířka do prostor nad hlavní lodí a schodiště vede dál do zvonice ve 3. patře. Opět podle kapes a zbytků trámů v nich můžeme odhadnout, že střecha byla v minulosti zhruba o 4 metry níže než dnes. Tím se dostáváme do nejvyšších poloh románské věže a i dnes je zde možné najít drobné pozůstatky, které by mohly odhalit její původní podobu. Do tří světových stran se zde otvírají vysoké okenice, které jsou vloženy do okenních otvorů lemovaných stejnými kvádry, z jakých je zhotovena nárožní armatura věže. Pokud se zahledíme pozorněji, je možné postřehnout, že armatura je uprostřed přerušena 30 centimetrovým pruhem kvádrů okolního zdiva. Na vrcholech kvádrů jsou jasně patrné náznaky záklenků, které mizí v novější hmotě zdiva. Stejná situace se opakuje na všech místech ve věžních oknech [26, 27].

Ze zjištěné situace tedy vyplývá podoba tehdejší nejvyšší části věže. Z šířky okenního otvoru lze soudit, že se zde jednalo o dvouetážová sdružená románská okna. Podobu zastřešení dnes bohužel není možné jakkoliv zjistit. Známe pouze polohu trámů, která lze odvodit od trámových kapes ve vrcholu zvonice. Bezprostředně nad těmito kapsami je nasazena nová koruna věže, na které je zkonstruována novogotická střecha.

Z badatelského hlediska je nutno zmínit zjištění badatelů Varhaníka a Mikoláška, kteří se v posledních třiceti letech věnovali kostelu sv. Martina nejvíce. Rozpor v jejich stanovisku nastává při popisu způsobu, jakým je později přistavěná věž připojena k hmotě lodi. Zatímco Jiří Varhaník píše že „*Věž byla k lodi dodatečně připojena na spáru,*

*přičemž její východní zeď byla založena na západním štítu lodi.*¹³⁴ František Mikolášek uvádí, že „*nepředstupuje před západní průčelí, není s lodí připojena na spáru, ale její východní zeď je nasazena přímo na západní zeď lodi.*“¹³⁵ V tomto případě jde o paradoxní situaci, kdy Mikolášek čerpá z článku Jiřího Varhaníka, nicméně po osobní návštěvě kostela zjištěné informace zřejmě pod tlakem vlastního názoru dezinterpretoval a ve své publikaci uvedl, že zeď věže je na loď přímo nasazena. Mikoláška velmi pravděpodobně zmátla situace patrná z exteriéru, kde je zdivo odhaleno nejen na věži samotné, ale také v západním průčelí lodi, které šíří věže na severní a jižní straně o 2 metry přesahuje. Až posléze navazuje za blokem odhaleného zdiva v odstupu hmota nové lodi z období baroka. Může tak vytvářet dojem, že se jedná o jakousi mezipříčku, či záměrně postavenou zpevňovací zeď mezi lodí a věží. Ve skutečnosti však jde o přiznané staré západní průčelí, které jen o několik desítek centimetrů vystupuje z hmoty barokní lodi. Tím vytváří zajímavý dojem starého kostela, který je pohlcován a utápěn v novém. Tato situace je pro návštěvníka velmi matoucí a Mikolášek, dospěl zřejmě k tomu, že se jedná o součást věže. Po osobním ohledání potvrzují tvrzení Jiřího Varhaníka s napojením věže na spáru. Ve vyšších patrech je pak nárožní armatura vložena horizontálně do románského štítu a na něm poté vystavěn zbytek věže.

Pokud jsme se v předchozích odstavcích věnovali popisu a analyzování nejstarších částí bernartického kostela, na závěr bychom měli věnovat pozornost dataci. Z již výše uvedeného vyplývá, že hranolová věž v západním průčelí byla vystavěná v ose západního průčelí až nějakou dobu po stavbě hlavní lodi. Dlouhou dobu zůstávalo otázkou jeho datování. Jak bylo uvedeno, mezi odbornou veřejností panuje názor, že stavba kostela spadá do tvorby okruhu milevské huti, nebylo ale jasno v přesnějším časovém ukotvení. To se ovšem změnilo s výzkumem, který v roce 2010 provedli Tomáš Kyncl ve spolupráci s Jiřím Varhaníkem a který výrazně pomohl při datování stavby kostela.¹³⁶

Zásadní byl objev na půdě. Pokud se z druhého patra věže přesuneme do půdního prostoru nad hlavní lodí, při pohledu na západní štít lze zahlédnout to nejpodstatnější

¹³⁴ Tomáš Kyncl - Jiří Varhaník, K datování první etapy výstavby románského kostela sv. Martina v Bernarticích, okr. Písek, in: *Archaeologia historica* XXXV, 2010, s. 369.

¹³⁵ Viz Mikolášek, *Staletý svědek* (pozn. č. 122), s. 18.

¹³⁶ Viz Kyncl - Varhaník, K datování první etapy (pozn. č. 134), s. 369.

pro určení datace. V hmotě východní zdi věže, která byla nasazená na románský štít, jsou velmi dobře patrné změny zdiva a podřezávané spáry, díky kterým je zcela jasně vidět obrys štítu původního románského kostela [28].¹³⁷ Podřezávání spár pokračuje i výše a je tedy dokladem, že dostavba věže opravdu probíhala v blízkém časovém horizontu. Ještě cennější se však ukázaly zbytky střešních latí, které ve zdivu zůstaly a to včetně zbytku latě z nosníku lešení, který byl umístěn uprostřed štítu. Štít je postaven z hrubě opracovaných velkých kvádrů pospojovaných maltou přetahovanou přes okraje kamenů. Mezi nimi jsou vidět zřetelné spáry po podřezávání a kvádry nejsou kladeny v tak přesných řádcích jako kvádříky na lícových zdech věže. Latě byly položeny přes tloušťku štítu a střešní krytina jej tedy přesahovala. Varhaník s Kynclem odebrali ze zbytků těchto latí celkem pět vzorků a výsledek svého bádání uveřejnili v časopise *Archaeologia historica*. „*Letokruhové křivky všech vyhodnocených prvků je možné synchronizovat do 39 let dlouhé průměrné chronologie. Porovnání sestavené průměrné chronologie se standardní chronologií jedle pro Českou republiku vedlo k nalezení statisticky průkazné synchronní pozice, datující poslední letokruh řady do roku 1222. Přes velmi malou délku získané letokruhové křivky (39 let) jsou statistické parametry této polohy průkazné. Pozici jednoznačně potvrzuje také srovnání se středoevropskou chronologií jedle (Becker–Giertz–Siebenlist 1970).*“

Datování vzniku kostela tedy pomohl objasnit dendrochronologický průzkum. To, že současně odebrané vzorky jak z latí štítu, tak z latí lešení se ve stáří shodují, je dokladem toho, že střešní latě nebyly součástí případné pozdější rekonstrukce, ale byly původní.¹³⁸

Na půdě je také dobře viditelná koruna obvodových zdí starší lodě, ze které ční do prostoru silné trámy a v některých místech zůstaly po trámech jen prázdné kapsy [29]. K dataci trámů zabudovaných do původního obvodového zdiva by musela přispět opět dendrochronologie, mohly by ale vypovídat o možném plochostropém řešení lodi. Obvodové zdivo starší lodě je silné 70 centimetrů, šíře včetně zdí 8,7 metru. Dobové zařazení vyžaduje další bližší průzkum, ale je pravděpodobné, že se jedná o pozůstatky gotické, možná románské lodi. Materiálově jde o směs větších, přesněji i neuměle

¹³⁷ Stejným způsobem bylo zděno také západní průčelí kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, datovaného do dvacátých let 13. století. Tato přibližná datace se tak mohla částečně zpřesnit období spojované se vznikem bernartického kostela.

¹³⁸ Viz Kyncl – Varhaník, K datování první etapy (pozn. č. 134), s. 369.

opracovaných kamenných bloků, spojených starší i novější maltou s malými lámanými plochými kameny. V maltě se vyskytují také úlomky střešní krytiny. Uprostřed půdní prostory vystupují mezi staršími obvodovými zdmi z drti střešních tašek a drobných kamenů klenební pasy barokního zaklenutí hlavní lodi.

Našemu zájmu také nemůže uniknout pětiboký gotický presbytář. Z vnější strany jej podpírá celkem pět opěráků z masivních kamenných bloků bez ústupků, pouze v polovině každého z nich vystupuje z čelní strany šikmá římsa. Méně výraznou římsou jsou opěráky opatřeny v dolní části, kde nasedají na větší kvadratický sokl ze stejného materiálu. Jejich vrcholy jsou opatřeny stanovou stříškou a dva z nich v závěru částečně pohlcuje hmota barokní sakristie.

Způsob zhotovení odpovídá tradici forem, které známe z milevského kláštera i několika dalších staveb. Především zde nalézáme podobnost s opěráky Opatské kaple v milevském klášterním areálu, zejména v podobě kamenných bloků, jejich kladení a zakončení sedlovou stříškou. Shodné znaky najdeme také u pravděpodobně o něco mladšího kostela sv. Václava v Hodušíně, kde nalézáme shodu také v podobě soklů s římsou. Stříškou jsou zakončeny také dva opěráky kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou. Tamní opěrný systém, se ale svým tvaroslovím už více podobá kostelu Narození Panny Marie v Písku stavěném písecko-zvíkovskou stavební hutí.

Odkazy na tuto stavební skupinu tak lze vysledovat skrz postupnou proměnu tvarosloví, kterou si přisvojili kameníci v nedalekém Milevsku. Jiří Kuthan v těchto souvislostech sice používá označení písecko-zvíkovská huť, nicméně formální shody přenesené do Milevska nejsou zcela shodné, byť z prací v Písku a na Zvíkově nepochybně vycházejí.

Východiska tamní tradice se projevují také v Bernarticích. Interiér je osvětlován třemi vysokými hrotitými okny, pozůstatky po čtvrtém vyčnívá nad střechou zmiňované sakristie. Okenní otvor rozděluje prut na dvě pole zakončená trojlistými záklenky. Vrcholy jsou osazeny kružbami s motivy trojlistů a čtyřlistů, které známe ze Zvíkova, práce kameníka ale v tomto případě není tak přesná a lze tak hovořit o částečně neumělé redukci výchozích motivů. Při porovnání s blízkým kostelem v Hodušíně, který je svatomartinskému neblížším příbuzným, je patrné, že bernartické tvarosloví působí

archaičtěji než prvky hodušínské. V Hodušíně tomu nasvědčuje především bohatší profilace ostění oken a uplatňování motivu kalichovitých hlavic.

Návaznost na písecko-zvíkovskou huť sledujeme také v interiéru presbytáře. Ten je zaklenut křížovou žebrovou klenbou hruškovitého tvaru, který se sbíhá do dvou svorníků. V závěru je jeden z nich zdoben růžicí. Klenební kápě jsou vyžděna z lomového zdíva a žebra dosedají na konzoly opět nápadně připomínající formy vyskytující se nejen v Písku a na Zvíkově, ale také v Milevsku, Hodušíně, Kostelci nad Vltavou i dalších drobných stavbách. Sledujeme zde inspiraci polygonálními hlavicemi s houbovitými abaky, známými především z kostela Narození Panny Marie v Písku, arkád píseckého i zvíkovského hradu nebo později z transeptu milevské baziliky a dalších venkovských kostelů. Podobně jako u kružeb je také zde patrný poměrně značný odklon od předlohy, ovlivněný zřejmě zkušenostmi kameníka. Konzoly totiž nijak výrazněji neční do prostoru. Polygonální tvar byl pak spíše naznačen vrypy a hlavice postrádají abaky [31]. Přesto redukované tvarosloví dává tušit inspirační zdroj, čemuž napovídá také literatura, kde je v soupisu z 19. století uvedeno, že jedna z hlavic má podobu divého muže.¹³⁹ Mělo by se jednat o konzolu na jihozápadním nároží presbytáře, její povrch byl ovšem v průběhu staletí tak ohlazen, že z pouhých stop po nerovnostech nelze odhadnout tvar obličeje [30]. Nyní se podoba konzoly blíží spíše již uváděnému pětibokému jehlanu. Pokud se budeme držet tvrzení uváděného v literatuře, lze navázat spojitost s tvorbou konzolových hlaviček opět na Zvíkově a později také v Hodušíně, kde se jich dochovalo celkem pět.

Snaha uplatnit tehdejší moderní tvarosloví ve venkovském kostele poukazuje zjevně na touhu připodobnit i drobnou vesnickou stavbu k honosným a reprezentativním prostorům královského dvora a poukázat tak na své finanční možnosti a zázemí. Pokud bychom brali v potaz možnost existence Bernarta z rodu Vítkovců už ve třetí čtvrtině 13. století, obraz stavební historie bernartického kostela by se nám tím částečně zpřesnil.

Závěr

Výše popsaná zjištění tak vypovídají o pravděpodobně nákladné fundaci, spojené se stavbou věže v brzké době po dokončení bezvěžové lodi. Přítomnost panské tribuny vypovídá o účasti majitele vsi nebo fundátora při bohoslužbách, bližší informace

¹³⁹ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 55.

k založení se ovšem pohybují pouze v rovině odhadů. Podle stavební technologie, shodné se stavbou areálu kláštera v Milevsku, můžeme potvrdit již Václavem Menclem vznesenou myšlenku o kostele postaveném kameníky milevské huti, jejíž existence byla díky dendrochronologii potvrzena ještě ve dvacátých letech 13. století. Vzhledem k vlastnictví tehdejší vsi na konci 13. století Vítkovcem Bernartem lze uvažovat o původním založení kostela právě tímto rodem či o fundaci premonstrátského opatství a pozdějším získání Bernartem Vítkovci. Následná snaha o povýšení reprezentační úrovně mohla vést k opětovné aktivitě kameníků z Milevska na bernartickém kostele s Vítkovci jako zadavateli modernizační etapy.¹⁴⁰

2.3 Kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou

Kostelec nad Vltavou leží na pravém břehu řeky, jen několik kilometrů od zámku Orlík, při silnici z Milevska do Březnice. Milevsko je vzdálené 13 kilometrů východním směrem, 6 kilometrů jižně leží Zvíkov a dále na jih Písek, který je vzdálen 30 kilometrů. Žije zde necelých 400 obyvatel a obci vévodí návrší s kostelem Narození Panny Marie. Ten vzhledem k rovinatému terénu vytváří zdaleka viditelnou výraznou krajinnou dominantu.

O stavbu se v minulosti zajímalo několik známých badatelů na poli středověké architektury. Kromě mapování památek Antonínem Podlahou a Eduardem Šittlerem¹⁴¹ se pokusům o uměleckohistorické datování věnovali Antonín Mencl,¹⁴² Dobroslav Líbal¹⁴³ a později Jiří Kuthan.¹⁴⁴ Objev nástěnných maleb se stal tématem pro Jaroslava Pešinu,¹⁴⁵ archeologickým a částečně památkářským způsobem se pak pokoušeli sestavit obraz

¹⁴⁰ Podrobněji ke stavební historii in: Petr Novodvorský, *Kostel sv. Martina v Bernarticích. Stavební historie a typologie* (bakalářská práce), Ústav věd o umění a kultuře FF JU, České Budějovice 2019.

¹⁴¹ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 75–80.

¹⁴² Václav Mencl, *Středověká architektura na střední Vltavě*, in: *Umění X*, 1962, č. 3, s. 237–238.

¹⁴³ Dobroslav Líbal, *Zvíkov, státní hrad a okolí*, Praha 1955, s. 20.

¹⁴⁴ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 115.

¹⁴⁵ Jaroslav Pešina a kol., *Gotická nástěnná malba v zemích českých I. 1300–1350*, Praha 1959, s. 311–312.

stavební historie Jiří Škabrada,¹⁴⁶ Jiří Varhaník¹⁴⁷ a Jan Adámek,¹⁴⁸ Ve světle těchto průzkumů byly vysloveny teorie o míře účasti písecko-zvíkovské stavební huti, nicméně i přes relativně značný badatelský zájem si jednotlivá zjištění v mnohém odporují. Opětovný bližší pohled na stavební historii by tedy mohl přinést nový náhled na v minulosti vznesená stanoviska.

Dějiny místa

Jako na dalších místech starých středověkých osad a sídel, byly také v blízkosti Kostelce objeveny pozůstatky po pravěkém osídlení. V nedalekém lese byl nalezen mohylový hrob a stopy lidské činnosti z doby halštatské.¹⁴⁹ Kostelec se dnes nachází v místech, která byla ve středověku součástí tzv. Vltavského újezdu. Toto rozsáhlé zalesněné území položené na středním toku Vltavy tehdy patřilo benediktinskému klášteru na Břevnově, ze kterého zde bylo ve 14. století zřízeno proboštství. Právě z té doby pochází také první písemné zmínky o obci.¹⁵⁰ Od roku 1406 patřil Kostelec k majetkům orlického hradu, okolní panství tehdy stále v majetku kláštera zaniklo v době husitských válek. Po několikerém střídání majitelů obec získal rod pánů ze Švamberka, po nich také Eggenbergové a nakonec v roce 1727 připadla Schwarzenbergům.

Popis stavby

Kostel Narození Panny Marie byl umístěn na výrazném návrší nad obcí [32]. Obklopuje ho hřbitov, později rozšířen v několika etážích jižním směrem. Dominantou kostela je masivní, byť nevysoká hranolová věž o síle zdiva 1,6 metru a třech etážích. Umístěná je v západním průčelí lodi a zabírá celou jeho šířku [80]. Úprava je barokní, žlutá fasáda je opatřena bílými štuky na nárožích a jednoduchými římsami. V prvním

¹⁴⁶ Jiří Škabrada, Zjištění románské stavební etapy v kostele Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, okr. Písek, in: *Archaeologia historica* V, Brno 1980, s. 329–333.

¹⁴⁷ Jiří Varhaník, Rozsah raně středověké stavební periody v kostele Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, in: Miroslav Richter (ed.), *Urbes medii aevi*, Praha 1984, s. 97–101.

¹⁴⁸ Jan Adámek – Jiří Varhaník, Nové poznatky o stavebním vývoji kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, in: *Průzkumy památek* XI, 2000, s. 213.

¹⁴⁹ Viz Podlaha – Šittler, Soupis památek historických (pozn. č. 64), s. 75.

¹⁵⁰ Viz Kuthan, Gotická architektura (pozn. č. 13), s. 115.

patře byl z poloviny zazděn a opatřen okénkem otvor v západní zdi věže, ze kterého vedla lávka k západně položeným budovám proboštství.¹⁵¹ Jak totiž dokládá oblouk a zadržka věžní východní zdi, toto patro se v minulosti otvíralo na kruchtě. Ve druhém patře jsou zazděna čtvercová okna, z posledního patra se pak na každé straně otvírají do krajiny větší okna, tentokrát půlkruhově zaklenutá. Nad nimi jsou také z každé strany umístěny hodiny. V severní zdi byl proražen průchod na schodiště do věže a v podvěží je situován hlavní vstup do kostela.

Kostel samotný byl v minulosti několikrát přestavován, o čemž dodnes svědčí některé pozůstatky. V nejzápadnější části bezprostředně za vstupem do plochostropé lodi je prostor osvětlován dvěma obdélnými okny poměrně nízko nad úrovní podlahy. Další prostor směrem k presbytáři je členěn konvexně vypjatou západní barokní kruchtou na hranolových sloupech s novodobými sokly a hlavicemi [34]. Přístupná je z prvního patra věže po schodišti s vchodem v severní zdi věže. Po obou stranách lodi jsou umístěny na severní i jižní straně další dvě stejně vypjaté empory, s dvojicí segmentových oblouků v patře i v přízemí [33]. Jeden vždy směřuje do lodi, druhý pak na východní stranu do ramene transeptu. Každá empora je v patře osvětlována dvojicí obdélných oken a původně se na ně chodilo po vnějším dřevěném schodišti od západu, z nichž každá měla své vlastní. Později byly dveře zazděny a vstup je dnes řešen schodišti z podkruchtí, které bylo pravděpodobně zhmotněním touhy majitelů po trojlodí. Vzhledem k provedení a stísněnosti prostorů, kde nezbylo ani místo pro modlitební lavice, lze ovšem o plnohodnotném trojlodí mluvit jen s rozpaky. Obě podkruchtí mají svůj vlastní vchod z exteriéru umístěný v západní stěně a jsou valeně podklenuta. Osvětlována jsou dvojicí kruhových oken [35].

Následuje transept [36] o třech polích křížové žebrové klenby, vystupující přímo z hmoty nároží a se svorníky ve svých středech. Střední pole je obdélné, severní a jižní pak téměř čtvercové. Prostor je na obou stranách osvětlován obdélným oknem vysoko nad podlahou, na jeho východních stěnách jsou umístěny barokní oltáře. V jižní části transeptu lze za oltářem nalézt malý trojúhelníkový výklenek. Klenební kápě jsou omítnuty a zdobeny malými stříbrnými hvězdami, ve středním poli pak každé z kápí připadá novodobá malba jednoho z evangelistů ve své symbolické podobě. Z exteriéru je

¹⁵¹ Viz Varhaník, Rozsah raně středověké stavební periody (pozn. č. 147), s. 101.

možné zahlédnout v obou východních zdech transeptu zazděná, pravděpodobně románská okénka se zešíkmenými špaletami a půlkruhovým zaklenutím, velmi podobná těm, se kterými jsme se setkali už v kostele v Červené nad Vltavou [37].

Presbytář je pětiboký, osvětlován čtyřmi novodobými obdélnými okny. Gotická lomená okna v závěru byla patrně zazděna. Z vnější strany je opatřen čtyřmi dvojité odstupněnými opěráky, z nichž dva jsou ve vrcholech zakončeny stříškou [39]. Na východě je připojena sakristie na čtvercovém půdorysu s okny na východě a severu, jižním vchodem a valbovou střechou. Křížová žebrová klenba nad kněžištěm je zhotovena z terakoty a rozdělena do jednoho pole a závěru [38]. První klenební pole tvoří křížové žebrování se svorníkem. Do svorníku se sbíhá také klenba v závěru, která je členěná šesti žebry. Žebra obou polí se sbíhají na dvojici protilehlých konzol ve tvaru obráceného jehlanu s římsou, na kterou nasedá abakus houbovitého tvaru [40, 41]. Konzoly jsou v presbytáři pouze dvě, ostatní žebra se na nárožích vnořují do hmoty zdi. V jižní zdi je mezi konzolou a epištolní brankou situován fragment gotického sedile, zaklenutého segmentovým obloukem [42]. Vedle něj byla vyhloubena půlkruhově zaklenutá nika, ještě dále východním směrem pak lze v závěru objevit trojúhelníkovou prohlubeň, obdobnou jako je výklenek v jižní části transeptu. Za oltářem byly ve třech dílech závěru odhaleny nástěnné malby, pravděpodobně ze 14. století. Do východní zdi byl proražen vchod do sakristie, orámován mělkým profilovaným ostěním obdélného tvaru.

Stavební historie

Z dochovaných pramenů není jisté, kdy kostelecký kostel vznikl. Nicméně o časném založení svatyně, která mohla stát na místě té současné, může zčásti vypovídat vlastnictví újezdu břevnovskými benediktiny již na konci 12. století. V těchto souvislostech lze zmínit také dvojici úzkých zazděných okének s okosenými špaletami a půlkruhovým zaklenutím, umístěnou v obou východních zdech transeptu. Z interiéru jsou zcela zazděny a stěny byly zakryté oltáři. Vzhledem k umístění se Dobroslav Líbal domníval, že transept je nejstarší dochovanou částí kostela.¹⁵² Jejich podoba je takřka totožná s okny v jižní zdi kostela sv. Bartoloměje v Červené, románský původ v Kostelci ale bohužel nelze naprosto spolehlivě doložit, byť ho lze předpokládat. Vzhledem k jejich

¹⁵² Viz Líbal, Zvíkov, státní hrad (pozn. č. 143), s. 20.

přetažení štukem a nátěrům nelze podrobněji zkoumat jejich zdivo a archeologická sonda nebyla v tomto směru doposud využita.

Alespoň částečnou podporu pro jejich ranou existenci lze hledat v západní části lodi. Jiří Škabrada objevil, že v půdních prostorách lze při pohledu z vrcholu klenby jižní empory zahlédnout náznak horní části okna totožného zaklenutí, kolem kterého byla hmota zdiva zformována z kvádrového zdiva.¹⁵³ Původně tedy byla shodná nebo velmi podobná okna v místech dnes rozšířené lodi o barokní empory a podkruchtí, k jejichž výstavbě došlo v roce 1777.¹⁵⁴ Podle nálezů části fabionové římsy Škabrada odhadoval, že narazil na původní obdélnou loď románského kostelíku zakončeného apsidou a již zmíněná okénka v transeptu byla použita druhotně při přestavbě lodi.¹⁵⁵ Její podobu ovšem nelze doložit zcela přesně. Jak později dokázal Jiří Varhaník, fabionová římsa nebyla součástí románského zdění, ale až pozdější fáze gotické. Tuto skutečnost lze vysledovat na několika místech. Část Škabradou objevené římsy, byla součástí přerušeno celku, ve kterém římsa obíhá téměř celý obvod kostela, ale na mnoha místech je zahlazena silnou vrstvou omítek. Její pozůstatky jsou patrné také v místech, kde se setkávají zdi transeptu a lodi. Ramena transeptu jsou posazena o něco níže než prostřední klenební pole, což vedlo k záměru zastřešit dohromady barokní empory a transept pultovou střechou [44]. Té musela ustoupit původně vyšší koruna zdiva na ramenech transeptu. V místech snížení je patrné odsekání římsy od obvodu koruny. Kostel pak dokola obíhá také podezdívka, která kopíruje jeho půdorys až k jižní a západní zdi lodi, kde zcela chybí. Z těchto skutečností tak lze odhadovat, že nejstarší pozůstatky po románské stavbě jsou jižní a západní zeď lodi s fragmentem románského okénka a kvádrového zdiva, viditelného z prostoru půdy jižní empory. Tyto zdi jako jediné pohltila hmota nového, goticky přestavovaného kostela. Jiří Varhaník vyslovil myšlenku, že použití kvádrového zdiva by mohlo vypovídat o stavební aktivitě milevské huti, vzápětí ovšem dodává, že tomu tak vzhledem k objednavateli, kterým byl benediktinský klášter na Břevnově, nemuselo nutně být.¹⁵⁶ Přesnější výsledky by přinesl

¹⁵³ Viz Škabrada, Zjištění románské stavební etapy (pozn. č. 146), s. 329–333.

¹⁵⁴ Viz Adámek – Varhaník, Nové poznatky o stavebním vývoji (pozn. č. 148), s. 213.

¹⁵⁵ Viz Škabrada, Zjištění románské stavební etapy (pozn. č. 146), s. 332.

¹⁵⁶ Viz Varhaník, Rozsah raně středověké stavební periody (pozn. č. 147), s. 101.

pouze archeologický průzkum základů. Stejně tak stále zůstává nezodpovězena otázka role románských okének v transeptu.

Transept od lodi i presbytáře odděluje široce klenutý půlkruhový oblouk. Na nárožích presbytáře vystupují přímo ze stěn klínová terakotová žebra, setkávající se ve svorníku. V minulosti byla opatřena množstvím štukových vrstev, o čemž vypovídají dodnes viditelné sondy v presbytáři. Zaklenutí nepůsobí nijak vertikálně, vzhledem ke své masivnosti a rozpínání se do šířky nabývá spíše těžšího dojmu, nelze ovšem zcela hovořit o masivním lapidárním provedení jako u staveb z první poloviny 13. století. Žebra se na bocích presbytáře sbíhají k polygonálním jehlancovým konzolám, které můžeme znát ze staveb písecko-zvíkovské huti.¹⁵⁷ Jiří Varhaník ovšem v jednom ze svých textů odkazuje na údajné tvrzení Jiřího Kuthana, podle kterého tvarosloví použité v presbytáři vřazuje stavbu do doby mladší než je druhá polovina 13. století. Tento výrok ovšem nelze potvrdit. Po ověření v citované publikaci je nutné zdůraznit, že Varhaníkem poukazované tvrzení se v Kuthanově knize neobjevuje. Varhaník také dále nesouhlasí s participací písecko-zvíkovského výtvarného okruhu. Argumentuje absencí houbovitého abaku, kterým se hlavice v Písku a na Zvíkově nejvíce vyznačovaly. Svou úvahu o dataci vkládá až na počátek 14. století, přičemž se odkazuje na Menclovu teorii o střídání stříškového ukončení vnějších opěráků¹⁵⁸ a tento vliv projevující se na kosteleckém kostele přičítá po Menclovu způsobu kutnohorskému kostelu sv. Jakuba.¹⁵⁹

Vzhledem k dobovým okolnostem a geografické poloze Kostelce je ovšem na místě označit tuto úvahu za jen málo pravděpodobnou. Především lze vycházet z podobnosti tvarosloví písecko-zvíkovské huti, kterou Varhaník popřel. Částečně lze dát Varhaníkovi za pravdu například v absenci náběžních štítků. Nicméně absence houbovitého abaku, není zcela jednoznačná. Polygonální jehlan je zakončen úzkou římsou, překrytou dalším kamenným profilem. Ten při bližším zkoumání sice není na spodní straně vyžlaben tak hluboko, jak bychom u píseckých nebo zvíkovských konzol čekali, jeho svrchní oblé opracování ale houbovitý tvar velmi připomíná. Tato horní část konzoly poté přechází ve strostlici, z níž vybíhají žebra totožného profilu, s jakým se

¹⁵⁷ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 65.

¹⁵⁸ Václav Mencl, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 48–49.

¹⁵⁹ Viz Varhaník, *Rozsah raně středověké stavební periody* (pozn. č. 147), s. 100.

setkáváme ve farním kostele Narození Panny Marie v Písku¹⁶⁰ a poupravené formě také v gotickém závěru milevské baziliky. Opracování materiálu sice není tak přesné a tvary tak výrazné a ostré, vyloučení vlivu stavební huti z Písku a Zvíkova je však nutno považovat za poměrně radikální stanovisko.

I přes další Varhaníkovy odkazy na tvarosloví vnějších opěráků, musíme opět přihlídnout nejen k písecko-zvíkovské provenienci. Použití sedlové stříšky ve vrcholech se objevuje jak na již zmiňovaném kostele Narození Panny Marie v Písku, tak v závěru Opatské kaple kláštera v Milevsku i na opěrácích gotického presbytáře kostela sv. Martina v Bernarticích. Všechny tyto shody nás proto směřují k názoru Jiřího Kuthana, který předpokládá, že zejména stavba transeptu, a podobnosti klenebního systému s použitím polygonálních hlavic, dokládají pronikání vlivu stavebního centra do venkovského prostředí s částečnou redukcí forem.¹⁶¹ Napovídá by tomu mohla také podoba rubu klenebních kápí, která jsou v prvním poli presbytáře zpevněná cihlami, klenba v závěru je pak tvořena pouze lomovým zdivem. Pro zaklenutí bylo cihel v minulosti využito opět v Písku a ve druhé polovině 13. století také v Milevsku.¹⁶²

Ve spolupráci s Janem Adámek publikoval Jiří Varhaník článek o objevení klínovitých důkladně opracovaných kamenných bloků, situovaných v koruně zdiva presbytáře [43]. Patrné jsou pouze v prostoru půdy a předmětem výzkumu se stala jejich funkce. Ta byla interpretována jako možná podpora vaznicového systému krovu, zkoumaného paralelně s korunou závěru.¹⁶³ Výsledky průzkumu přinesly také bližší pohled na původní zastřešení transeptu, které bylo nahrazeno v baroku pultovými střechami překrývající spolu s transeptem boční empory.

O zásazích a pracích v dalších středověkých etapách svědčí pouze nástěnné malby v závěru presbytáře, datované před první polovinu 14. století¹⁶⁴ a goticko-renesanční portálek, druhotně použitý jako západní vchod pod jižní emporu. Zásadní změnu pak prodělal kostelecký kostel před Třicetiletou válkou. V roce 1616 byla přistavěna věž

¹⁶⁰ Viz Adánek – Sommer – Všečekková, Středověký kostel (pozn. č. 23), s. 37.

¹⁶¹ Viz Kuthan, Gotická architektura (pozn. č. 13), s. 65.

¹⁶² Jan Adánek – Jan Sommer – Zuzana Všečekková, Kostel Panny Marie v Písku (teze přednášek SPS), in: *Časopis Společnosti přátel starožitností CX*, 2002, č. 2, s. 118.

¹⁶³ Viz Adánek – Varhaník, Nové poznatky o stavebním vývoji (pozn. č. 148), s. 213.

¹⁶⁴ Viz Pešina (et. al.), Gotická nástěnná malba (pozn. č. 145), s. 311–312.

s průchozím podvěžím¹⁶⁵ a v roce 1635 vznikla na jižní straně lodi nová kaple s dvojicí kruhových oken, vystavěná kameníkem Janem z nedalekého Velkého Víru.¹⁶⁶ Tato kaple sloužící později jako sakristie, byla osazena druhotně použitým vchodem v podobě již zmíněného profilovaného goticko-renesančního portálku, o jehož původním umístění lze pouze spekulovat. Jiří Varhaník přišel s hypotézou jeho umístění v prvním patře věže a využitím jako původního vchodu na krucht, pravděpodobněji se ale spíše jeví umístění v západním, popřípadě jižním průčelí gotické lodi.¹⁶⁷ Tento názor Varhaník odvodil od první přestavby věže, kdy v uváděném roce 1635 zanikl v patře západní vchod nad terénem a vstup do něj byl vyřešen dnes zaniklým válcovitým přístavkem na severní straně věže. Následným přezděním prostoru otevřeného z patra na krucht, vznikla současná podoba prvního věžního patra. Roku 1696 bylo proraženo sedm nových oken. Čtyři v presbytáři, dvě v ramenech transeptu a jedno na krucht. Zároveň byla zazděna okna v závěru presbytáře, kde byl tou dobou již třetí rok umístěn nový oltář od krumlovského truhláře Adama Hoffmana.¹⁶⁸ V roce 1762 bylo vyzděno a čtyřmi okny opatřeno druhé zvonové patro, původně dřevěné, posléze bylo ještě nadezděno o patro hodinové. Ve stejné době byl zřejmě proražen dnešní průchod do věže na její severní straně, tehdy musel zaniknout válcovitý přístavek. O rok později vznikla kvadratická sakristie na východní straně presbytáře. Roku 1770 byl kostel opravován po úderu blesku a o sedm let později došlo k vystavění empor. Jižní byla nasazena na již existující kapli, později sakristii, severní přístavek byl vybudován nově. Nakonec byly v roce 1887 proraženy přízemní arkády do lodi.¹⁶⁹

Závěr

Zkoumaný kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou se ve středověkých dobách nacházel na majetku břevnovského kláštera, který byl s největší pravděpodobností také jeho fundátorem. O rané existenci kostela a souvislostech

¹⁶⁵ Viz Adámek – Varhaník, *Nové poznatky o stavebním vývoji* (pozn. č. 148), s. 211.

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 212.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 213.

s činností jihočeských stavebních hutí svědčí zejména několik objevených románských či románsko-gotických fragmentů, dále pak podoba transeptu a presbytáře.

Konkrétně dvě zazděná okna s okosenými špaletami a půlkruhovým zaklenutím, umístěná ve východních zdech ramen transeptu. Bližší informace o jejich původu bohužel nelze zcela zjistit, k tomu bude v budoucnu nutné provedení archeologického průzkumu. Další fragment se dochoval v půdním prostoru, ze kterého lze zahlédnout část půlkruhového zaklenutí okna, vsazeného do jižní zdi původní lodi. Po jeho stranách lze vidět blokové kvádrové zdivo, odpovídající stavební tradici huti činné při klášteře v nedalekém Milevsku. Architektonické provedení transeptu a presbytáře pak vypovídá o účasti kameníků z písecko-zvíkovské stavební huti, což lze doložit především použitím polygonální hlavice obráceného jehlanu a tvarem žeber křížové klenby, podobné svým tvaroslovím klenbám ve farním kostele v Písku a v závěru milevské baziliky.

Byť byla výstavba kostela přičítána vždy pouze písecko-zvíkovské stavební huti, zjištění po několika průzkumech dokazují, že toto tvrzení není zcela jednoznačné a morfologie stavby vypovídá o vlivu jak zvíkovských, či píseckých kameníků, tak možné inspiraci bazilikálním závěrem v Milevsku.

Morfologie milevského klášterního areálu, jehož stavby z poloviny a druhé poloviny 13. století jsou činností písecko-zvíkovské huti ovlivněny, vypovídá o příbuznosti a četných shodách v použitém tvarosloví. Milevské prostředí jej nicméně přejímá svým vlastním způsobem a upravuje jej v některých redukovanych, těžších a pro Milevsko typičtějších masivnějších formách. Je tedy nutné uvažovat o mísení tradice starší milevské huti, jejíž nositelé se postupem času proloučili s konkurenční stavební skupinou a došlo tedy k promísení moderních tendencí, přizpůsobených danému prostředí stavebního centra.

Na uvedeném případu kostela v Kostelci nad Vltavou, tak lze poukázat na ovlivnění stavebního vývoje dvěma uměleckými centry, jejichž pole působnosti se ve 13. století právě v oblasti středního Povltaví setkávala.

2.4 Kostel sv. Václava v Hodušíně

Hodušín je nevelká obec ležící při silnici z 15 kilometrů východně vzdáleného Tábora do Milevska, které leží 8 kilometrů na západ. Obec má pouze sedm popisných čísel a žije zde několik desítek obyvatel. V její severní části stojí na nízkém návrší kostel sv. Václava [45]. Literatura se o Hodušíně zmiňuje jen málo. Nevelké množství základních informací nalezneme například ve dvou známých soupisech památek. Ve starším od dvojice Podlaha – Šittler¹⁷⁰ a novějších *Uměleckých památkách Čech*.¹⁷¹ Obec byla několikrát zmíněna také Augustem Sedláčkem,¹⁷² architekturou kostela se pak zabýval Jiří Kuthan v *Gotické architektuře*.¹⁷³ Nevydaným krátkým internetovým článkem přispěl také Jan Sommer.¹⁷⁴

Dějiny místa

Okolí Hodušína bylo osídleno již v době bronzové. Z tohoto období pocházejí nálezy 65 do dnešních dob dochovaných mohylových hrobů. Oblast pohřebiště se nachází na východním úbočí kopce Chlum, vzdáleného 2 kilometry jihozápadně od obce. Na severozápadním úbočí Chlumu stávalo ve 13. století tvrziště Skalice, dnes zaniklé, patrné pouze ze zvlněného terénu.¹⁷⁵ První písemná zmínka z roku 1343 podává informaci o roce 1291, do kterého byl Hodušín ve vlastnictví Vítkovců.¹⁷⁶ Poté připadl do majetku pražského biskupství, aby se od roku 1455 stal majetkem Rožmberků. V roce 1530 přešel do rukou Švamberků a před koncem 16. století byl Přechem Hodějovským z Hodějova, který jej od Švamberků získal, připojen k jeho milevskému panství.¹⁷⁷ Později zde byla vybudovaná fara, následně také škola. Přesto Hodušín vždy spadal

¹⁷⁰ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 64–68.

¹⁷¹ Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech A/J*, Praha 1977, s. 391.

¹⁷² August Sedláček, *Hrady, zámky, a tvrže Království českého, díl 7, Písecko*, Praha 1890, s. 27.

¹⁷³ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 115–116.

¹⁷⁴ Jan Sommer, *Kostel sv. Václava v Hodušíně*, *Hrady.cz*, <https://www.hrady.cz/kostel-sv-vaclava-hodusin/texty?tid=19193&pos=300>, vyhledáno dne 24. 11. 2022.

¹⁷⁵ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 65.

¹⁷⁶ Viz Poche, *Umělecké památky Čech* (pozn. č. 171), s. 391.

¹⁷⁷ Josef Kytka, *Milevsko a jeho kraj: turistika, památky, historie*, Milevsko 1940, s. 176.

správou pod větší okolní obce jako je Sepekov nebo Opařany a počet obyvatel nikdy nepřekročil hranici sta lidí.¹⁷⁸

Popis stavby

Kostel sv. Václava v Hodušíně je jednolodní stavba s pětiboce zakončeným presbytářem, sakristií při její severní stěně a věží v jihozápadním koutu lodi [81]. V západním průčelí na první pohled zaujme hrotitý členěný portál [47]. U země nasedá z každé strany na dvojici polygonálních soklů s římsami, z nichž vybíhají jednotlivé pruty. Ve zhruba horních dvou třetinách jsou oba boky portálu zakončeny kvadratickými žulovými deskami. Pruty mají hruškový profil a na každé straně je v jejich horní polovině vytesána dvojice kalichových hlavic podepřených prstencem [48, 49]. Na portál nasedá klasicistní štukový rizalit s mohutným tympanonem. Nad ním je proraženo trojúhelníkové okno.

V jihozápadním koutu lodi je umístěna věž se stanovou střechou, rozdělená včetně přízemí do čtyř pater [50]. V přízemí jižní zdi se otevírá hrotitý žulový portál, zhruba 2,5 metru vysoký, nad nímž je podobně jako v západním průčelí umístěn tympanon, tentokrát menších rozměrů [51]. Portál je jednoduše a mělce profilovaný třemi rýhami, které obíhají po jeho obvodu. Otevírá se do valeně zaklenutého podvěží s postranními segmentovými výklenky. Podvěží tvoří předsíň, skrz kterou lze projít do lodi kostela dalším hrotitým portálem [52]. Ten je sice menší, ale formálně naprosto shodný s portálem v západním průčelí. Setkáváme se zde s menším počtem prutů a zdobením pouze jednou kalichovou hlavicí na každé straně [53]. Vzhledem k situaci, kdy prostor podvěží slouží k průchodu do lodi, vyřešilo přístup do věže vnější schodiště v přístavku. Ten přiléhá na čtvercovém půdorysu k západní zdi věže [54]. Osvětlen je dvojicí malých hrotitých okének ve dvou etážích. Vchod byl vyřešen menší, 1,8 metru vysokou variantou jižního portálu věže, tentokrát pouze s rozdílem profilace, tvořené dvojitým a nikoliv trojitým vyžlabením. První věžní patro se na jih otevírá velkým trojlístým oknem a od přízemí je odděleno římsou obíhající obvod věže. Stejnými římsami je oddělena každá z etáží. Ve druhém patře je umístěno okno oválné a v posledním patře, kde se nachází zvony, lze zahlédnout jednoduchý parapet pod

¹⁷⁸ Ibidem, s. 177.

hrotitým oknem s dřevěnými okenicemi. Takováto okna se v poslední etáži otvírají na každou ze čtyř stran.

Loď obdélného půdorysu a o něco širší než presbytář je omítnuta silnou vrstvou bílé omítky a s odhalenými nárožními, ze kterých vystupují masivní, hladce tesané bloky nárožní armatury s okosenou hranou [46]. V koruně jí obíhá klasicistní římsa, zastřešena je valbově. Hmota zdiva je jednolitá a nečleněná. Na jižní straně lodi je mezi věží a presbytářem vykrojeno hrotité okno prostých forem s nezdobeným štukovým ostěním. V prvním patře věže lze nalézt pozůstatky zazděného okna půlkruhového zaklenutí s okosenými špaletami, obloženého hladce tesanými kvádry,¹⁷⁹ které vypovídá o pravděpodobné existenci staršího kostela a pohlcení části jeho hmoty jižní zdi. V severní zdi lodi je umístěna dvojice hrotitých oken, zcela shodných s výše popsaným hrotitým oknem jižním. Místo kde se loď setkává s presbytářem, bylo osazeno sanktusníkem.

Presbytář je pětiboký, podepřen čtyřmi masivními opěráky, zhotovených z velkých žulových hladce tesaných kvádrů, jejichž profil nijak neustupuje [45]. V dolní části byly opatřeny stříškovou římsou, kterou nasedají na poměrně vysoké sokly, taktéž z žulových bloků. Horní část je zakončena jednoduchou pultovou stříškou. Patrné je také postavení presbytáře na koruně z naspaných lomových kamenů. Osazen byl čtyřmi vysokými profilovanými gotickými okny ze žuly, zasklenými novodobými vitrážemi [55]. Profilace každého z nich se shoduje s pruty na hrotitých portálech v jižní a západní zdi lodi a to včetně kalichů podepřených prstenci, v oknech dnes už špatně rozeznatelných. Nad nimi patrné pozůstatky záklenků a stav vrcholu okna, vypovídá o pozdějším odsekání kružeb. Vzhledem k šíři okenního otvoru lze odhadovat dřívější přítomnost středového sloupku. K severní stěně presbytáře přiléhá sakristie na kvadratickém půdorysu s pultovou střechou, pohlcující také severovýchodní nároží lodi [56]. Ve východní zdi bylo proraženo hrotitě zaklenuté okénko vysoké zhruba 150 centimetrů, vykazující příbuzné formy větších oken v lodi. Ze sakristie ústí na severu nízký a okosený žulový portálek, podle Jana Sommera zde umístěný druhotně po přesunu ze severní zdi presbytáře, kde nalezneme také sanktuář s obdélným ostěním.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 66.

¹⁸⁰ Viz Sommer, *Kostel sv. Václava* (pozn. č. 174).

Lod' byla původně opatřena dřevěným trámovým stropem, který byl po požáru v roce 1832 nahrazen třemi poli valené klenby z cihel.¹⁸¹ Oblouky klenebních pasů nasedají na hranolové přízdní pilíře. V západní části se nachází podklenutá kruchta, nasazená na trojitém oblouku arkád se dvěma hranolovými sloupy s římsami [57]. Postavená byla pravděpodobně při přestavbách v 19. století.¹⁸² Lod' odděluje od presbytáře triumfální oblouk s okosenou hranou a římsou v záklenku.

V presbytáři [58] zdobeném nástěnnými malbami z druhé poloviny 14. století¹⁸³ je strop zaklenut klenbou tvořenou kamennými žebry hruškovitého vyžlabení. Sbíhají se do svorníku jak v prvním poli kněžiště, tak v závěru, kde je navíc svorník zdoben reliéfem pětিলisté růže. V pěti případech žebra nasedají na konzoly tvarované do podoby lidských hlav, vycházejících z kalichového tvaru, použitým již pro zdobení oken a portálů. Kuthan je spojuje s inspirací zvíkovskou hradní kaplí, u dalších hlavic zmiňuje podobnost s formami milevskými.¹⁸⁴ Obličejovými konzolami jsou opatřena žebra v závěru a severozápadním rohu presbytáře [59]. Na epištolní straně má v jihozápadním koutě hlavice tvar kalichu s vegetabilním motivem. Středové konzoly mají podobu polygonálního obráceného jehlanu s širokým, shodně profilovaným abakem. Jižní konzola je pouze strohá, konzolu severní pak zdobí reliéf, připomínající trojlist hrotitých záklenků ve slepých arkádách zvíkovské kaple.

Stavební historie

Prvopočátkem stavby se patrně stal původní raně gotický nebo románský kostelík, jehož zatím jediný dochovaný a nalezený pozůstatek se v podobě půlkruhově zaklenutého fragmentu okna nachází v prvním patře věže postavené v roce 1804.¹⁸⁵ Jednalo se patrně o jihozápadní okno lodi. Severozápadní okno je viditelně mladší a nejspíš nahradilo zde původně umístěné okno starších forem. Tuto hypotézu nelze potvrdit vzhledem k omítnutí interiéru i exteriéru silnou vrstvou bílé omítky. Dochovaný fragment obložený

¹⁸¹ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 66.

¹⁸² Viz Sommer, *Kostel sv. Václava* (pozn. č. 174).

¹⁸³ Viz Poche, *Umělecké památky Čech* (pozn. č. 171), s. 391.

¹⁸⁴ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 120.

¹⁸⁵ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 65.

hladce tesanými a přesně kladenými kvádry napovídá o způsobu zdění milevskou stavební hutí na konci 12. a ještě v první čtvrtině 13. století. Možné participaci dělníků z dílny premonstrátského kláštera nahrává také blízká vzdálenost Hodušína od Milevska a obdobný způsob zdění dalších venkovských kostelů z první poloviny 13. století připisovaných aktivitě milevské huti, tedy kostelům v Červené nad Vltavou a v Bernarticích.

Půdorys staršího kostela lze odhadovat jen velmi těžko. Vzhledem k absenci archeologického průzkumu, který by pod podlahou lodi mohl odhalit základy starší stavby je jeho definování složité. Pokud bychom se přiklonili k tehdy rozšířenému postupu při zvětšování již existujících kostelů, mohla být původní stavba obestavěna s využitím její jižní zdi. O reliktech z protilehlé stěny nemáme žádné záznamy ani stopy, proto lze předpokládat buď nahrazení starých oken novými, spíše je ale nasnadě vysvětlení, že současná šířka lodi je větší než starý odstraněný kostel, který tak byl obestavěn směrem k severu a po dokončení gotického rozšíření zevnitř zbořen. Po propadnutí stropu není ani možné nalézt jakékoliv stopy po starších fázích výstavby například v půdních prostorech.

Z mladší středověké etapy zůstal zachován také presbytář se sakristií a sanktuářem na jeho severní stěně. Lomený triumfální oblouk s římsami v záklencích je okosený a omítnutý. Do svorníků se sbíhající hruškovitě profilovaná klenební žebra jsou precizně a hladce opracována. V místě výběhu meziklenebního žebra se na protilehlých stranách dochovaly obrácené polygonální hlavice vycházející z tradic písecko-zvíkovského tvarosloví. Postrádají ale římsu a přechází přímo do masivního a jen málo členěného abaku. Dalším rozdílem je reliéfní zdobení hlavice severní. Všechny ostatní vycházejí z kalichového či válcového tvaru, který se stal výchozím pro tvarování drobných obličejů. Zpracování vypovídá o částečném obeznámení kameníka s jejich tvorbou, je ale patrná jistá schematičnost odkazující zřejmě na nevelkou zkušenost s náročnějším zpracováním maskaronů. Celkové pojetí presbytáře značí větší vyspělost než tomu je například u kněžiště v Bernarticích a lze jej tedy považovat za datačně mladší.

To potvrzují také tvary na stranách ostění presbytářových oken připomínající kalichy. Zde je patrná přímá souvislost se vzorem v Opatské kapli při milevském klášteře, v jejímž závěru se projevuje shodné tvarosloví a která byla postavená ve druhé polovině

13. století. Portály v západním průčelí a jižní předsíni dokládají základní inspiraci ve starších a jednodušších portálech jako je vstupní vchod na nádvoří zvíkovského hradu, vstup do hradní kaple nebo severní portál farního kostela v Písku. V Hodušíně je ale profilace širší a hlubší, liší se také promísením milevských forem uplatněných v aplikování zmíněných kalichových hlavic s prstenci a absencí tympanonu. S datováním gotické stavební etapy do poslední čtvrtiny 13. století se tak lze ztotožnit, nicméně mějme na paměti, že nejde o často interpretovanou dataci vzniku první hodušínské sakrální stavby.

Poslední období změn nastalo zejména v 19. století, kdy krátce po přístavění věže kostel v roce 1832 vyhořel. Následkem požáru došlo ke zřícení stropu a jeho nahrazení novým valeným klenutím, vystavěna byla také varhanní kruchta. Na ní byl v západním průčelí proražen další okenní otvor trojúhelného typu s ostěním i tvarem po vzoru oken na bocích lodi. Postupně fasáda získala klasicistní prvky a poslední zásahy byly provedeny v roce 1889.

Závěr

Z dosavadních zjištění a poznatků publikovaných odbornou veřejností panovala představa o vzniku kostela sv. Václava v Hodušíně ve druhé polovině 13. století za přispění písecko-zvíkovské stavební huti.¹⁸⁶ Nicméně v tomto ohledu došlo k přehlédnutí důležité zmínky v Soupisu památek historických, která poukazuje na existenci zazděného okna v patře později přístavěné věže.¹⁸⁷ Popsané tvarosloví a jeho obestavění kvádrovým zdívkem naznačuje jeho původ v první polovině 13. století. Tuto skutečnost, která posouvá dataci vzniku do minulosti, byla reflektována pouze Janem Sommerem, nebyla jím ale blíže rozvedena.¹⁸⁸ Na základě polohy okenního fragmentu lze vyslovit hypotézu, že minimálně jižní zeď lodi byla součástí starší stavby, jejíž existenci by pomohl ověřit archeologický průzkum.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Viz Podlaha – Šittler, Soupis památek historických (pozn. č. 64), s. 65.

¹⁸⁸ Viz Sommer, Kostel sv. Václava v Hodušíně (pozn. č. 174).

¹⁸⁹ Z technických důvodů bohužel nebylo možné situaci v patře věže ověřit in situ. K dodatečnému průzkumu tak dojde v blízké budoucnosti.

Kostel tak mohl vzniknout v první polovině 13. století činností tehdy blízké milevské huti s Vítkovci jako zadavateli, na jejichž statcích stavba později vyrostla. Tato zkušenost by tak byla dobrým odrazovým můstkem pro další spolupráci o několik desítek let později, tentokrát už s částečně transformovanou hutí, k čemuž přispívá uplatňování tamního tvarosloví. Touha vyrovnat se královské úrovni a moci, tehdy již s panovníkem znesvářených Vítkovců mohla vést k opětovnému oslovení kameníků milevského okruhu, obeznámených s prvky užívanými na královských stavbách i v pozdější stavební fázi kláštera. V tomto směru také nesmíme zapomenout na některé formální shody se zde již představovanými kostely, které by nás k této myšlence mohly vést.

2.5 Další stavby

Okolí Milevka i břehy Vltavy jsou takřka posety dalšími vesnickými kostely a drobnými sakrálními stavbami, z nichž mnoho vykazuje větší či menší příbuznost s písecko-zvíkovským nebo milevským stavebním okruhem. Množství jejich dochovaných stop a vlivů nicméně není tak rozsáhlé. Proto bude několik dalších staveb představeno stručnějšími hesly v souhrnné kapitole.

2.5.1 Kostel sv. Jakuba a Filipa v Předbořicích

Předbořice jsou malá vesnice na rovinaté planině uprostřed středočeské pahorkatiny, vzdálená 12 kilometrů severozápadně od Milevska a 8 kilometrů východně od řeky Vltavy. První písemná zmínka o existenci Předbořic pochází z listiny vydané Přemyslem Otakarem I. v Kníně roku 1219, kdy byla vesnice součástí Vltavského újezdu v majetku benediktinů. Na darovací listině vsi Bojenice u Bernartic milevskému opatu Jarlochovi jsou mezi svědky uvedeni „*Ozel et Jura fratres de Predboriz*“,¹⁹⁰ pravděpodobní obyvatelé dnes už zaniklého dvorce. Ve 14. a 15. století patřily Předbořice pánům z Janovic, kteří je prodali Anně Švihovské. Od ní přešly do vlastnictví Švamberků a od roku 1534 se staly až do roku 1850 součástí orlického panství.

Kostel zasvěcený sv. Jakubu a Filipovi byl založen na vyvýšeném návrší se hřbitovem při severním okraji obce [60]. Do západního průčelí je vsazena věž

¹⁹⁰ Státní oblastní archiv v Třeboni, *Předbořice: 1219–2019*, Třeboň 2019.

s jehlancovou střechou, přístupná po vnějším otevřeném schodišti na své jižní straně. Hlavní loď je přístupná z předsíně umístěné na její jižní straně. Vchod je řešen jednoduchým a nezdobeným hrotitým portálem ze žuly, tvořeným třemi masivními pruty s málo znatelným hruškovým profilem [61]. Pruty vybíhají z nevysokých trojbokých soklů. Na východě k lodi přiléhá užší kvadratický presbytář bez opěráků, který má podobně jako hlavní loď částečně odhalená nároží. Zpod žluté omítky tak vystupují hrany velkých nárožních kvádrů. K severní stěně lodi je připojena plochostropá sakristie s valbovou střechou. Loď i presbytář mají střechy sedlové, nad presbytářem je umístěn sanktusník.

K plochostropému jednolodí obdélného půdorysu přiléhá užší kvadratický presbytář oddělený hrotitým triumfálním obloukem bez okosení [63]. Loď, v jejíž západní části se nachází malá dřevěná tribuna s varhanami je osvětlena třemi vysokými okny půlkruhového zaklenutí odpovídajícím novověkým formám [62], podobně jako dvě ze tří oken presbytáře, z nichž si jediné východní uchovalo raně středověký charakter. Kněžiště je zaklenuto jediným polem křížové klínové klenby sbíhající se do okrouhlého svorníku. Žebra vystupují přímo z nároží, pouze v jihovýchodním koutě presbytáře je nahrubo naznačena nízká polygonální konzola.

Z dostupných zdrojů a průzkumů tak víme, že kostel sv. Jakuba a Filipa v Předbořicích vznikl v raném středověku jako jednolodní bezvěžová s opodál situovanou dřevěnou zvonicí.¹⁹¹ Přepokládat můžeme vznik ve druhé polovině 13. století, konkrétněji pak v 70. či 80. letech. Při zařazení stavby do 13. století vycházíme z využití kvadratického presbytáře s úzkým hrotitým oknem a hlubokými špaletami [64]. K zpřesnění datace pak napovídá využití klínových žeber klenby, které se formálně shodují s žebrováním v závěru milevské baziliky. Lze tedy sledovat vliv milevské stavební činnosti také v této oblasti.

¹⁹¹ Ibidem.

2.5.2 Kostel Navštívení Panny Marie v Lašovicích

Nedaleko Předbořic necelé dva kilometry severozápadním směrem leží vesnička Lašovice. Podobně jako v případě Předbořic a dalších vesnic v této oblasti se zde nacházel vladýcký dvorec. První zmínky o Lašovicích pochází z roku 1365,¹⁹² majetkové poměry pak byly totožné s vlastnickým vývojem blízkých Předbořic.¹⁹³

Na návrší se hřbitovem ve východní části vsi stojí kostel Navštívení Panny Marie [65]. Západnímu průčelí předsedá hranolová věž s cibulovou střechou a schodištěm v přístavku na její jižní straně. V podvěží se nalézá hrotitý portál se silným prutem, vystupujícím z kruhových patek na soklech a talířovými prstenci v jeho horní polovině [66]. Prut je vložen mezi užší dvojici profilovaného ostění. Jeho umístění a podoba věže dává tušit původně bezvěžovou podobu kostela. Obdélná loď s plochým stropem je z jihu osvětlována třemi novověkými okny obdélného tvaru. Pod prostředním oknem je umístěn jižní vchod do lodi v podobě dalšího hrotitého portálu, tentokrát členěného třemi pruty hruškovitého profilu [67]. Vyrůstají z trojbokého soklu a nejsou nijak horizontálně členěny.

Zajímavou podobu má do špice tvarovaný presbytář, členěný čtyřmi stranami šestiúhelníku podepřený odstupňovanými opěráky s pultovou krycí stříškou [82]. Odstupnění jsou tvořena jednoduchou římsou, která zakončuje dolní masivnější část opěráků [68]. K severní zdi presbytáře byla přistavěna sakristie s pultovou střechou, dvěma obdélnými okénky a dveřmi do exteriéru v západní stěně [70]. Severní bok lodi je členěn pouze dvěma okny. Jedním větším obdélným blíže u presbytáře a druhým menším položeným výše nad zemí, směřujícím na kruchtu.

Důvodem tohoto uspořádání je schodiště v síle zdiva, které v ose východ–západ stoupá severní zdí na kruchtu, kde se dříve nacházela tribuna. Presbytář od lodi odděluje lomený triumfální oblouk s okosenou hranou, na jehož vnitřní straně se po obvodu pne klínové žebro, které vybíhá z konzoly krátkého obráceného jehlanu s houbovým abakem [69]. Interiér presbytáře je osvětlen jediným oknem v jižní stěně. Původní okna v závěru byla zazděna, o čemž vypovídá dochovaný fragment v severozápadním poli závěru. Dokládá osazení presbytáře úzkými hrotitými okny s hlubokými špaletami. Kněžiště je

¹⁹² Viz Kytka, Milevsko a jeho kraj (pozn. č. 177), s. 109.

¹⁹³ Ibidem, s. 110.

dnes zaklenuté novější klenbou ze 17. století, nicméně v dolních částech se zachovaly pozůstatky klínových žeber spočívajících na konzolách, po nichž zbyly ve zdech prohlubně.

Ze situace v kostele Navštívení Panny Marie v Lašovicích tak lze obdobně jako u výše uvedených Předbořic zaznamenat vliv tvorby milevské huti s použitím prvků vyvozených z tvorby písecko-zvíkovské. Patrný je zejména v presbytáři, kde je polygonální konzola, odkazující na tvarosloví písecko-zvíkovské, na vítězném oblouku propojena s milevským typem klínových žeber.¹⁹⁴ Spojení těchto znaků s fragmentem hrotitého okna v presbytáři a jižním portálem přispívá k určení datace vzniku do poslední čtvrtiny 13. století. Nicméně schodiště v severní zdi lodi a uplatnění západního portálu s talířovými prstenci poukazují na možnou existenci lodi už v jeho první polovině. Talířové prstence byly zejména ve druhé čtvrtině 13. století aplikovány na stavbách strakonické huti včetně venkovských kostelů.¹⁹⁵ Tento vliv se zde překvapivě mísí se znaky rané stavební činnosti huti milevské, o čemž vypovídá schodiště shodného řešení, s jakým se lze setkat v kostele sv. Jiljí v Milevsku.¹⁹⁶ Stavební historie kostela tak odpovídá již zmiňovanému mísení tvarosloví stavebních hutí v této oblasti.

2.5.3 Kostel sv. Štěpána v Těchnicích

Těchnice byly malou vesnicí obývanou převážně voraři a situovanou na levém břehu řeky v údolí Vltavy, šest kilometrů severně od hradu Orlík. Součástí obce býval pravděpodobně vladýcký dvorec a kostel sv. Štěpána, připomínaný jako farní v roce 1352, kdy Těchnice spadaly do majetku pražského biskupství a náležely k jeho příbramským statkům.¹⁹⁷ Byť dnes již Těchnice neexistují a kostel sv. Štěpána zmizel pod hladinou orlické přehrady, dochovala se poměrně rozsáhlá fotodokumentace pořízená během jeho částečné demolice před zatopením v roce 1961. Fotografie dávají tušit o podobnosti využitých stavebních prvků s kostely blízkými aktivitě stavební huti v Milevsku.

¹⁹⁴ Viz Podlaha – Šittler, *Soupis památek historických* (pozn. č. 64), s. 90.

¹⁹⁵ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 118.

¹⁹⁶ *Ibidem*, s. 40.

¹⁹⁷ Viz Čechura, *Zaniklé kostely* (pozn. č. 86), s. 266.

Kostel [83] nebyl vzhledem k terénu orientovaný na východ, ale na sever [71]. Původně byla stavba bezvěžová, což dokládá způsob zdění věže vystavěné z cihel. Obdélná loď se sedlovou střechou měla plochý strop a skrz západní a východní stěnu ji osvětlovaly dvě dvojice barokních oken obdélného tvaru s půlkruhovým zaklenutím.¹⁹⁸ Pod severním oknem se nacházel boční vstup s kvadratickým ostěním. K nejzajímavějšímu nálezu během demolice došlo uprostřed východní zdi lodi, kde byl po sejmutí části omítek objeven pozdně gotický sedlový portál a úzké hrotité gotické okno s hlubokými špaletami [72]. Pozůstatky stejných oken odhalil průzkum také ve všech polích pětibokého presbytáře. K jeho západní straně přiléhala patrová sakristie se dvěma mohutnými opěráky na západní zdi a obdélnými okny v každém z pater zdi severní.

Věž byla s lodí propojena v přízemí otevřeným obloukovým vstupem. Přístup na dřevěnou varhanní kruchtu v západní části lodi řešilo schodiště ve východní zdi věže. Loď odděloval od presbytáře lomený triumfální oblouk s okosenou přední hranou [73], travě se závěrem bylo zaklenuto křížovou žebrovou klenbou klínového okoseného profilu sbíhající se do svorníků [75]. Podle fotografií žebra vybíhala z malých konzolek připomínající jehlance. V západní zdi presbytáře se nacházel vchod do sakristie, v jejímž patře byla vybudována empora propojená s kněžištěm dvěma velkými segmentovými otvory [74].

I přes dnes jen malou známost a větší vzdálenost kostela sv. Štěpána od středověkých regionálních center, svědčí dochované záznamy o spojení a navázání na písecký region. Objevení gotických oken zasazených v lomovém zdivu, shodných s okny předbořickými i oknem lašovickým, zpřesňuje dataci do závěru 13. století. Přispívá k tomu nejen podoba žeber, která se svým provedením nejvíce blíží žebrům z kostela v Kostelci nad Vltavou, ale také tvary konzolek, které alespoň na fotografiích nápadně připomínají redukované špičaté konzoly z kostela v Bernarticích.

Tehdy došlo nejspíše také k přistavení původní přízemní sakristie, o jejímž pozdějším zvýšení vypovídá tvar proražených otvorů do presbytáře. V pozdním středověku pak vznikl boční vchod se sedlovým portálem a jako poslední prošel kostel úpravami v baroku. V západním průčelí byla postavena věž, zdobně nadezděny štíty lodi, která dostala novou sedlovou střechu a celou modernizaci doplnila nová okna. Těm

¹⁹⁸ Josef Soukup, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém*, Praha 1910, s. 322.

musela ta starší gotická ustoupit a byla proto zazděna [76]. Objevením zazděného okna v severozápadním poli presbytáře lze také zároveň prokázat tehdejší vznik empory v patře sakristie.

Přesto stáří ani cenné prvky stavbu nechránily před zánikem. Dne 8. října 1957 bylo ONV v Příbrami rozhodnuto o jeho částečné demolici a následném zatopení. Veškeré dřevěné vybavení bylo odstraněno a kostel vypálen. Díky kompletně zachovanému obvodovému zdivu je z něj dnes velmi vyhledávaná potápěčská lokalita, ležící 45 metrů pod hladinou orlického jezera.

3. ZÁVĚR

V rámci diplomové práce byla zkoumána raně sakrální architektura Písecka, zaměřená především na mapování a analýzu kostelů v okolí města Milevska, kde byla na počátku 13. století hlavním uměleckým centrem stavební hutí při tamním premonstrátském klášteře. Formou katalogu bylo představeno sedm kostelů z této oblasti a pomocí formální analýzy spojené se stavebně-historickým průzkumem docíleno upřesnění otázky vlivu jihočeských stavebních hutí. Součástí nahlížení na tyto vlivy v souvislostech s prezentovanými stavbami se stal pohled na problematiku písecko-zvíkovské stavební huti formulovanou Jiřím Kuthanem v polovině 70. let minulého století a pokus o její revizi. Závěr bude doplněn o snahu zasadit jihočeské stavby do středoevropského kontextu. Kromě průzkumů se dalším základním pilířem staly publikace a odborné články, věnující se zkoumaným kostelům. V nich prezentované informace tak byly s mapováním staveb in situ konfrontovány a následně potvrzeny či vyvráceny.

V rámci bádání se tak oblastí zájmu stala část píseckého regionu, součást tehdy odlehlejšího územního celku na jihu Čech, do kterého začalo postupně pronikat kolonizační úsilí. Své majetky ve formě velkých újezdů zde měly zpočátku kláštery, které postupnými směny nebo prodeji předávaly půdu do vlastnictví panských rodů nebo majetku královského. Už v těchto újezdech vznikaly první osady, často zakládáné na místech dřívějšího osídlení a na síti zemských stezek. Právě cesty propojovaly jih Čech a příhraničí s oblastmi, kam se podél toků německých řek šířil směrem na východ kulturní vliv z Frank.

Do Čech, které byly svou polohou částečně odříznuté od hlavního kulturního proudu, později zasahovaly zahraniční vlivy jak z rakouského Podunají, tak z Horní Falce, Bavorska a Frank. Pro vývoj jižních Čech bylo zásadní propojení několika stezkami s Bavorskem, Rakouskem a jejich kulturními centry a regiony jako například Řezno nebo rakouské Podunají. Odtud byly přejímány nové podněty, které zde zakořenily a rozšířily se tentokrát už po jihočeském venkově.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Jiří Kuthan, *Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku*, Praha 1991, s. 21.

V kontextu doby vnímáme architektonické působení v českém prostředí zejména se zakladatelskou činností klášterů. Po první etapě spojené se stavbami benediktinů, měl ve 12. století na expanzi nových západoevropských církevních řádů do Čech zásluhu především olomoucký biskup Jindřich Zdík. Díky jeho četným kontaktům se mu podařilo zprostředkovat množství fundací jak premonstrátského, tak cisterciáckého řádu.²⁰⁰ První jihočeský klášter založený Jiřím z Milevska přejal nejprve premonstrátský konvent ze Želivi, architektonicky pak některé rysy starších českých benediktinských klášterů. Jiří Kuthan také spojuje některá jeho architektonická tvarosloví s bavorským Podunajím.²⁰¹ Z cistercké činnosti lze na jihu Čech sledovat první vlivy prostřednictvím stavební huti západočeského kláštera v Pomuku, založeného mateřským klášterem ve francském Ebrachu.²⁰² Ebrach jako dceřiná filiace kláštera v Morimondu byl součástí jedné z odštěpených morimondských zakladatelských větví, které až na výjimky pokryly cisterckou expanzi do středoevropského prostoru. Morimond byl pak dceřiným klášterem prvního řádového domu ve francouzském Cîteaux.²⁰³ Zmiňovaná hut' dnes již zaniklého kláštera v Pomuku formovala architektonický projev později vzniklé strakonické huti,²⁰⁴ jejíž formy jsou literaturou opět dávány do souvislostí s řezenskou a hornofalckou oblastí.²⁰⁵

Projevy cistercké gotiky uplatněné v jihočeském prostředí poloviny 13. století, ale registrujeme především u zde mnohokrát zmiňované písecko-zvíkovské huti. Její rysy a používaná tvarosloví se projevila v „*přetavení a ztvárnění nových podnětů a v jejich osvojení a přizpůsobení tradičnímu charakteru zdejší tvorby*“.²⁰⁶ Ve shodě s těmito jihočeskými formami nalézáme zejména stavby v Rakousku, které bylo v době vlády Přemysla Otakara II. připojeno k českým zemím.²⁰⁷ Nejvyšší míru příbuznosti vykazují kostely v souměstí

²⁰⁰ Kateřina Charvátová, Filační systém cisterciáckého řádu a české řádové domy, in: Milada Studničková (ed.), *Čechy jsou plné kostelů*, Praha 2010, s. 264.

²⁰¹ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 52.

²⁰² Viz Charvátová, *Filační systém* (pozn. č. 200), s. 263.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Viz Kuthan, *Středověká architektura* (pozn. č. 3), s. 111.

²⁰⁵ Viz Kuthan, *Architektura strakonické huti* (pozn. č. 41), s. 127.

²⁰⁶ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 74.

²⁰⁷ Jiří Kuthan, *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity*, Praha 2008, s. 142.

Stein a Kremže na Dunaji v Dolním Rakousku. Klášterní kostel dominikánů v Kremži byl založen už ve třicátých letech 12. století, jeho hlavní část ale vznikala v padesátých letech.²⁰⁸ Stejně jako v píseckém kostele Narození Panny Marie je loď utvářena v hmotné robustnosti těžkých forem. Podobu lze vysledovat na mezilodních arkádách i použití dlouhých válcových přípor. V Kremži byly také na nádvoří straně křížové chodby do hrotitých rámců vsazeny trojlisté okenní záklenky, známé z palácové kaple na Zvíkově.

Jen nevelké odlišnosti vykazuje blízký kostel minoritů ve Steinu. Vysoko nad podlahou lodi nasedají klenební žebra na jehlancové polygonální konzoly známé z Písku i Zvíkova. Podoba mezilodních arkád se pak více blíží farnímu kostelu v Písku, než tomu je v Kremžském dominikánském klášteře. Na shody s jihočeským prostředím v okruhu profánní architektury pak odkazuje především palác rychtáře Gozza na náměstí Hoher Markt. Muž pověřený Přemyslem vykonávat úřad zemského správce²⁰⁹ nechal vystavět svou reprezentativní rezidenci s použitím stejného tvarosloví, které se na jihu Čech opakuje. Zvýšená přízemní lodžie připomínající arkádu západního křídla píseckého hradu, vykazuje stejné typy konzol, které se nachází také v ochozu paláce na Zvíkově.

Tyto formy navazují na prostředí rakouských cisterciáckých klášterů, zakládaných ještě v době vlády Babenberků. Také sem dosáhla filiace z Morimondu, když byl v roce 1133 založen konvent Heiligenkreuz, jenž se stal mateřským klášteřem pro Lilienfeld a Zwettl. Ve všech těchto klášterech nalézáme výchozí prvky pro stavby pozdějšího data vzniku, nicméně v provedení značně bohatším než s jakým se setkáváme u otakarských založení. Novější architektura spojená se zakladatelskou činností Přemysla Otakara II. se vyznačuje především částečnou redukcí tvarů, ale stále velmi kvalitním zpracováním.²¹⁰

Zčásti archaický přístup podtrhující mohutný a masivní architektonický projev se díky přemyslovské urbanizaci rozšířil také na jih Čech. Cistercké tvarosloví putující z Francie Evropou směrem na východ tak postupem času našlo svou specifickou formu uplatnění také v rámci jihočeské architektury.

²⁰⁸ Viz Kuthan, *Dílo knížat a králů* (pozn. č. 33), s. 644.

²⁰⁹ Viz Kuthan, *Splendor et Gloria* (pozn. č. 207), s. 141.

²¹⁰ Jiří Kuthan, *Hrad v Písku, dějiny a stavební vývoj*, Písek 1979, s. 43.

V návaznosti na uvedené pronikání vnějších vlivů na území tehdejších českých zemí, přejdeme ke zjištěním vzešlých z průzkumů skupiny kostelů na Milevsku. Ta v komparaci a konfrontaci s východisky badatelů prezentovanými v literatuře, tak přinesla nové poznatky o stavební historii, která se v některých případech jevila jako bezesbýtku zpracovaná. Zkoumání staveb také přispělo k poupravení či upřesnění některých interpretací z minulosti.

Připomeňme kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou. Ten se stal předmětem zájmu nejprve na konci 19. století, kdy se stal součástí historických soupisů, ale zejména pak ve druhé polovině 20. století. Jeho stáří a nejednoznačná stavební historie vytvořily mezi badateli problematiku slohového zařazení a vřočení. Ta přetrvala více než 60 let a po celou dobu lákala k rozřešení těchto otázek. Součástí práce byl mimo mapování sakrálních staveb na Písecku také pohled na architektonické vlivy, které je pomáhaly utvářet. Tato neoddělitelná část stavební historie se projevila na všech sledovaných objektech, u žádného z nich ale nenarazíme na takovou míru opakovaného přehodnocování několikrát stanovených závěrů. Tento fakt a poměrně značně exponovaný projekt záchrany kostela ze zátopové oblasti tak postavil kostel sv. Bartoloměje do středu zájmu. Nemalou měrou k tomu přispěly také detailní výzkumy, rozebrání a následné opětovné sestavení, které daly nahlédnout do struktury stavby více, než by bylo za běžných okolností a standardních průzkumů možné.

V průběhu let vznesli badatelé o vzniku kostela několik různých hypotéz a teorií. Zájem o stavbu vzbuzovalo zejména použité tvarosloví a zmínka v nekrologu z kláštera ve Schláglu o matce Jiřího z Milevska, Zdislavě, která měla tamní kostel založit.

Rozhodnutí o zatopení vltavského údolí vyvolalo snahy o jeho záchranu, čímž se stal velmi exponovanou památkou. Před i během zahájení záchranných prací tak byl podroben častému zkoumání mnoha odborníky a na stavební historii bylo vysloveno několik názorů. Jeho datování bylo Evou Šamánkovou a Václavem Menclem určeno do závěru 12. století, mimo jiné také v souvislosti s písemnou zmínkou o Zdislavě a využitím kvadratických žeber v presbýtáři. Toto tvrzení upravila Anežka Merhautová, jejíž názor posléze přebral Jiří Kuthan a vřočení bylo vloženo mezi roky 1230–1240. Merhautová poté stavbu přiřadila k činnosti stavební huti činné na strakonickém hradu,

přičemž vycházela z uplatnění bobulovitého a pilovitého dekoru na římse triumfálního oblouku a rozetového okna v ose východní zdi presbytáře.

Nicméně průzkum přinesl poznatek o jednodušší profilaci než je ta, která se nachází na hradu ve Strakonících. Rozebrání kostela v roce 1960 během jeho přesunu nad čáru zátopy orlické přehrady odhalilo způsob zdění hladkými kamennými kvádry, který se shodoval se stavbami vytvořenými hutí milevskou, na rozdíl od huti strakonické, která zdíla z lomových kamenů. Využití strakonických motivů v částečně redukované podobě tak spíše napovídá milevskému kameníkovi se znalostí strakonického tvarosloví. Tím lze podpořit myšlenku mísení vlivů v jednotlivých jihočeských dílnách, kterou literatura téměř nereflektuje. Souhrn a reflexe nových i starších zjištění tak rozšířil výchozí datování kostela sv. Bartoloměje mezi roky 1220–1240 s příklonem k výstavbě v dřívější etapě tohoto vymezení.

Další prezentovanou stavbou byl kostel sv. Martina v Bernarticích, obci 10 kilometrů jižně od Milevska, ke konci 13. století v majetku Vítkovců. Stavbu na návrší Václav Mencl díky způsobu zdění západní věže přiřadil k okruhu milevské huti a bez přesnější datace stanovil dobu jeho vzniku na konci 12. a počátku 13. století, kterou posléze přijali také další badatelé. Výzkum věže odhalil její pozdější napojení na západní průčelí krátce po dostavbě původně bezvěžového kostela a výzkum Jiřího Varhaníka s Tomášem Kynclem s použitím dendrochronologické metody odhalil vznik lodi v roce 1222. Pozdější gotický presbytář, často datovaný do 14. století byl vystavěn dříve, o čemž vypovídá částečně redukované tvarosloví písecko-zvíkovské stavební huti s prvky odkazující na vliv milevské tvorby konce třetí čtvrtiny 13. století, stále ale s větším příklonem k tvarosloví Zvíkova a Písku. Precizněji provedené řešení později nalzáme u příbuzného kostela sv. Václava v nedalekém Hodušíně, taktéž z dílny milevských kameníků.

Důkazy o inspiraci ze dvou kulturních center nalezneme také v kostele Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, který vznikl na majetku břevnovského kláštera ve Vltavském újezdu poblíž hradu Orlík. Nálezy záklenku okna vsazeného mezi hladké kamenné bloky zdiva v půdních prostorách, zařazují nejranější etapu výstavby do období románského či románsko-gotického. Okenní fragment i okolní zdivo značí pravděpodobný vliv blízkého Milevska, podobně jako použití klínových žeber

v presbytáři, inspirace transeptem milevské baziliky, který zde byl během gotické přestavby vybudován a zakončení několika vnějších opěráků stanovou stříškou. Formy příbuzné se stavbami písecko-zvíkovskými nalézáme v podobě jehlancových konzol v presbytáři a jeho opěráků se zjevným příklonem k píseckému farnímu kostelu.

Další transformované tvarosloví písecko-zvíkovské huti je patrné v kostele sv. Václava v Hodušíně. Byť je díky němu vznik stavby datován do závěru 13. století, pozůstatky po starším založení byly zaznamenány už v Soupisu památek historických. Novější literatura přesto zazdžené jihozápadní okno lodi s půlkruhovým záklenkem v patře věže nijak nereflektovala. Jeho obložení vypovídá podobně jako v Kostelci nad Vltavou o návaznosti na stavební aktivitu při premonstrátském klášteře v Milevsku, další pozůstatky zůstaly vzhledem k absenci archeologického průzkumu prozatím skryty. Napojení na huť tvořící v blízkém klášteře lze sledovat především v presbytáři. Vysoká lomená okna v jeho závěru jsou i přes absenci vylámaných kružeb vytvářena téměř shodným způsobem jako okna Opatské kaple v klášterním areálu. Ozvěny písecko-zvíkovské tradice jsou patrné také v podobě západního a jižního portálu, který je ale navíc členěn malými jednoduchými kalichy známými z klášterního prostředí, kde se tvůrci inspirovali Zvíkovem. V závěru presbytáře klenbu podpírají konzoly v podobě lidských hlav, které svědčí o obeznámení se s tvorbou v kapli na zvíkovském hradu. Jejich spíše stylizované provedení svědčí o menší zdatnosti kameníka.

Do oblasti vlivu jihočeských stavebních hutí spadaly také menší kostely v Předbořicích, Lašovicích a Těchicích. V jejich případě je z použití stavebních prvků shodných forem, patrná činnost stavitelů, u nichž se projevila znalost písecko-zvíkovského tvarosloví. Ve všech uvedených kostelech se setkáme s okoseným klínovým žebrem, náznaky polygonálních hlavic i stejným typem úzkých hrotitých oken v hlubokých špaletách. V kostele navštívení Panny Marie v Lašovicích se navíc uplatnil také vliv huti strakonické s talířovými prstenci v západním portálu. Ve spojitosti se schodištěm na kruchtě vybudovaným v síle severní stěny tak nalézáme odkaz na starší tvorbu milevské huti. Tyto skutečnosti tak napovídají dřívějšímu vzniku než tomu, který doposud uváděla literatura.

Východiska vzešlá ze zjištění uvedených v katalogu, nejen upřesňují a doplňují již literaturou uváděné informace, ale vypovídají o regionální mnohotvárnosti, která se

v oblasti Písecka stala součástí geneze sakrální architektury. Přestože se u všech uvedených staveb setkáváme s tvaroslovím šířeným z centra při premonstrátském klášteře v Milevsku, v literatuře nalezneme v tomto směru zejména východiska spojená s činností písecko-zvíkovské stavební huti. Aktivitě této stavební skupiny se v českých dějinách umění věnoval především Jiří Kuthan a své teze publikoval v knize *Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.*, vydané v roce 1975. Ta se stala výchozí literaturou pro množství mladších badatelů o architektuře středověkého jihu Čech.

Jak ale z průzkumů jednotlivých kostelů vyplývá, situace s přiřazováním staveb k huti činné zejména v Písku a na Zvíkově se nemusí jevit tak jednoznačnou, jak se z Kuthanových textů může na první pohled zdát. Autor v nich za pomoci kombinování komparace a formální analýzy poměrně přímočaře připisuje autorství písecko-zvíkovských kameníků celé řadě sakrálních staveb, aniž by věnoval bližší pozornost obecnější rovině existence zmiňovaného dělnického uskupení. Na několika stránkách tak vzniká pohled na Kuthanem lokálně usazenou huť, které jsou postupně připisovány i vzdálenější jihočeské stavby. Vzhledem k jejich počtu si lze jen sotva představit takové množství kvalitních dělníků a mistrů, schopných pracovat současně na tolika místech.

Výchozím centrem huti Kuthan stanovil město Písek, zároveň nepochyboval o rozšíření huti také na hrad Zvíkov.²¹¹ Paralelní práci na obou místech v padesátých a šedesátých letech 13. století, určil podle shodných kamenických značek na zvíkovských nádvořních arkádách a Hlízové věži, poté na Kamenném mostě, hradu a farním kostele v Písku a dokonce také na portálu v Myšenci u Protivína. Jeho přesvědčení o mohutnosti huti jí tak připsalo množství staveb, na kterých lze vysledovat někdy pouze drobné odchylky, jinde větší formální odlišnosti.

Prostředí milevského kláštera vykazovalo na konci šedesátých a počátku sedmdesátých let 13. století stavební aktivitu spojenou zejména s přestavbou závěru baziliky Navštívení Panny Marie a budováním Opatské kaple na východní straně přilehlého opatství. Použité tvarosloví odpovídá vzoru ve stavbách písecko-zvíkovských, nicméně tamní prostředí jej transformovalo svébytným způsobem. Kuthan nastiňuje svou představu o zvíkovském kamenickém mistru, který stál za celou proměnou forem

²¹¹ Viz Kuthan, *Gotická architektura* (pozn. č. 13), s. 67.

uplatňovaných v Milevsku.²¹² I přes shody se zvíkovskými formami se zde setkáváme s částečně odlišným architektonickým pojetím, zejména v kombinaci těžkých a blokovitých vertikálních tradic starší románské architektury se zeštíhlováním, které začalo zdůrazňovat výšku a dynamiku. Existence zmíněného prolínání vlivů a svébytnost změn, by mohly vést k myšlence odklonu od radikálního přisuzování milevské stavební aktivity přímo písecko-zvíkovské huti a vzhledem k okolnostem zvážit možnost její transformace.

Diplomová práce tak představila sedm raně gotických sakrálních kostelů v oblasti Písecka, spojených s činností jihočeských stavebních hutí. Stavebně-historické průzkumy vedly k upřesnění některých literaturou uváděných nepřesností a doplnění chybějících nebo chybně interpretovaných skutečností. Přestože dosavadní bádání prezentovalo tvorbu druhé poloviny 13. století na Milevsku čistě jako dílo písecko-zvíkovské stavební huti, při bližší analýze staveb tehdejšího milevského okruhu nalzáme svébytné proměny forem, které nemusely být nutně čistou invencí písecko-zvíkovských kameníků. Proto bylo na mapované venkovské kostely pohlíženo z částečně odlišného úhlu pohledu, připouštějícího možnost pokračování činnosti milevské huti a postupné transformace jejího dělnického kolektivu. Proměny tvarosloví a jeho občasné výskyty v nepředpokládaných lokalitách by mohly být způsobeny cestováním kamenických tovaryšů a mistrů, kteří se od sebe vzájemně učili a získávaly zkušenosti a znalosti z jiných hutí. Toto téma se jeví jako probádané pouze velmi okrajově a jeho problematika by se tak mohla stát předmětem budoucího zkoumání. U mnoha staveb stále neproběhly potřebné archeologické průzkumy, které by toto téma pomohly více objasnit. Opětovně upřená pozornost na drobné sakrální stavby v regionech, jejichž mapování proběhlo před více než čtyřiceti lety by otázky proměn tvarosloví stavebních hutí pomohla v budoucnu ještě více upřesnit.

²¹² Ibidem, s. 113.

PRAMENY A BIBLIOGRAFIE

Literatura

- ADÁMEK Jan – SOMMER Jan – VŠETEČKOVÁ Zuzana, *Středověký kostel Panny Marie v Písku*, Písek 2001.
- BŘICHÁČEK Pavel, *Premonstrátský klášter v Milevsku*, Milevsko 2021.
- ČAPEK Ladislav – FRÖHLICH Jiří – HAVLICE Jiří – KRAJÍC Rudolf – LAVIČKA Roman – REITINGER Lukáš, *Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců*, České Budějovice 2016.
- ČECHURA Martin, *Zaniklé kostely Čech*, Praha 2012.
- DUBSKÝ Bedřich, *Pravěk jižních Čech*, Blatná 1949.
- DUBSKÝ Bedřich, *Předhistorie Strakonicka*, Strakonice 1922.
- DURDÍK Tomáš – KAŠIČKA František – NECHVÁTAL Bořivoj, *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku*, Písek 1995.
- FRÖHLICH Jiří, *Písecko v zrcadle archeologie*, Písek 1997.
- FRÖHLICH Jiří, *Královské město Písek z pohledu archeologa*, Putim 2015.
- JIROUŠKOVÁ Milada, *Obrázky z Podolska a okolí. Po proudu staré Vltavy od Olešné po Červenou*, Pelhřimov 2014.
- KUTHAN Jiří, *Architektura strakonické huti a sféra jejího vlivu v období 1220–1240*, Separát Jihočeského historického sborníku, č. 3, České Budějovice.
- KUTHAN Jiří, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely.*, Vimperk 1994.
- KUTHAN Jiří, *Dílo knížat a králů z rodu Přemyslovců*, Praha 2019.
- KUTHAN Jiří, *Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.*, Praha 1975.
- KUTHAN Jiří, *Hrad v Písku, dějiny a stavební vývoj*, Písek 1979.
- KUTHAN Jiří, *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*, Praha 2008.
- KUTHAN Jiří, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, České Budějovice 1977.
- KUTHAN Jiří (ed.), *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982.

- KUTHAN Jiří, *Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku*, Praha 1991.
- KYTKA Josef, *Milevsko a jeho kraj: turistika, památky, historie*, Milevsko 1940.
- LÍBAL Dobroslav, *Zvíkov, státní hrad a okolí*, Praha 1955.
- MAŠEK Michal – SOMMER Petr – ŽEMLIČKA Josef (edd.), *Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu*, Praha 2009, s. 91–106.
- MENCL Václav, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948.
- MENCL Václav, *České středověké klenby*, Praha 1974.
- MERHAUTOVÁ Anežka, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971.
- MIKOLÁŠEK František, *Bernartice*, Bernartice 2001.
- MIKOLÁŠEK František, *Staletý svědek*, Bernartice 2014.
- PEŠINA Jaroslav (et. al.), *Gotická nástěnná malba v zemích českých I., 1300–1350*, Praha 1959.
- PODLAHA Antonín – ŠITTLER Eduard, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898.
- POCHE Emanuel, *Umělecké památky Čech A/J*, Praha 1977.
- RICHTER Miroslav (ed.), *Urbes medii aevi*, Praha 1984.
- SEDLÁČEK August, *Hrady zámky a tvrze Království českého, díl 7, Písecko*, Praha 1890.
- SOUKUP Josef, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém*, Praha 1910.
- SVOBODA Miroslav, *Páni ze Strakoníc. Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Praha 2010.
- STUDNIČKOVÁ Milada (ed.), *Čechy jsou plné kostelů*, Praha 2010.

Články

- ADÁMEK Jan – SOMMER Jan – VŠETEČKOVÁ Zuzana, *Kostel Panny Marie v Písku (teze přednášek SPS)*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností CX*, 2002, č. 2., s. 117–123.
- ADÁMEK Jan – VARHANÍK Jiří, *Nové poznatky o stavebním vývoji kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou*, in: *Průzkumy památek XI*, 2000, s. 209–214.

- DURDÍK Tomáš, K původu kastelů středoevropského typu, in: *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 233–255.
- GAŽI Martin, Když Vltava stoupala... Ze zákulisí přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené na Písecku: 1958 – 1964, in: *Památky jižních Čech* 5, České Budějovice 2014.
- HEJNA Antonín, Archeologický průzkum v areálu hradu ve Strakonících, in: *Výzkumy v Čechách* II, 1985, s. 75.
- HEJNA Antonín, Středověká stanice říční plavby v Červené nad Vltavou, in: *Archeologické rozhledy* XIV, 1962, s. 484–496.
- KAŠIČKA František – NECHVÁTAL Bořivoj, Ze stavebního vývoje hradu ve Strakonících, in: *Archaeologia historica* XXXIX, 2014, s. 519–537.
- KUTHAN Jiří, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, in: *Umění* XIX, 1971, č. 6, s. 564–576.
- KYNCL Tomáš – VARHANÍK Jiří, K datování první etapy výstavby románského kostela sv. Martina v Bernarticích, okr. Písek, *Archaeologia historica* XXXV, 2010, s. 369.
- MENCL Václav, Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, *Zprávy památkové péče* XVIII, 1958, s. 133–147.
- MENCL Václav, Středověká architektura na střední Vltavě, in: *Umění* X, 1962, č. 3, s. 217–246.
- SOMMER Jan – VARHANÍK Jiří, Stavební vývoj kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě v Praze do doby husitské, *Archaeologia Pragensia* V, 1984, s. 147–157.
- ŠEBESTA Pavel, Nové příspěvky ke stavebnímu vývoji Chebu, in: *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 123–130.
- ŠKABRADA Jiří, Zjištění románské stavební etapy v kostele Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, okr. Písek, in: *Archaeologia historica* V, Brno 1980, s. 329–333.
- VARHANÍK Jiří, K morfologii hradu v Písku, in: *Archaeologia historica* XXV, 2000, s. 159–170.
- VARHANÍK Jiří, K podobě vertikální komunikace v románských kostelech, in: *Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb z roku 2012*, Plzeň 2013, s. 50–55.
- VARHANÍK Jiří, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304.

- VARHANÍK Jiří, Pozůstatky románského zastřešení kostela sv. Martina v Bernarticích, *Zprávy památkové péče* LIII, 1993, s. 122-124.
- VARHANÍK Jiří, Středověké neomítané interiéry, in: *Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb z roku 2008*, Plzeň 2008, s. 141.
- VARHANÍK Jiří – ZAVŘEL Jan, Ozvučnicové nádoby z klenby presbytáře kostela sv. Havla v Myšenci, okres Písek, *Archaeologia historica* XIV, 1989, s. 339–346.

Prameny

- ZBÍRALOVÁ Milada, *Zpráva o průzkumu v kostele v Červené n./Vlt.*, NPÚ ÚOP ČB, restaurátorská zpráva inv. č. 35.

Kvalifikační práce

- NOVODVORSKÝ Petr, *Kostel sv. Martina v Bernarticích. Stavební historie a typologie* (bakalářská práce), Ústav věd o umění a kultuře FF JU, České Budějovice 2019.

Internetové zdroje

- SOMMER Jan, Kostel sv. Václava v Hodušíně, *Hrady.cz*, <https://www.hrady.cz/kostel-sv-vaclava-hodusin/texty?tid=19193&pos=300>, vyhledáno dne 24. 11. 2022.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1-18/ Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou

1/ Kostel sv. Bartoloměje, celkový pohled od severozápadu, před r. 1960.

2/ Současná situace, pohled od jihovýchodu.

3/ Okno v západním průčelí lodi.

4/ Kruhové okno s loukotěmi ve východní ose presbytáře.

5/ Pohled do lodi západním směrem.

6/ Románská okénka a vchod v jižní zdi lodi.

7/ Triumfální oblouk s presbytářem.

8/ Bobulová římsa na jižním záklenku triumfálního oblouku.

9, 10/ Klenba s hranolovými žebry v presbytáři.

11/ Klenební žebro s jednoduchou konzolou.

12/ Odhalený vchod na původní tribunu v severozápadním koutě lodi.

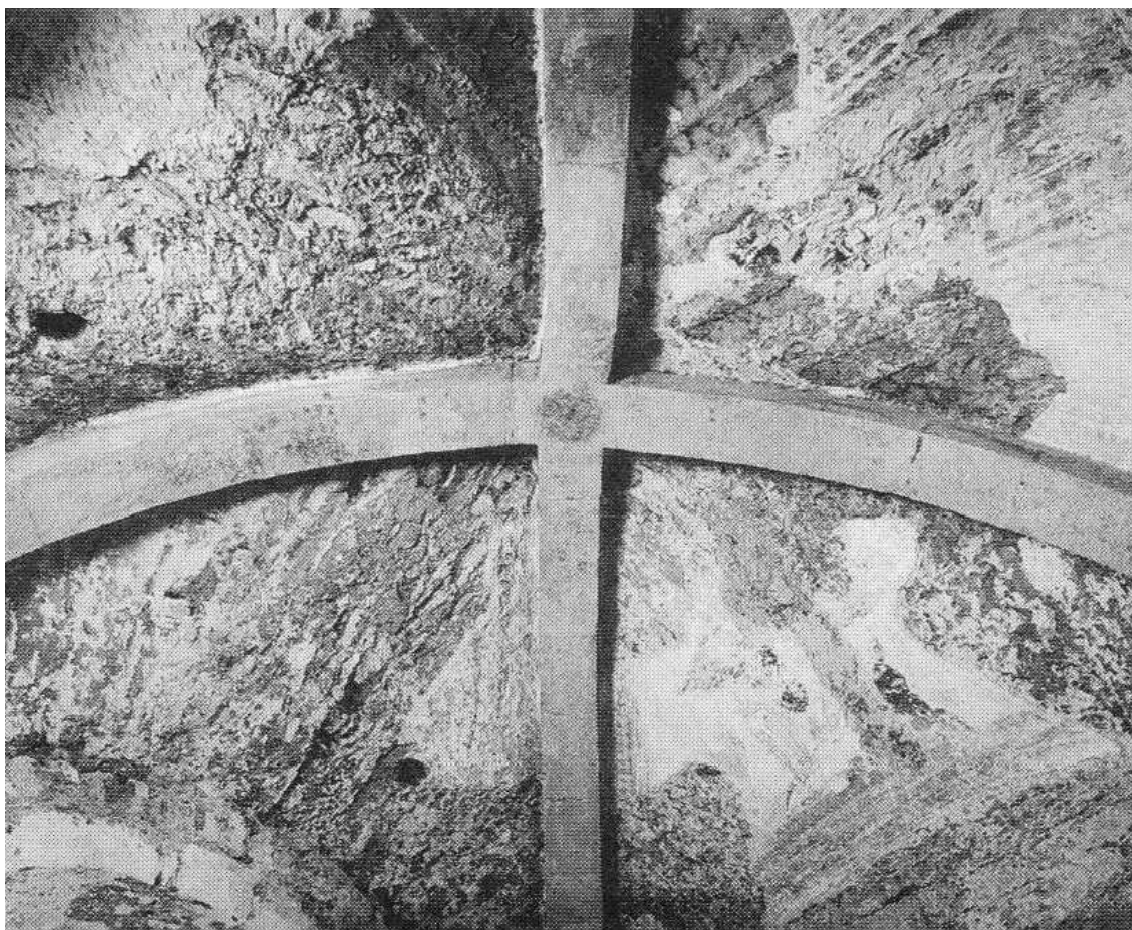
13/ Pohled z jihu, stav po prvních archeologických průzkumech, 1960.

14/ Nalezený výklenek v severní zdi lodi.

15/ Historizující výmalba presbytáře, 1959.

16/ Klenba v presbytáři se stopami po ozvučnicových otvorech, 1960.

17/ Přenášení kamenných bloků během přesunu kostela, 1960.

18/ Odstřel věže po dokončení demolice, 12. prosince 1960.

19-31/ Kostel sv. Martina v Bernarticích

19/ Kostel sv. Martina, celkový pohled od severu.

20/ Klenba v presbytáři.

21/ Hrotité okno s kružbou v presbytáři.

22/ Opěrný systém presbytáře.

23/ Průčelí kostela s románskou hranolovou věží.

24/ Původní přestavěná sakristie na severní straně presbytáře, vlevo novější sakristie barokní.

25/ Zazděné okénko v patře věže původně směřující na tribunu.

26/ Pozůstatky dvou-etážového zakončení zvonice.

27/ Pozůstatky dvou-etážového zakončení zvonice.

28/ Pozůstatky původního zastřešení v západním štítu lodi.

29/ Koruna zdiva původní lodě v půdních prostorech.

30/ Konzola s pozůstatky tváře divého muže.

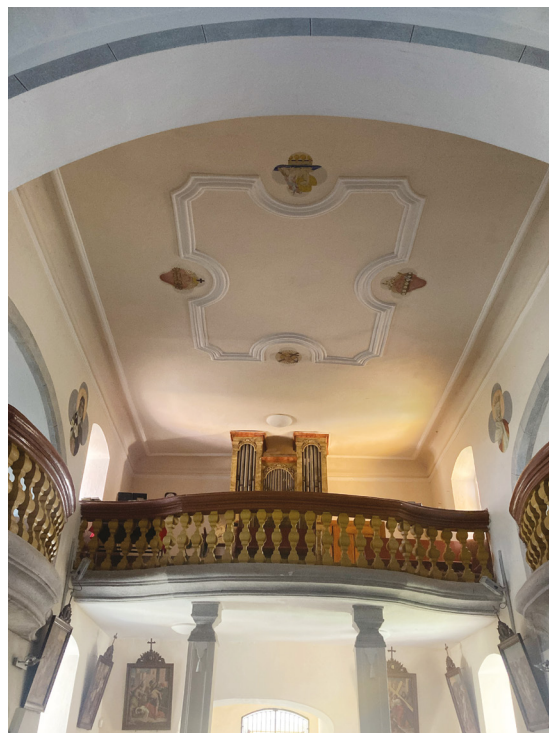

31/ Konzola s vrypy.

32–44/ Kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou

32/ Kostel Narození Panny Marie, celkový pohled od severozápadu.

33/ Varhanní kruchta a boční empory.

34/ Pohled do lodi a presbytáře z podvěží.

35/ Jižní kaple s kruhovými okny, později zvýšena o emporu.

36/ Transept.

37/ Zpola zadržané románské okénko.

38/ Kenba presbytáře.

39/ Celkový pohled z jihovýchodu.

40/ Polygonální konzola v presbytáři.

41/ Polygonální konzola v presbytáři.

42/ Jižní stěna presbytáře s patrným sedile.

43/ Klínovitý blok vystupující z koruny zdiva v závěru presbytáře.

44/ Klenba jižního ramena transeptu.

45–59/ Kostel sv. Václava v Hodušíně

45/ Kostel sv. Václava, celkový pohled od jihovýchodu.

46/ Celkový pohled od severozápadu.

47/ Portál v západním průčelí.

48/ Portál v západním průčelí.

49/ Detail portálu v západním průčelí.

50/ Jižní strana věže.

51/ Portál do podvěží.

52/ Podvěží s portálem do lodi.

53/ Portál do lodi.

54/ Přístavek se schodištěm do věže na její západní straně.

55/ Hrotité okno presbytáře.

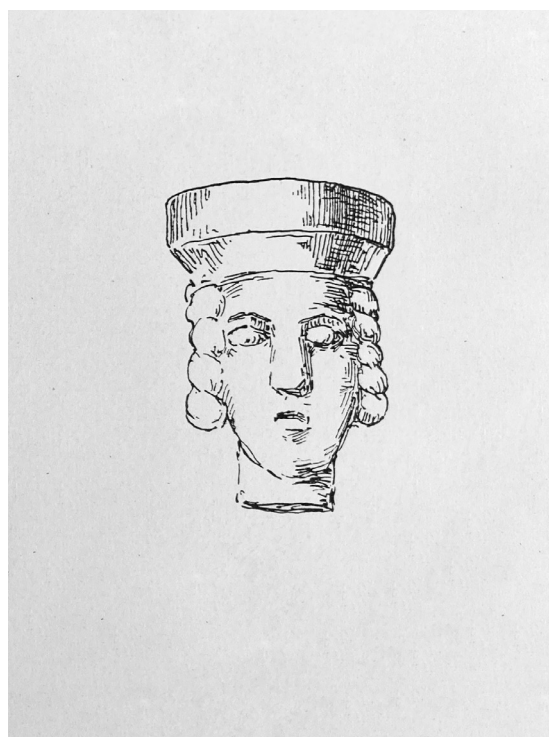
56/ Sakristie a okno na severní straně kostela.

57/ Kručta v západní části lodi.

58/ Presbytář s křížovou žebrovou klenbou a konzolami.

59/ Kresba jedné z hodušínských konzol.

60–64/ Kostel sv. Filipa a Jakuba v Předbořicích

60/ Kostel sv. Filipa a Jakuba, celkový pohled od severovýchodu.

61/ Portál do lodi v jižní předsíni.

62/ Okna presbytáře a jižní předsíň.

63/ Triumfální oblouk s presbytářem.

64/ Úzké hrotité okno ve východní zdi presbytáře.

65-70/ Kostel Navštívení Panny Marie v Lašovicích

65/ Kostel Navštívení Panny Marie, celkový pohled od jihozápadu.

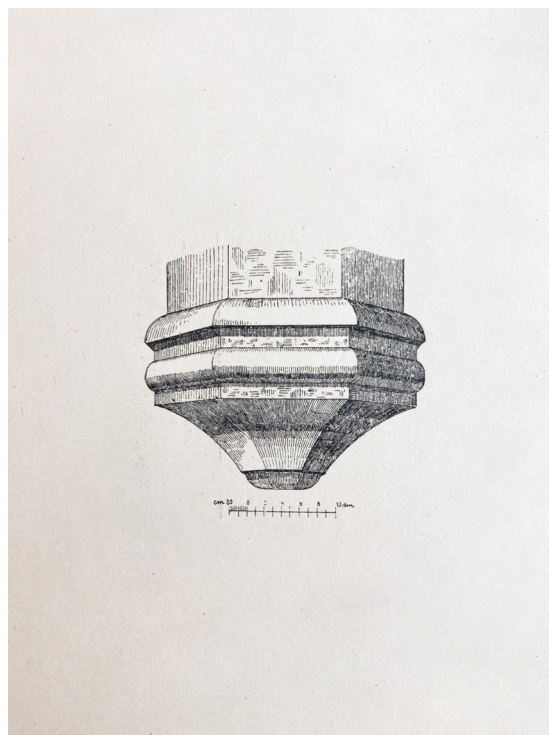
66/ Portál s talířovými prstenci v západním průčelí lodi, dnes v podvěží.

67/ Portál na jižní straně lodi.

68/ Presbytář s vnějšími opěráky.

69/ Kresba polygonální jehlancové konzoly.

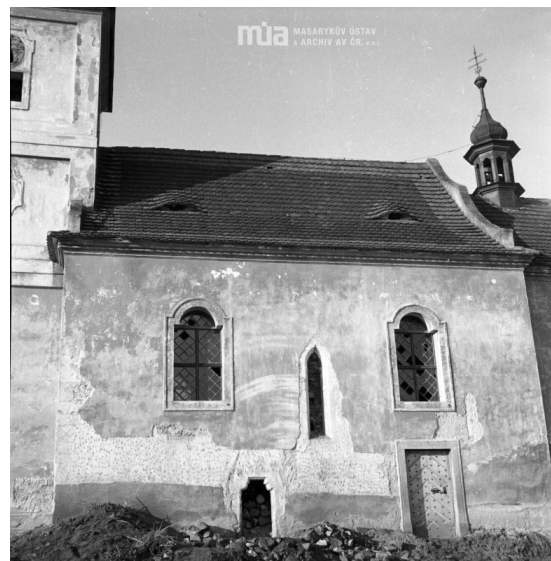

70/ Sakristie a severní strana lodi.

71-76/ Kostel sv. Štěpána v Těchnicích

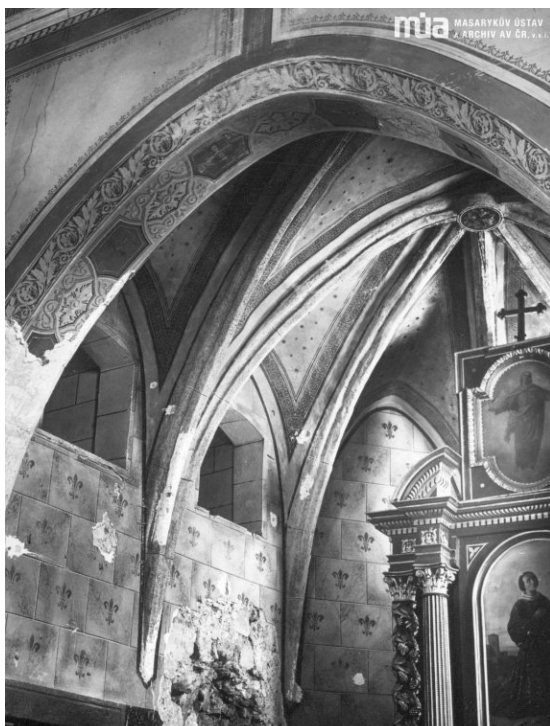
71/ Kostel sv. Štěpána v Těchnicích, celkový pohled od jihozápadu, 1955.

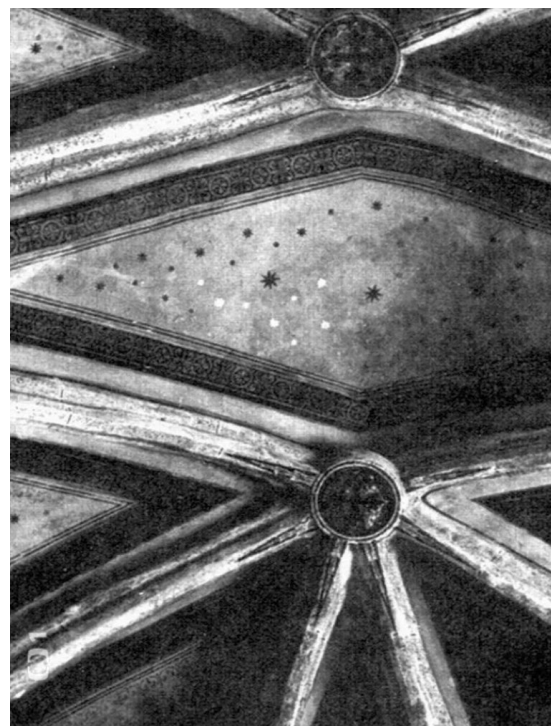
72/ Západní zeď lodi s odhaleným sedlovým portálem a hrotitým oknem, kolem 1959.

73/ Pohled do presbytáře, 1955.

74/ Klonební žebra na konzolách přiléhajících k empoře nad sakristií, okolo 1955.

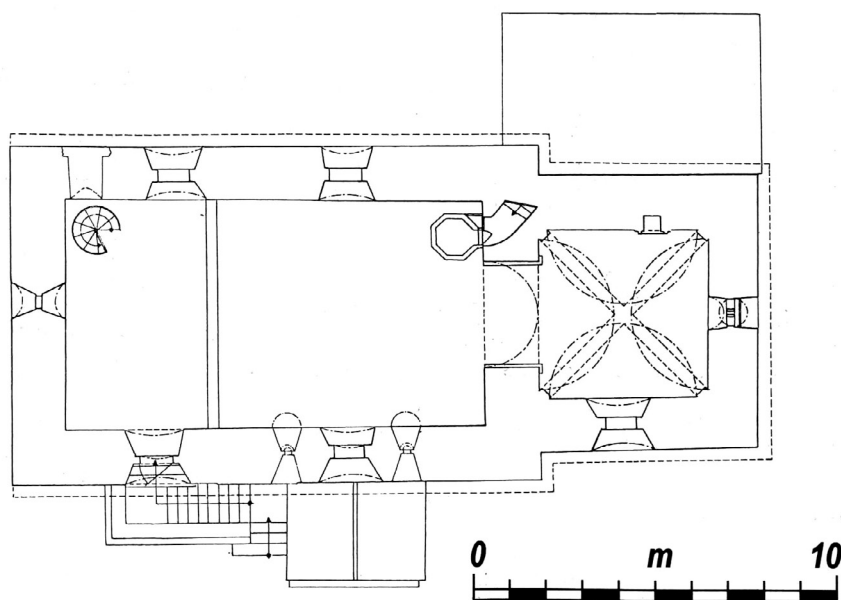
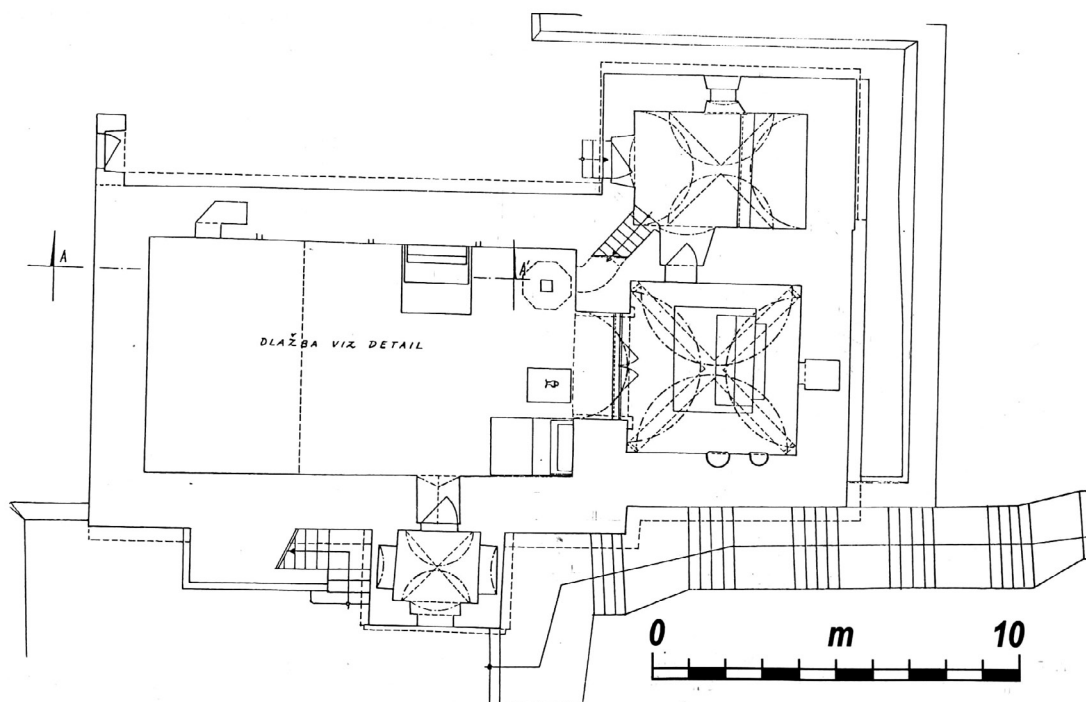

75/ Klenba presbytáře, okolo 1955.

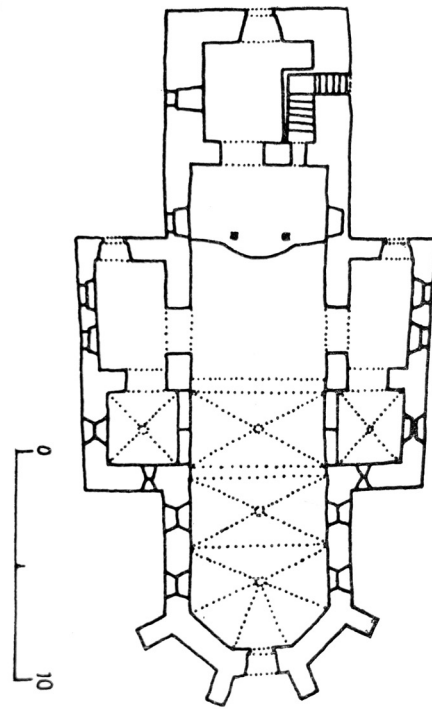
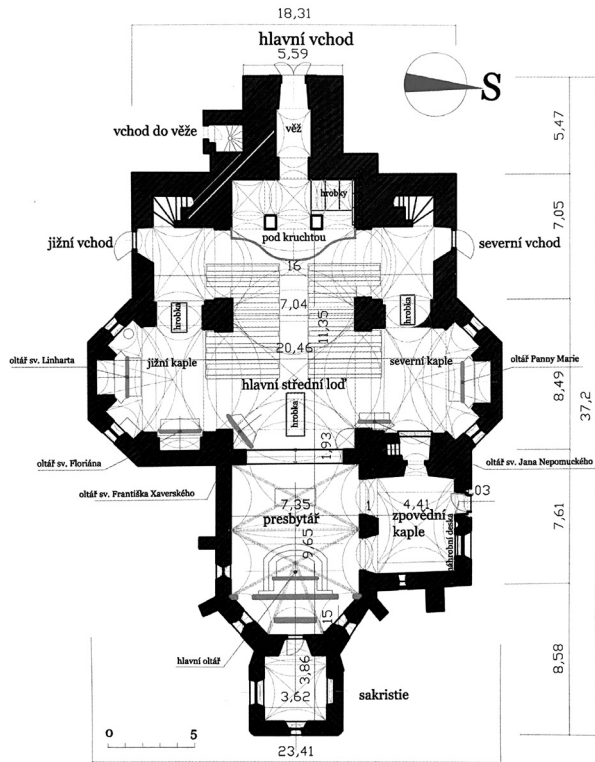

76/ Odhalené hrotité okno v severozápadním poli závěru presbytáře, okolo 1959.

77-83/ Nákrisy půdorysů jednotlivých kostelů

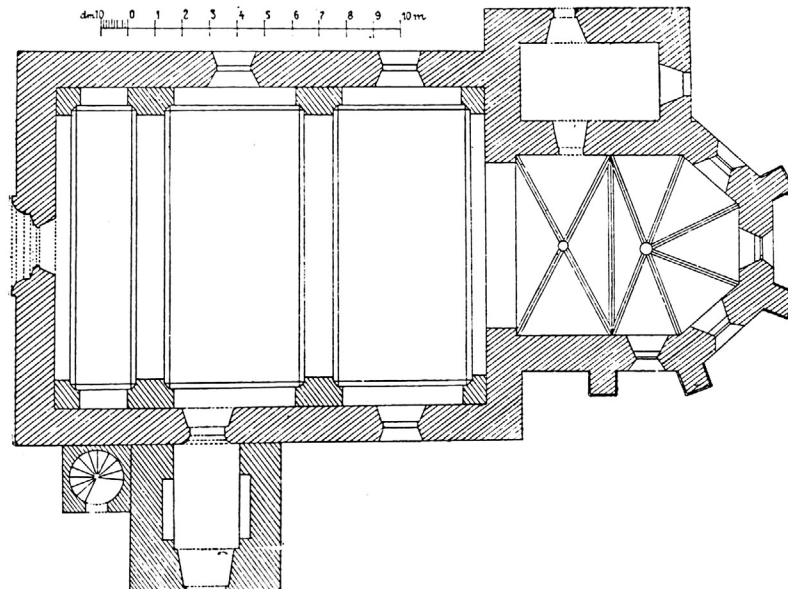

77-78/ Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, nákras půdorysu.

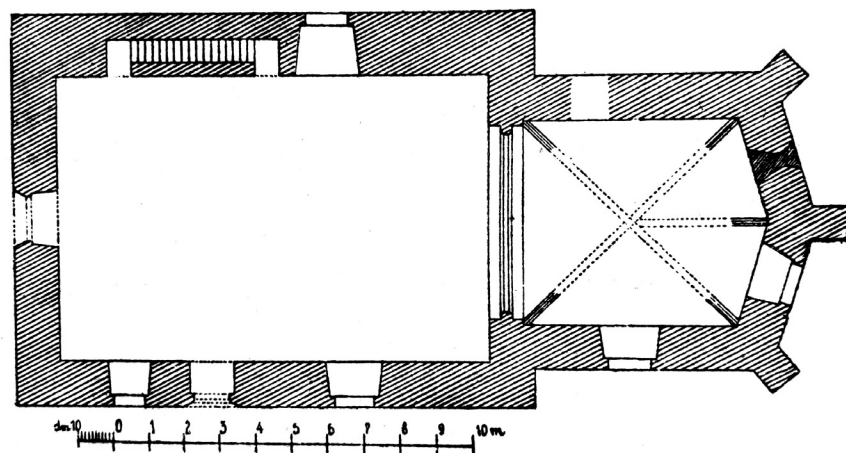

79/ Kostel sv. Martina v Bernarticích, nákras půdorysu.

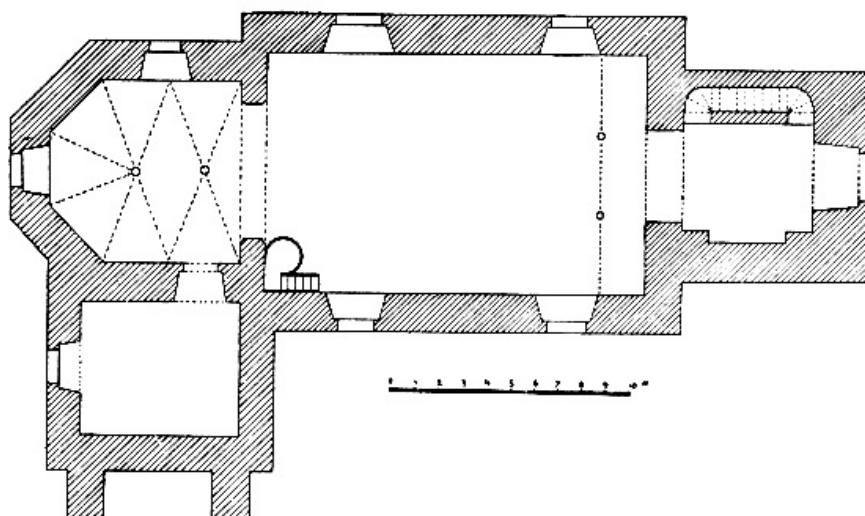
80/ Kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, nákras půdorysu.

81/ Kostel sv. Václava v Hodušíně, nákras půdorysu.

82/ Kostel Navštívení Panny Marie v Lašovicích, nákres půdorysu.

83/ Kostel sv. Štěpána v Těchnicích, nákres půdorysu.

SOUPIS OBRAZOVÉHO DOPROVODU

- 1/ Červená nad Vltavou, kostel sv. Bartoloměje, celkový pohled od severozápadu před přesunem, před r. 1960, převzato z: Milada Jiroušková, *Obrázky z Podolska a okolí. Po proudu staré Vltavy od Olešné po Červenou*, Pelhřimov 2014, s. 216, foto: autor neznámý, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 2/ Červená nad Vltavou, současná situace, pohled od jihovýchodu, foto: Petr Novodvorský.
- 3/ Červená nad Vltavou, okno v západním průčelí lodi, foto: Helena Hrušová.
- 4/ Červená nad Vltavou, kruhové okno s loukotěmi ve východní ose presbytáře, foto: Petr Novodvorský.
- 5/ Červená nad Vltavou, pohled do lodi západním směrem, foto: Petr Novodvorský.
- 6/ Červená nad Vltavou, románská okénka a vchod v jižní zdi lodi, foto: Petr Novodvorský.
- 7/ Červená nad Vltavou, triumfální oblouk s presbytářem, foto: Petr Novodvorský.
- 8/ Červená nad Vltavou, bobulová římsa na jižním záklenku triumfálního oblouku, foto: Petr Novodvorský.
- 9/ Červená nad Vltavou, klenba s hranolovými žebry v presbytáři, foto: Helena Hrušová.
- 10/ Červená nad Vltavou, klenba s hranolovými žebry v presbytáři, foto: Helena Hrušová.
- 11/ Červená nad Vltavou, klenební žebro s jednoduchou konzolou, foto: Petr Novodvorský.
- 12/ Červená nad Vltavou, odhalený vchod na původní tribunu v severozápadním koutě lodi, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304, foto: Vladimír Hyhlík, 1960, s. 297, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 13/ Červená nad Vltavou, pohled z jihu, stav po prvních archeologických průzkumech, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304, foto: Vladimír Hyhlík, 1960, s. 294, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 14/ Červená nad Vltavou, nalezený výklenek v severní zdi lodi, foto: Petr Novodvorský.

- 15/ Červená nad Vltavou, historizující výmalba presbytáře, převzato z: Martin Gaži, Když Vltava stoupala... Ze zákulisí přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené na Písecku: 1958 – 1964, in: *Památky jižních Čech* 5, České Budějovice 2014, foto: Milada Zbiralová, 1959, s. 21, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 16/ Červená nad Vltavou, klenba v presbytáři se stopami po ozvučnicových otvorech, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304, foto: Vladimír Hyhlík, 1960, s. 299, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 17/ Červená nad Vltavou, přenášení kamenných bloků během přesunu kostela, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304, foto: Vladimír Hyhlík, 1960, s. 297, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 18/ Červená nad Vltavou, odstřel věže po dokončení demolice, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 293–304, foto: Vladimír Hyhlík, 12. prosince 1960, s. 298, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 19/ Bernartice, kostel sv. Martina, celkový pohled od severu, foto: Miroslav Šteflíček.
- 20/ Bernartice, klenba v presbytáři, foto: Petr Novodvorský.
- 21/ Bernartice, hrotité okno s kružbou v presbytáři, foto: Petr Novodvorský.
- 22/ Bernartice, opěrný systém presbytáře, foto: Petr Novodvorský.
- 23/ Bernartice, průčelí kostela s románskou hranolovou věží, foto: Petr Novodvorský.
- 24/ Bernartice, původní přestavěná sakristie na severní straně presbytáře, vlevo novější sakristie barokní, foto: Petr Novodvorský.
- 25/ Bernartice, zadržované okénko v patře věže, původně směřující na tribunu, foto: Petr Novodvorský.
- 26/ Bernartice, pozůstatky dvou-etážového zakončení zvonice, foto: Petr Novodvorský.
- 27/ Bernartice, pozůstatky dvou-etážového zakončení zvonice, foto: Petr Novodvorský.
- 28/ Bernartice, pozůstatky původního zastřešení v západním štítu lodi, foto: Petr Novodvorský.
- 29/ Bernartice, koruna zdiva původní lodě v půdních prostorech, foto: Petr Novodvorský.

- 30/ Bernartice, konzola s pozůstatky tváře divého muže, foto: Petr Novodvorský.
- 31/ Bernartice, konzola s vrypy , foto: Petr Novodvorský.
- 32/ Kostelec nad Vltavou, kostel Narození Panny Marie, celkový pohled od severozápadu, foto: Petr Novodvorský.
- 33/ Kostelec nad Vltavou, varhanní kruchta a boční empory, foto: Petr Novodvorský.
- 34/ Kostelec nad Vltavou, pohled do lodi a presbytáře z podvěží, foto: Petr Novodvorský.
- 35/ Kostelec nad Vltavou, jižní kaple s kruhovými okny, později zvýšena o emporu, foto: Petr Novodvorský.
- 36/ Kostelec nad Vltavou, transept, foto: Petr Novodvorský.
- 37/ Kostelec nad Vltavou, zpola zazděné románské okénko, foto: Petr Novodvorský.
- 38/ Kostelec nad Vltavou, klenba presbytáře, foto: Petr Novodvorský.
- 39/ Kostelec nad Vltavou, celkový pohled z jihovýchodu, foto: Petr Novodvorský.
- 40/ Kostelec nad Vltavou, polygonální konzola v presbytáři, foto: Petr Novodvorský.
- 41/ Kostelec nad Vltavou, polygonální konzola v presbytáři, foto: Petr Novodvorský.
- 42/ Kostelec nad Vltavou, jižní stěna presbytáře s patrným sedile, foto: Petr Novodvorský.
- 43/ Kostelec nad Vltavou, klínovitý blok vystupující z koruny zdiva v závěru presbytáře, foto: Petr Novodvorský.
- 44/ Kostelec nad Vltavou, klenba jižního ramena transeptu, foto: Petr Novodvorský.
- 45/ Hodušín, kostel sv. Václava, celkový pohled od jihovýchodu, foto: Petr Novodvorský.
- 46/ Hodušín, celkový pohled od severozápadu, foto: Petr Novodvorský.
- 47/ Hodušín, portál v západním průčelí, foto: Petr Novodvorský.
- 48/ Hodušín, portál v západním průčelí, foto: Petr Novodvorský.
- 49/ Hodušín, detail portálu v západním průčelí, foto: Petr Novodvorský.
- 50/ Hodušín, jižní strana věže, foto: Petr Novodvorský.
- 51/ Hodušín, portál do podvěží, foto: Petr Novodvorský.
- 52/ Hodušín, podvěží s portálem do lodi, foto: Petr Novodvorský.
- 53/ Hodušín, portál do lodi, foto: Petr Novodvorský.
- 54/ Hodušín, přístavek se schodištěm do věže na její západní straně, foto: Petr Novodvorský.

- 55/ Hodušín, hrotité okno presbytáře , foto: Petr Novodvorský.
- 56/ Hodušín, sakristie a okno na severní straně kostela, foto: Petr Novodvorský.
- 57/ Hodušín, kruchta v západní části lodi, foto: Petr Novodvorský.
- 58/ Hodušín, presbytář s křížovou žebrovou klenbou a konzolami, foto: Petr Novodvorský.
- 59/ Hodušín, kresba jedné z hodušínských konzol, převzato z: Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, autor neuveden, s. 66, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 60/ Předbořice, kostel sv. Filipa a Jakuba, celkový pohled od severovýchodu, foto: Petr Novodvorský.
- 61/ Předbořice, portál do lodi v jižní předsíni, foto: Petr Novodvorský.
- 62/ Předbořice, okna presbytáře a jižní předsíň, foto: Petr Novodvorský.
- 63/ Předbořice, triumfální oblouk s presbytářem, foto: Petr Novodvorský.
- 64 Předbořice, úzké hrotité okno ve východní zdi presbytáře, foto: Petr Novodvorský.
- 65/ Lašovice, kostel Navštívení Panny Marie, celkový pohled od jihozápadu, foto: Karel Ederer.
- 66/ Lašovice, portál s talířovými prstenci v západním průčelí lodi, dnes v podvěží, převzato z: Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, foto: Vilím, s. 89, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 67/ Lašovice, portál na jižní straně lodi, foto: Milan Caha.
- 68/ Lašovice, presbytář s vnějšími opěráky, foto: Michal Nádvořík.
- 69/ Lašovice, kresba polygonální jehlancové konzoly, převzato z: Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, autor neuveden, s. 90, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 70/ Lašovice, sakristie a severní strana lodi, foto: Milan Caha.
- 71/ Těchnice, kostel sv. Štěpána v Těchnicích, celkový pohled od jihozápadu, 1955, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.
- 72/ Těchnice, západní zeď lodi s odhaleným sedlovým portálem a hrotitým oknem, kolem 1959, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.
- 73/ Těchnice, pohled do presbytáře, 1955, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.

- 74/ Těchnice, klenební žebra na konzolách přiléhajících k empoře nad sakristií, okolo 1955, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.
- 75/ Těchnice, klenba presbytáře, okolo 1955, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.
- 76/ Těchnice, odhalené hrotité okno v severozápadním poli závěru presbytáře, okolo 1959, online na: <http://www.znicenekostely.cz/>.
- 77/ Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, nákres půdorysu, 1957, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 295, autor neuveden, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 78/ Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, nákres půdorysu, 1957, převzato z: Jiří Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, *Zprávy památkové péče* LVIII, 1998, s. 295, autor neuveden, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 79/ Kostel sv. Martina v Bernarticích, nákres půdorysu, 2013, převzato z: František Mikolášek, *Staletý svědek*, Bernartice 2014, s. 57, autor: Petroprojekt, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 80/ Kostel Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, nákres půdorysu, převzato z: Jiří Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.*, Praha 1975, s. 115, autor: Věra Kuthanová, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 81/ Kostel sv. Václava v Hodušíně, nákres půdorysu, převzato z: Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, s. 64, autor: neuveden, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 82/ Kostel Navštívení Panny Marie v Lašovicích, nákres půdorysu, převzato z: Antonín Podlaha – Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*, Praha 1898, s. 88, autor: neuveden, autor reprodukce: Petr Novodvorský.
- 83/ Kostel sv. Štěpána v Těchnicích, převzato z: Josef Soukup, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém*, Praha 1910, s. 322, autor: neuveden, autor reprodukce: Petr Novodvorský.